

**T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**ÖMÜR BOYU KADIN EMEĞİ:
TOPLUMSAL YENİDEN ÜRETİMDE BÜYÜKANNELERİN BAKIM
ROLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

Serap Çiğdem ŞAHİN

Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

İzmir

2019

T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

**ÖMÜR BOYU KADIN EMEĞİ:
TOPLUMSAL YENİDEN ÜRETİMDE
BÜYÜKANNELERİN BAKIM ROLÜ**

Yüksek Lisans Tezi

Serap Çiğdem ŞAHİN

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Burcu ŞENTÜRK

Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

Kadın Çalışmaları Tezli Yüksek Lisans

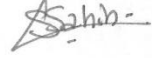
İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	ii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
GİRİŞ	viii
1.TOPLUMSAL YENİDEN ÜRETİM.....	1
1.1 Ataerkil Kapitalist Sistem, Aile ve Kadınların Sistemdeki Konumu.....	1
1.1.1. Aile ve Ataerkil Kapitalizm	2
1.1.2. Özel ve Kamusal Alan Üreticisi Kadın.....	4
2. GÖRÜNMEYEN KADIN EMEĞİ: YENİDEN ÜRETİM.....	5
2.1. İşgücünün ve Yaşamın Yeniden Üretimi	8
3. REFAH REJİMLERİ VE BAKIM HİZMETLERİ.....	10
3.1 Refah Rejimi Sınıflandırmaları ve Çocuk Bakımı Hizmetleri	12
3.2.Türkiye’de Refah Rejimi ve Çocuk Bakım Hizmetleri.....	15
3.3 Çocuk Bakımında Erkekler.....	18
4. TÜRKİYE’DE KADIN İSTİHDAMININ GELİŞİMİ	19
5. BAKIM EMEĞİ.....	23
5.1 Büyükanneler ve Çocuk Bakımı	26
6. YÖNTEM	30
6.1 Veri Toplama	32
6.1.1. Araştırma Ortamı	35
6.2 Verilerin Analizi	36
7.BULGULAR.....	36
7.1 Torun Bakımı Şekilleri	36
7.1.1.Bakım Mekânı.....	38
7.1.1.1 Kendi Evinde Bakanlar	39
7.1.1.1.1. Kendi Evinde Yaşayanlar.....	39
7.1.1.1.2. Kendi Evinde Torunları ile Yaşayanlar.....	41
7.1.1.2. Torununun Evinde Bakanlar	43
7.1.1.2.1. Kendi Evinde Yaşayanlar.....	43
7.1.1.2.2 Torununun Evinde Birlikte Yaşayanlar	43

7.1.1.3. Hem Kendi Evinde Hem Torununun Evinde Bakanlar.....	44
7.1.2. Bakım Günleri ve Zamanları.....	45
7.2 BAKIM GEREKÇELERİ.....	46
7.2.1. Doğum Öncesi Bakım Süreci.....	47
7.2.2 Ekonomik Gerekçeler	48
7.2.3. Sevgi ve Güvensizlik: “En İyi Ben Bakarım.”.....	48
7.2.4. Büyükannelerin Geçmiş Deneyimleri.....	54
7.3. BAKIM DENEYİMLERİ.....	62
7.3.1. Zorluklar	62
7.3.1.1.Psikolojik Zorluk	63
7.3.1.2. Fiziksel Zorluklar.....	65
7.3.1.3. Büyükannelerin Kendilerine Zaman Ayıramamaları	66
7.3.2. Torun Bakımının İyi Hissettirmesi	74
7.4. Bakım İşine Katılan Diğer Aile Üyeleri	75
7.5. Bakım Deneyimlerinin Farklılaşması	78
7.6. Yeniden Torun Bakımı	82
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	84
KAYNAKÇA.....	90
ÖZGEÇMİŞ.....	99

ETİK KURALLARA UYGUNLUK BEYANI

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum “Ömür Boyu Kadın Emegi: Büyükannelerin Toplumsal Yeniden Üretimdeki Bakım Rolü” adlı yüksek lisans tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Serap Gıgdem ŞAHİN

T.C.EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ SAVUNMA TUTANAĞI

ÖĞRENCİNİN

Adı Soyadı : Serap Çiğdem ŞAHİN

Numarası : 92150002046

Anabilim Dalı : Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı

Tez Başlığı (Türkçe) : Ömür Boyu Kadın Emeği: Büyükannelerin Toplumsal Yeniden Üretimdeki Bakım Rolü

Tez Başlığı (İngilizce) : Lifelong Women Labour: Caregiving Role of Grandmothers in Social Reproduction

Tez Savunma Tarihi : 24.06.2019

Tez Başlığı Değişikliği Varsa Yeni Başlık: Ömür Boyu Kadın Emeği: Toplumsal Yeniden Üretimde Büyükannelerin Bakım Rolü

JÜRİ ÜYELERİ

Jüri Başkanı

Unvan, Adı, Soyadı

Doç. Dr. Burcu Sertürk

Karar

Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza

[Signature]

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı

Doç. Dr. Nazlı A. Gültepe İmri

Karar

Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza

[Signature]

Jüri Üyesi

Unvan, Adı, Soyadı

Dr. Öğr. Üyesi Emir Özeren

Karar

Başarılı Başarısız Düzeltme

İmza

[Signature]

TEZ HAKKINDA JÜRİNİN GENEL GÖRÜŞÜ

(Jüri Başkanı Tarafından Doldurulacaktır)

Tez savunması sonucunda öğrenci tarafından hazırlanan çalışma;

Oybirliğiyle

Oy çokluğuyla

Başarılıdır

Düzeltilmelidir

Başarısızdır

[Signature]

ÖNSÖZ

Bu tez konusunu seçmemde hem yakın çevremde tanık olduğum hem de günlük hayatta her gün karşılaştığım, torunlarına bakan büyükanneler etkili olmuştur. Birçok sağlık sıkıntılarının ve yoğunluklarının arasında büyükannelerin hayatlarını torun bakımı için nasıl değiştirdikleri/değiştirmek zorunda kaldıklarına tanık oldum. Kimi ile aynı apartmanda yaşıyor ve birden fazla toruna aynı anda bakmasına şahit oluyordum. Kimisi ile ise bir sosyal sorumluluk projesi içinde birlikte çalışıp etkinlik sonrasında, yakında torunu dünyaya geleceğinden emeklilik planlarını nasıl değiştireceğini dinliyordum. Lisansını Maliye Bölümü'nde tamamlamış bir Kadın Çalışmaları Yüksek Lisans öğrencisi olarak aldığım ekonomi eğitimimin, feminist iktisat okumalarım sonucu, aslında ev içi emek, bakım emeği ve bunlara bağlı olarak kadın emeği olmaksızın ne kadar eksik kaldığını fark ettim. Tüm bu düşünceleri birleştirerek tez konumu bakım ve büyükanne emeği üzerine yazmaya karar verdim. Ülkemizde büyükannelerin torunlarına bakmaları bu kadar yaygınken araştırmam için her sosyo-ekonomik sınıftan ve kültürden büyükanneye ulaşmakta sıkıntı çekmedim. Bunun yanında görüştüğüm her büyükanne bu süreci benimle paylaşmakta oldukça istekliydiler.

Bu tez çalışmasında İzmir ilinde 21 büyükanne ile yapmış olduğum görüşmelerin sonuçlarını sunmaktayım.

İzmir

Şahin

21.05.2019

Serap Çiğdem

TEŞEKKÜR

Tez çalışmam sırasında kıymetli bilgi ve görüşlerini benimle büyük bir sabırla paylaşan, ilgisini ve ışığını her zaman üzerimde hissettiğim değerli danışman hocam sayın Doç. Dr. Burcu ŞENTÜRK'e en derin teşekkür ve saygılarımı sunarım.

Araştırmamın tamamında yardımlarını ve iyi niyetlerini hep yanımda hissettiğim Murat KÜÇÜKARSLAN'a ve Duygu SEÇKİN HALAÇ'a; bu araştırmanın gerçekleşmesini sağlayan ve kıymetli deneyimlerini bana açan araştırmanın konusu büyükannelerin her birine; sevgileri, maddi ve manevi tüm destekleriyle beni ayakta tutan, sahip olduğum için kendimi çok şanslı hissettiğim sevgili annem, babam ve kardeşime, çalışmamı mümkün kıldıkları için teşekkürü bir borç bilirim.

İzmir

Serap Çiğdem Şahin

21.05.2019

ÖZET

“Ömür Boyu Kadın Emeği: Büyükannelerin Toplumsal Yeniden Üretimdeki Bakım Rolü” isimli yüksek lisans çalışmasının konusu, büyükannelerin bakım emeğinin, toplumsal yeniden üretim faaliyetlerinden olan çocuk bakımındaki yeri ve önemidir. Türkiye’de çocuk bakımı ve eğitimi ile ilgili kamusal uygulamaların ve özel kurum faaliyetlerinin kısıtlı oluşundan dolayı, duygusal emeğin yoğun olduğu çocuk bakımı faaliyetlerinin, büyükanneler tarafından yerine getirilmesi sürecinin belirleyicilerini ve bu sürecin büyükannelerin hayatlarına etkisini tespit etmek olduğu gibi büyükanneler üzerinden kadın emeğini, torun bakmakta olan büyükannelerin kendi anlatımlarıyla görünürlüğünü arttırmaktır. Çalışmanın bulgularının kadın deneyimlerini araştırması, kadın edimlerinin konuşulması sonucunda elde edilmesi ve kadın emeğinin görünür kılınması amacını taşıması sebebi ile yol haritasını feminist yöntem belirlemiştir. Bu doğrultuda İzmir’de farklı eğitim düzeyleri ve sosyo-ekonomik gruplarda yer alan ve torununa bakan 21 kadın ile Nisan 2018 ve Ağustos 2018 tarihleri arasında derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde büyükannelerden bakım zamanları ve günleri, bakım sırasında gerçekleştirdikleri işlerin neler olduğu, yaşadıkları olumlu ve olumsuz deneyimler konularında bilgi alınmıştır. Büyükanneleri bakım sürecine dâhil eden nedenler incelenmiştir. Saha araştırmasının sonuçları, torun bakımı deneyiminin ve bu deneyime atfedilen anlamların kadınların sosyo-ekonomik durumlarına göre büyük farklılık gösterdiğini öne çıkartmaktadır. Görece daha yüksek sosyo-ekonomik duruma sahip büyük anneler, çoğunlukla profesyonel bakıcıların da desteğiyle bakım işini organize etme ve anneye yardımcı olmak gibi bir işlev üzerinden ve iktisadi kökenlerinden ayrı kurgulamaktadırlar. Öte yandan sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı olan büyükanneler torun bakım deneyimlerini, var olan iktisadi zorluklarla bir mücadele yöntemi olarak anlamlandırmakta ve bu durumu çoğunlukla “hayatın zorluğu” ve “mecburiyet” olarak ifade etmektedirler. Ayrıca sosyo-ekonomik durum büyükannelerin boş zamanları ve sosyal aktiviteleri üzerinde de etkili olmakta ve bu durum da torun bakımını deneyimleme biçimleri arasında değişiklik yaratmaktadır. Ekonomik sınıf meselesi her konuda olduğu gibi bakım emeği konusunda da torununa bakan kadınlar arasında deneyim farklılığı yaratmaktadır.

ABSTRACT

“Lifelong Women Labor: Caregiving Role of Grandmothers in Social Reproduction” themed master’s thesis analyzed the place and importance of grandmother’s caregiving labor in child caregiving which is one of social reproduction ways. In Turkey, due to the insufficiency in public and private caregiving services, grandmothers undertake childcare which consists emotional labor. This study aims to make grandmothers motivations of taking the decision, their important effort and effects of this effort on caregiver grandmothers lives more visible. Since this study intends to research and talk about women experiences and make women labor more talkable in academics, the research is written with the help of feminist standpoint method. For this purpose, semi-structured in-depth interviews are conducted with twenty-one grandmothers who come from different socio-economic statuses. During the interviews, grandmothers were asked about maintenance times and days, what they face during the care, and the positive and negative experiences they had. The reasons which included grandmothers in the care process were examined. The results of the field research suggest that the experience of grandchild care and the meanings attributed to this experience differ widely according to the socio-economic status of women. Grandmothers who relatively has higher socio-economic status (mostly employ professional caregivers), declare their efforts more like helping the mother or organizing the care work. On the other hand, grandmothers, who are socio-economically disadvantaged, make grandchild care experience as a method of struggle with the existing economic difficulties and often refer to this as necessity. In addition, the socio-economic situation also influences grandparents' leisure time and social activities, and this situation changes the way they experience grandchild care. The issue of economic class creates a difference in experience among women who look after their grandchildren as in every subject.

GİRİŞ

Tez çalışmasının konusunu, büyükannelerin bakım emeği oluşturmaktadır. Tezin amacı ise tüm bu süreçte büyükannelerin torun bakımı deneyimlerini ele alırken onları bakım işine yönlendiren etkenleri değerlendirmektir.

Toplumsal yeniden üretimi anlatmak için öncelikle ekonominin kuruluşunu anlamak ve anlatmak faydalı olacaktır. İlk bakışta bu, konuyu çok geniş çerçeveden ele almak gibi görünse de geleneklerin, kültürün ve ayrımcılığa sebep olan tüm ataerkil unsurların bugünkü iş yaşamına ve toplumsal yaşama nasıl sirayet ettiğini görmek açısından önemlidir. İktisat kuramcılarının ve onların etkisiyle ekonominin işleyişinin nasıl bir dünya görüşüne sahip olduğunu anlatmak, kadının toplumsal cinsiyetlendirilmiş iş yaşamındaki konumundan bahsetmek için zemin hazırlayacaktır.

Kandiyoti, cinsiyetler arasındaki kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin, günümüz iş bölümünün şeklini doğrudan belirlediğini ve sınırladığını belirtir (2013:55). Elbette kadınların ezilmişliği ve bazı işlere amade oluşları kapitalizm öncesinden gelmektedir. Fakat kapitalizm ikilikleri, eşitsizlikleri pekiştirmiş, ortaya çıkan yeni çalışma biçimlerine entegre etmiştir. Zira geçmişten günümüze kadın emeğinin, faaliyetlerinin neden değersiz görüldüğü, yok sayıldığı ve kadınların duygusal emek harcamalarının nasıl doğallaştırıldığı kodları ekonominin kuruluş felsefesinde de gizlidir. Ayrıca ikiliklerin pekişmesi erkekleri duygusal emeğe dayalı sorumluluklarından da uzak tutmayı sağlamıştır. “Hem üretimin örgütlenmesi hem de atasoyunun devamlılığı erkeklerin yeniden üretilmesine bağlıdır; bu da kadınlara yeniden üretimin yükümlüsü olmak gibi bir rol verir.” (Kandiyoti, 2013;58) Bunun yanında annelik gibi görevleri üstlenen kadınlar artık kapitalizmin de yeniden üreticisidirler. Walby, patriarkanın hem kamusal hem özel alanda kadınlar üzerindeki etkisini incelemiştir. Walby'nin açıkladığı patriarka teorisine göre kadınların iş gücü piyasasındaki konumları özel alandaki konumlarını da belirler. Kadınlar iyi ücretli işlerden uzak tutularak aileye tabii edilir. Ücret karşılığı çalışma hayatına erkeklerle eşit katılım hakkı verilmemesi onları ev içinde ücretsiz çalışmaya itmektir. (akt. Toksöz, 2011:101) Bu çalışma da bu teoriden beslenmektedir.

Bu çalışmada ayrıca ekonominin temelini oluşturan ve kadın emeğine, kadından yapılması beklenen ekonomik faaliyetlere, aslında ekonomik olduğu reddedilen

faaliyetlere, değinilecektir. Veronika Bennholdt-Thomsen (2014: 186) ‘‘Kadın Emeğinin Geleceği ve Kadına Yönelik Şiddet’’ isimli makalesinde, kadın emeğinin zorla çalıştırma olduğunu öne sürer çünkü kadınların yaptığı işler (özellikle belirtilmek istenen yeniden üretim işleri) onların özgür iradesiyle seçilmez ve bu işler kadına özgü de değildir. Kadının hem ev içinde hem ev dışında verdiği emekle ekonomiye yaptığı katkı ana akım iktisat tarafından görmezden gelinmiş ya da değersiz sayılmıştır. Toplumsal cinsiyetlerine göre kadınlara yüklenen görevler iş yaşamında emeklerinin yetersiz ya da etkisiz görülmesine yol açar. Bu sorumluluklardan ‘en büyüğü’ kadın kimliğine küçük yaşlarından itibaren yapılandırılan etiketlerden biri olan anneliktir. Annelik fiziki olarak başladığı andan itibaren, ölene kadar devam etmektedir. Çocuk sahibi olmak çalışma yaşamında sadece kadınların fedakârlık etmesine neden olmaktadır. Bunların yanında annelik bakım emeğinden bir kadının sorumlu tutulmasında da en önemli gerekçedir.

Devletlerin ve işverenlerin çocuk bakım hizmeti ile ilgili oluşturduğu uygulamaların yetersiz kalması ve mevcut koşullarda çocuk bakımını, kadının ‘doğal’ görevi olarak gösterilmesi kadınları tüm bu ağır yükler altında bir çıkmaza sokmuştur. Ev dışında da çalışan çocuklu kadınlar hem iş hayatı hem de ‘annelik rolleri’ arasında sıkışmışlardır. Kadınlar hem iş yaşamında kalmak hem de omuzlarına bırakılan yükleri taşıyabilmek adına çocuk bakımı sorunu için alternatifler geliştirmişlerdir. Günümüzde kreş ya da bakıcı gibi imkânlarla erişimi olmayan, bunları maddi anlamda karşılayamayan ya da bunlara güven duymayan ebeveynler büyükannelerin desteğinden yararlanmak zorunda kalmıştır. Büyükanneler yalnızca şehirlerde ve bugün değil, geçmişte ve tarımsal üretimin yapıldığı zamanlarda çocuk bakmıştır ve bakmaktadır. Fakat kapitalizm öncesi tarım toplumlarında büyükanneler çocuklara baksalar dahi, çalışma koşulları göz önünde bulundurulduğunda bir kadının çocuğuna başkası tarafından bakılmadığı durumlarda, onu yanında tarlaya götürmesi ile ofise ya da devlet dairesine götürmesi arasında fark vardır. Bunun sebebi kapitalizmin kamusal alan ve özel alan ayrımıdır. Kapitalizm kamusal alanda duygusallığa yer vermeyen bir denetim oluşturmuştur ve bakım emeği nedeniyle modern kapitalizmin şekillendirdiği iş yerinde çalışan bir kadın tarlada çalışan bir kadından daha dezavantajlı olabilmektedir.

Kendi çocuklarını büyütmiş, büyükanne olmuş kadınlar “annelik görevlerinden” azat edilmiş değildir. Yetersiz kalan bakım hizmetleri sonucu torunlarının da bakımını sağlamak durumunda kalmaktadır. Büyükanne emeği sayesinde ekonomik düzen, aslında hem kadının işgücünden faydalanır hem de bakım hizmetini çalışan kadının işgücüne dokunmadan sübvans e etmiş olur.

Araştırma sorusu, çocukları iş gücü piyasasında çalışan büyükanneler, hangi sebeplerden torunlarının bakımını gerçekleştirmektedir ve torun bakımının büyükannelerin hayatlarına etkisi nelerdir?

Araştırma Türkiye’de emek ve toplumsal cinsiyet perspektifinden büyükannelerin torun bakımı ile ilgili olan deneyimlerini gösteren araştırmaların sınırlı olması açısından önemlidir.

Araştırmanın sınırlılıkları ise çalışmanın sadece İzmir’de gerçekleşmesi, ve bakım sürecinin diğer muhatapları olan ebeveynlerin araştırmaya dâhil edilmemesidir.

1.TOPLUMSAL YENİDEN ÜRETİM

1.1 Ataerkil Kapitalist Sistem, Aile ve Kadınların Sistemdeki Konumu

Ataerkil kapitalist sistem kuruluşunu bilime (iktisat) dayandırmıştır. Pozitivist paradigmanın temel kabullenmelerinde olduğu gibi İktisat Bilimi de iktisadi verileri matematiksel, istatistiksel ve mantıksal olarak ifade edebilmek için kendine has sistem ve sistemleri, mekanikliği, hiyerarşi düzenini, niceliksel bakış açısını taşımaktadır.

İktisadın terimleri ile birlikte varsayımları, sınırları katı bir şekilde belirlenmiş ve iktisat tanımının çerçevesi çizilmiştir.

Ekonomi, insanların ve toplumların para kullanarak veya para kullanmadan zaman içinde çeşitli mal ve hizmetler üretmek ve bunları bugün ve gelecekte tüketilmek üzere, toplumdaki bireyler veya gruplar arasında bölüştürmek için, eldeki kıt üretim kaynakları ve olanakları kullanmak konusundaki tercihlerini inceler (Karakayalı, 2007:8).

Bahsi geçen kıt kaynakları toplumda sınırsız ihtiyaçlara sahip olan bireyler ve gruplar arasında paylaşmak işi belli bir hiyerarşi eliyle ve sistemli bir şekilde yapılır. İktisat, analizlerini belli bir kurallar yapısı ile kurama dönüştürür. Yorumlarını oluşturuş şekli gerçeklere karşı körleşebilmektedir. Sayısal anlayış çerçevesinde ekonomik olan fakat matematiksel olarak ifade edilemeyen bazı gerçeklikler, duygusal emek olarak bakım emeği gibi, kuram dışına bırakılmış ve iktisat analizleri tarafından da görmezden gelinmiştir.

Sınırsız ihtiyaçları gidermek adına mal ve hizmetler ya üretilir, satın alınır ya da var olan mal ve hizmetlerin faydası arttırılır. Ekonomi, üretim, satın alma, tüketim kararlarını üç ekonomik birime verir: hanehalkı, piyasa ve devlet.

Bu ekonomik birimler bütün ekonomik faaliyetlerini rasyonel kararlar ile gerçekleştirmelidirler çünkü her birimin faydalarını maksimize etmesi gereklidir. Fayda maksimizasyonunu sağlayan şey ise minimum maliyettir. Minimum maliyet ise üretim sürecindeki girdilerin (hammadde, işçilik..vs) maliyetinin en düşüğe tutulması ile gerçekleşir.

Ekonomi biliminin kurucusu sayılan Adam Smith, 1776 yılında ‘‘Ulusların Zenginliğinin Kaynakları ve Tabiatı Üzerine Araştırma’’ kitabını yayınlamıştır. Smith,

ekonomiyi anlatmak için insanları işçilere, ekonomik dünyayı da atölyeye benzetmektedir. Zenginliğin kaynağı üretken emek, insanları üretmeye iten şey de bireysel çıkarlarıdır. Ona göre bireysel çıkar toplumun çıkarları ile uyumludur. ‘‘Çünkü bireyler, rasyonel hareket ederek, kendi çıkarları doğrultusunda üretim ve tüketim kararları verirken toplumun çıkarlarına da katkıda bulunmuş olurlar. ‘‘ (Karakayalı, 2007:87) Yani bireyler tek tek kendi bireysel refahlarını sağladıklarında toplum da refaha kavuşacaktır. Kendi çıkarları doğrultusunda fayda maksimizasyonu arayışında olan tüm karar mekanizmaları ekonomi dilinde birer ‘‘homo economicus’’ tur. ‘‘Homo economicus’’ un kabaca çevirisi ‘‘ekonomik insan’’ dır. Ekonomik insana da buraya kadar açıklandığı gibi kendi çıkarları doğrultusunda ekonomik davranan/ davranmak zorunda olan insan denebilir. White’ a göre ‘‘Homo economicus’’, fayda maksimizasyonu peşinde koşan birey varsayımına dayandığında, ahlak felsefesindeki karşılığı, sadece kendi çıkarını düşünen egoist ve hedonist birey anlamına gelmektedir (akt Akyıldız 2009:34). Çünkü sadece kendi refahına odaklanan insan ‘‘homo economicus’’ olmak uğruna bencilce kararlar verecektir ve böyle bir ortam rekabeti ve hırsı doğuracaktır.

1.1.1. Aile ve Ataerkil Kapitalizm

‘‘Bir ekonomik birim olarak ev halkı, bir aileyi ifade etmektedir. Aile, mal ve hizmetleri tüketen ve bu nedenle de her zaman tüketim mallarının satıldığı piyasalara çıkarak tüketim malı alan birimdir.’’ (Pekin, 2010:33)

İktisadın hane (ev) halkı kavramından anladığı şeyin aile olması sorunludur çünkü Walby’nin de belirttiği gibi ailenin tüm bireyleri aynı hanede yaşamıyor olabilir ya da bir hanede yaşayanların tümü aile olmayabilir (Walby, 2016: 100). İktisat, evsel üretim şekli ve ilişkileri yerine hane halkını aile olarak ele alarak baştan tek tipçi bir sisteme destek vermiş olmaktadır. Ayrıca aile, ekonomiye yalnızca tüketerek canlılık katmanın ötesinde ekonomik sistemin tüm öğelerinin üretildiği, yetiştirildiği yerdir dolayısıyla sistemi devam ettirir. Millet, her evliliğin bir ekonomik birleşme olduğunu ve bu yolla her evin bir şirket gibi ekonomik varlığının olduğunu söyler (1987: 65). Ailenin gerçekleştirdiği üretim, mal ve hizmet üretiminden öte mal ve hizmetleri üretenleri, satın alanları ve tüketenleri üretme eylemidir. Yeni nesillere eğitim, piyasaların alışveriş, çalışma alışkanlıkları ve devletlerin ideolojileri aile kanalıyla

aktarılmaya başlar. Piyasaların en temel ihtiyacı olan işgücü (mümkün olduğu kadar ucuz işgücü) ve tüketicileri, devletlerin ideolojilerine göre yetiştirerek vatandaşları, askerleri yetiştiren aileler aynı zamanda ekonominin ihtiyaç duyduğu temel bir sermaye birikimini de sağlar. Daha çok insan üretmenin en programlı yolu aile kurmaktan geçer ve devletler bu yüzden aile koruma, teşvik kanunları, para yardımları ile aile olmayı cesaretlendirir. Ailesel tüketim kavramı ise piyasaların hedeflediği bir amaçtır. (Aile menüleri, aile konutları... vs) Çünkü aile devletler tarafından devamlılığı arzulan en önemli kurumdur ve böyle bakıldığında piyasalar açısından sonu gelmeyecek bir kaynak gibi görünür. Piyasa ve devlet aileyi ayakta tutmaya çalışırken, aile onlar için sistemin hammaddesi olan insanı yetiştirir. Dolayısıyla aileye sadece bir tüketim birimi olarak bakmak üretimin kavranması açısından engel oluşturur.

*“Tarihsel ve etimolojik olarak aile, bir üretim birimidir. Latince **Familia**, aile babasının iktidarına (o zamanlar mülkiyetle eş anlamlıydı) tabi kılınmış toprak, köle, kadın ve çocuklar toplamı anlamına gelir. Bu üretim biriminde aile babası egemendir: Otoritesi altında bulunan bireylerin emeği ona aittir veya başka bir ifadeyle aile, emeklerini bir ‘reis’e borçlu olan bireyler toplamıdır.”* (Delphy, 2008:96)

Adam Smith, *Ulusların Zenginliği* kitabında erkeklerin kendi çıkarlarını gözetmelerinin ekonomik büyümeyi sağlayacağını ve bunun herkesin yararına olduğunu söyler (Toksöz, 2011:88). Bu bakış açısına göre aile ile ilgili karar alma süreçlerinde piyasa tarafından muhatap alınan aile reisi, bir önceki kısımda bahsi geçen ‘Homo Economicus’, erkektir.

Neoklasik iktisat ayrıca şöyle bir ayrıma gider: ‘‘Bireysel çıkar piyasa dünyasının kuralıdır. Aile ve ev ise ahlaki duygular ve fedakârlık dünyasıdır.’’ (Toksöz, 2011-88). Bu şekilde bir ayrım kamu ve özel alan olarak iki ayrı alan yaratır. Bu iki alandaki ekonomik faaliyetler birbirinden kesin sınırlarla ayrılır, aile içi üretim her ne kadar birincil üretim de olsa kamunun üretiminden farklı ve ikincil gibi gösterilir. Aile ve evin ‘‘fedakâr’’ olarak nitelendirilmesi ile aslında tek üretimin kamu alanında yaşandığını evin ise bu üretimin sürekliliği için sürekli bir özveri içinde bulunması gerektiği anlaşılır.

1.1.2. Özel ve Kamusal Alan Üreticisi Kadın

Ailenin fayda maksimizasyonunu, dolayısıyla işverenin ve devletin fayda maksimizasyonunu, sağlayan şey bakım, temizlik, yemek, duygusal ve psikolojik destek gibi toplumsal hayatın devamlılığını sağlayan, piyasada belli bir ücrete mal olan emeklerin olabildiğince minimum maliyete hatta çoğu zaman bedavaya yapılmasıdır.

Özel alanın üretimdeki aktörü şüphesiz kadındır. Geleneksel, kültürel ve hatta uluslararası olarak kadın ahlaki duygular ile fedakârlıkta bulunmak üzere özel alan çalışanı olarak görülür. Özel alandaki ekonomik konumları ise koca, baba ya da kardeş olan erkeklere tabi olmakla tanımlanır.

İktisadın önemli isimlerinin kendi ifadelerine bakarak bu durum deşifre edilebilir. Fiyat ve ücretlerin düşüşü ile tüketimin artışı arasında ilişki kurması ile bilinen Pigou: “Kadın işgücü arzını belirleyen en temel unsur, kocalarının işgücü geliri (ücret)dir.” ve “Sanayideki kadın işgücü niteliksiz ve ikincildir. Bu yüzden tam rekabet piyasasında erkeklerle eşit ücret almaları beklenemez.” (akt Özkaplan, 2010:22, 23, 24; Serdaroğlu: 2010:22, 23, 24) ifadeleri ile kadınların ekonomik olarak bağımlı olmaları gerektiği çünkü kadın işgücünün değersiz olduğunu iddia etmektedir. Aynı zamanda ilk cümleden, bütün kadınların evli olduğu varsayımı ya da evli olması zorunluluğu ifade edilmektedir. Özellikle aile işgücü arzını temel alan çalışmalarıyla bilinen Becker da “Kadınlar ‘hane halkı kararına’ bağlı olarak iş aramak durumundadır.” (akt Özkaplan, 2010:24; Serdaroğlu: 2010:24) diyerek aynı varsayımı savunmuş ve kadınların bireysel olarak çalışma iradelerini yok saymıştır. Kadınların esas ve çalışabilecekleri tek alan hane içidir. Modern iktisadın kurucularından sayılan, talep ve fayda kuramları üzerine çalışan Alfred Marshall “Kadınların ev dışında çalışmaları, ev işlerini tam anlamıyla yapmalarını, çocuklarını doğru dürüst yetiştirmelerini engeller.” diyerek kadınların tüm faaliyetlerini, tek başına altından kalkması çok zor olan, çocuk bakımına indirgemıştır. Edgeworth “İşgücü içinde kadınların sayısının artması, sanayide durgunluğa ve aile yaşamında bozukluklara yol açabilecektir.” (akt Özkaplan, 2010:24; Serdaroğlu: 2010:24) diyerek aile yaşamının tüm sorumluluklarının kadınların omzuna bırakılmış olduğunu destekler. Tüm bu ifadeler Millet gibi tek eşlilik ve çekirdek ailenin ortadan

kaldırılması gerektiğini düşünen teorisyenleri, aile kurumunun ve yaratılan annelik algısının kadınları bir sınıf olarak ele aldıkları konusunda haklı çıkarmaktadır.¹

İktisatçılar 20. yüzyılın başlarında kuramlarını oluştururken kadınların “çalışmaları halinde meydana gelecek felaketler”den de bahsetmişlerdir: “Kadınların sanayide istihdamı ile bebek ölümleri arasında ciddi bir korelasyon söz konusudur (Jevons, Marshall, Pigou).” “3 yaşın altında çocukları olan anneler fabrikalardan çıkartılmalıdır. Annelerin çalışmasının yasaklanması ve kadın işçi ücretlerinin düşürülmesi gerekir.” (Jevons, Pigou) (akt Özkaplan, 2010:24; Serdaroğlu: 2010:24). O dönemde, aile refahının yaşadığı sorunlar için düşük işçi ücretleri, uzun çalışma saatleri ve işçilerin görmezden gelinen hakları gibi insani çalışma şartlarının yokluğu adaletsiz ekonomik sistemle değil, kadınların çalışması ile ilişki kurulmaktaydı. Kadınların, özellikle çocuklu kadınların bugün çalışma hayatında yaşadığı sorunların şüphesiz geleneksel ve kültürel oldukları kadar bu kuruluş felsefesinin de uzantılarıdır.

Hartmann, kadın emeği üzerinde egemenlik sağlayan cinsiyetçi iş bölümünün erkek egemenliğine maddi kaynak sağladığını söyler. Bu cinsiyetli iş bölümü, kadının özel alandaki emeğinin ve yaptığı işlerin aslında oldukça doğal olarak algılanmasına da neden olur. Erkeğe verilen aile ücreti sayesinde de kadının ev içi emeğinde hem aile içi hem de aile dışı bir denetim de sağlanmış olur (Hartmann, 2016:188). Tüm bunlardan anlaşılacak aslında, kadınlar ücretli çalışma hayatının dışında tutulmaya çalışılmıştır, emekleri değil.

Kapitalizm fayda maksimizasyonu hedefi ile zamanla ataerki ile ters düşmeye başladı. Modern kapitalist toplumlarda kadınların savaş zamanlarında ve kalkınma dönemlerinde yedek iş gücü (Millet, 1987:72) olmalarının yanında ucuz iş gücü olmaları üretimi, erkek nüfusun az olduğu durumlarda, hem devamlı hem de daha az maliyetli kıldı.

2. GÖRÜNMEYEN KADIN EMEĞİ: YENİDEN ÜRETİM

Kadın emeğinin görünmemesinin en büyük sebeplerinden biri iktisat kuramının “iş” kelimesini para karşılığı yapılan ya da yapılmayan faaliyetler konusunda ayırma götürmesidir. Folbre evde yapılan işlerin üretkenlikle bir alakası yokmuş gibi

---

¹ Bkz. Kate Millet, Cinsel Politika, İstanbul, Payel Yayınevi, 1987

azımsandığını, kadınların aile içinde yaptıkları şeylerin ekonomik refaha katkısının görmezden gelindiğini söyler (1991: 199).

Yeniden üretim genel olarak üretimi ve asıl olarak üremeyi içine alan, dolayısıyla hayatın sürdürülebilmesi için zorunlu olan en temel emektir. Yeniden üretim, çocuk doğurma (yeni neslin biyolojik olarak dünyaya getirilmesi fiziksel, kültürel ve sosyal olarak iş gücü yaratılması) ve her gün döngüsel olarak yapılan hane halkını besleme, ev işleri, yaşlı, hasta, çocuk bakımı gibi hayatı yeniden ve yeniden oluşturan iç içe geçmiş aktiviteler bütünüdür. Geçmişten bugüne kadınların yaptığı, en eski üretimdir ve aslında diğer tüm üretimleri mümkün kılmıştır. Yeniden üretimin “kadınlık görevi” olması patriarkal, ücretsiz olması da kapitalist düzenin sonucudur. Başka bir deyişle hane içinde kadının üretimine erkeklerin el koyması patriarkal sömürüyü, piyasadan satın alınabilecekken temizlik, pişirme, bakım gibi işlerin kadınlara karşılığı ödenmeden yaptırılması kapitalist sömürüyü açıklar. Kapitalist sömürü düzeninde kadın emeği patriarka kanalıyla denetlenme imkanı bulur.

Claudia von Werlhof, kadınların bu şekilde sömürülmelerini “doğa” ve “doğal” kavramları ile açıklamıştır.

“Egemenlerin (diyelim ki bunlar ‘beyazlar’, özel ya da kamudaki yöneticiler, ya da sıradan erkekler ve kocalar olsunlar) duruş noktasından hareketle, ‘doğa’, bedelini ödemek zorunda olmadığı ya da ödemek istemediği her şey; bedava (ya da olabildiğince ucuz) olması gereken her şeydir. Bu ise; (mübadelenin karşılığı) soygun yoluyla ele geçirilebilecek her şeyi kapsar.”
(Werlhof ; 2014: 153)

Welhorf, bu bakış açısında tarih öncesi çağlardan süregelen üretimde “doğa”nın ve “doğal” olanın ücretsiz bir girdi olarak kullanılması, daha sonra da “insan yapımı” olan ürünün karşısında konumlandırılmasının etkili olduğunu söyler. Ayrıca üretimi gerçekleştirenlerin her an ulaşılabilir, ucuz, üretimlerinin ve üremelerinin sürekli, maliyetlerinin az olması, onların egemen mantığa göre, hava gibi, doğa gibi muamele görmelerini mümkün kılar. Tam da bu bakış açısından hareketle yıllardır açıklanan Birleşmiş Milletler raporlarında ev işi dahil olmak üzere dünyada çalışma saatlerinin üçte ikisini kadınlar gerçekleştirir ve buna karşılık elde ettikleri gelir dünya gelirlerinin onda biridir (Welhorf: 154). “Doğa”nın karşısında “toplumsallaşma”

sürecinde ideal kadının “doğa”sı evcilleşme, doğurganlık, ev kadınlığı ve fedakârlık ile bağdaştırılır. Bu bağdaştırma sayesinde hem özel alanda hem kamusal alanda kadın emeğine ücret ödenmez ya da erkeklerle eşit ücret ödenmez. Bu anlayış şüphesiz kapitalizm öncesi dönemin ataerkil kalıntısıdır. O zamanlar hayatta kalmak adına geliştirilen iş bölümleri bugün kapitalist üretim şeklinin hayatta kalması için kullanılmaktadır.

OECD verilerine bakıldığında kadınların ve erkeklerin ücretli ve ücretsiz işe ayırdıkları zaman arasında fark vardır. Bu ortalama Türkiye’de daha da yüksektir. OECD ülkelerinde kadınların en çok yaptığı iş bakım işidir ve kadınlar bu işe erkeklerin iki katı zaman ayırırken Türkiye ve Japonya’da görülen fark 4 ve 6 katıdır (OECD 2012 : 3). Veronika Bennholdt-Thomsen bakım işinin “tarlada çalışırken küçük bir bebeği sırtına bağlayıp taşımaktan kreşe ya da piyano derslerine götürmek için şoförlük yapmaya kadar çeşitlilik gösterdiğini” ifade eder (2014 : 246). TÜİK verilerine göre kadınlarla erkeklerin ev işlerine ayırdıkları zaman ve ev işinden anladıkları arasında büyük bir fark vardır. Aile yapısı araştırması, 2016 sonuçlarına göre; kadınların yemek pişirme, bulaşık yıkama, çamaşır yıkama, ev temizliği ve ütü yapmak gibi sürekliliği olan ev işlerini yaptığı, erkeklerin ise tamir, boya badana, fatura yatırma gibi işleri yaptıkları belirtilir. Türkiye genelinde kadınlar %91,2 oranında yemek yaparken, erkeklerin yemek yapma oranı %8,8’ dir. Boya badana işini erkekler %80,4 oranında yaparken, kadınlar bu işi %19,6 oranında gerçekleştirdiler (TÜİK: 2017). TÜİK’in 2018 Mart Ayı iş gücüne katılma oranı kadınlarda % 33,4’tür. 2019 Şubat tarihli bir başka TÜİK raporu olan “İşgücüne Dâhil Olmayanların Nedene Göre Dağılımı” nda ise iş gücüne dâhil olmayan yaklaşık 29 milyon 17 bin kadından 11 milyon 127 bini ev işlerini öne sürerek iş gücüne katılmadığını beyan etmişlerdir. Aynı tarihli raporda iş gücüne katılmayan 8 milyon 622 bin erkekten ise ev işleri ile meşgul olduğu için çalışmadığını belirten erkekler hakkında bilgi yoktur.

Karşılığı ödenmeyen bu çalışma ülke ekonomilerinde yadsınamayacak fark yaratmaktadır. Hane içi emeğin boyutlarını açıklayan Toksöz zaman kullanım anketleri ile yapılan ölçümlerle hane içi ödenmeyen emeğin ülkelerin GSYH’sinde %20-%60 arasında bir artış açığa çıkardığını belirtir (2012:113) .

2.1. İşgücünün ve Yaşamın Yeniden Üretimi

“Yeniden üretim üç başlık altında irdelenir: işgücünün yeniden üretimi, mevcut yaşamın sürdürülmesi için harcanan emek anlamında toplumsal yeniden üretim ve bir sonraki kuşağın yetiştirilmesi için harcanan emek olarak insanların yeniden üretimi; hepsi görünmeyen kadın emeğidir.” (Özkaplan 2010:38)

İşgücünün yeniden üretimi ve mevcut yaşamın sürdürülmesi için yapılan yeniden üretim, çocuk doğurmayı ve onlara bakmayı, günlük ev işlerini ve yaşlı, eş bakımı, duygusal olarak yeni iş günü için tazelenmelerini kapsar. Bu işlerin günlük olarak ve devamlı yapılması sayesinde çocuklar büyütülür, insanlar çalışabilir. Bu üretim hem bakımın yapıldığı kişilere hem de kapitalist ekonomik sisteme katkıda bulunur. Her şeyden önce tüm bu çalışma ve üretmenin karşılığı ödenmez. Karşılığı ödenmeyen fakat sürekli olarak yapılan bu üretim sayesinde temel ekonomik birikim oluşmaktadır. Latin Amerika ülkeleri üzerinde yaptığı ekonomik- politik çalışmalarıyla bilinen A. Gunder Frank bu birikime “sürekli ilkel birikim” der. “Çünkü başlangıçta sermayenin oluşmasını bu birikim sağlamıştır: Eğer (kadınların) karşılığı ödenmeyen emek biçimini alan çalışması ve gereğinde sömürülmek üzere bekletilen yedek işçi ordusunu besleme durumları olmasaydı, sermaye birikimi çok zor gerçekleşebilir, belki de hiç gerçekleşmezdi.” (akt. Michel; 1984:51). Ekonomik birim olan hane halkının yemeği, temizliği, bakımı piyasadan karşılanmadığı, ücretsiz olarak yerine getirildiği için işverenler de işçilerine bunların maliyetini ödemek zorunda kalmadıklarından, iş gücü maliyeti düşük kalır, kar marjları yükselmiş olur. Hane içi karşılığı ödenmeyen emeğin (ev işleri, çocuk bakımı gibi) işgücü maliyetini düşürmesi, devleti sosyal yatırım harcamalarından kurtarması, kadının ucuz işgücü olarak piyasada yer alması, böylece kar oranlarının yüksek tutulması, kar havuzunun büyümesine yol açarak birikim sürecini hızlandırması ölçüsünde iktisadi açıdan büyük önem taşır (Toksöz, 2011).

Ekonomik sürecin neredeyse bedavaya elde ettiği ve “değere” dönüştürdüğü şey, sadece menfaat sağlayanlara hiçbir masrafı olmadığı için maliyeti yokmuş gibi görünür(Welhorf, 2014:154). “Marx, ihtiyaçlarını kendi emeğinin ürünüyle karşılayan kişinin, meta yaratmasa da kullanım değeri yarattığını belirtir”(akt. Özateş; 2015: 26).

Kadınlar biyolojik ve toplumsal yeniden üretim faaliyetleri sonucunda sadece kendi ihtiyaçlarını değil aile bireyleri ve toplum için de kullanım değeri olan dahası insanlığın devam etmesi için gerekli emektir.

Hartmann'a göre patriarkanın dayandığı maddi temel, erkeklerin kadınların emek gücü üzerindeki denetimleridir. Bu denetim kadınların gelir getirici faaliyetlerden, mülkten uzak tutulmaları kadar, kadınların cinselliğinin tek eşli evlilikle sınırlanması ve denetlenmesi yoluyla sağlanır (akt. Toksöz, 2012:98). Aile içinde itaatkâr çocuklar yetiştirerek patriarka sistem olarak sürdürülür ve patriarkal toplumsal ilişkiler aile içinde yeniden üretilir. İtaatkar çocuklar geleceğin itaatkar işgücü olarak kapitalist üretim ilişkilerinin sürdürülebilirliği açısından büyük önem taşır. Patriarkanın maddi temeli erkeklerin kadın emeğini denetlemesine yarayan toplumsal yapılara dayanır. Patriarka ve kapitalizm arasında güçlü bir bağ olsa da aralarında gerilimli bir ilişki de bulunmaktadır. Erkeklerle kapitalistlerin çoğu zaman kadınların emek gücünün kullanımını üzerinde birbiriyle çatışan çıkarları vardır. Erkekler kadınların kendilerine hizmet etmesini isterken kapitalistler kadınların işgücü piyasasında ücretli çalışmalarını isteyebilir. Sanayi devrimiyle erkek işçiler kadınlarla eşit işe eşit ücret talep etmek yerine ailelerine tek başına bakmalarına yetecek parayı almayı talep ederler. Patriarkal ve kapitalist çıkarlar bu noktada uzlaşır fakat yetişkin erkeklerin aile ücreti alması kadınların, gençlerin ve ırk, etnik köken vb. temelinde daha düşük statüdeki erkeklerin daha düşük ücretlerle çalıştırılmasına yol açmıştır. Cinsiyete dayalı iş bölümü sonucu kadınların düşük ücretle çalışması erkeklerin kadınlar üzerindeki maddi avantajını pekiştirmiş, kadınların evleri ile ilgili sorunları onların işgücü piyasasındaki aşağı konumlarını güçlendirmiştir. Kadınlara düşük ücret, daha az hak ve daha az ilerleme fırsatları patriarkal sistemin maddi temelini korur (akt. Toksöz, 2011:98). Bu noktada kadınların çalışması onları ne derece özgürleştirip güçlendirmektedir, tartışmaları çıkmıştır (Walby, 2016). Kadınlar çalışmaları durumunda ne erkekler kadar para kazanabilmiştir ne de ev işleri ve bakım işi eşit olarak paylaşılmıştır.

Kendisi bir homo economicus olan ve bireylere (erkeklerle) homo economicus olmayı öğütleyen kapitalist ekonomik sistemin, "sınırsız ihtiyaçları" karşılamak amacıyla "minimum maliyet", "maksimum fayda"yı hedeflediği üretim sürecinde kadınlar "minimum maliyet" i gerçekleştirecek girdilerin başında gelir. Çoğu zaman

kadınlar, sadece karın tokluğuna devletin hizmetlerini sübvansе etmiş olurlar. Ev işleri ve bakım emeği için para ödemeyen devlet şüphesiz kadınların yaptığı üretim süreci sonunda maksimum faydayı elde etmiş olur.

3. REFAH REJİMLERİ VE BAKIM HİZMETLERİ

Refah rejimleri gerçekleştirdikleri politikalar ve uygulamalar ile toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün güçlenmesinde ya da değişmesinde rol oynarlar. Çünkü uygulamalar, haklardan yararlanmayı sağlamak adına aslında kadın ve erkek arasındaki cinsiyetli iş bölümünü pekiştirerek eşitsizliği devam ettirebilir ya da getirdiği zorunluluklar ile cinsiyetler açısından sorumluluğun paylaşılmasını ve iş yükünün hafifletilmesini, eşit bölüştürülmesini sağlayabilir. Örneğin bakım işi konusunda kimi ülkelerde çalışan ebeveynlerden yalnızca anneye uzun süreli izinler tanınırken kimi ülkelerde anne ve babalar eşit iş paylaşımını destekleyen ebeveyn izinlerine sahiptirler.² Dolayısıyla bu uygulamalar kadınların ücretsiz (ev içi), ücretli emekleri ve iş yaşamına katılım koşullarıyla yakından ilgilidir. Ayrıca bakım emeği meselesi, sağlık sigortasından yararlanma gibi konularda ülkede hâkim aile algısının bir yansımasıdır. Ülkelerdeki refah rejimleri karşılaştırılarak cinsiyetlerden beklenen rol ve görevler arasındaki farklar, devletlerin çalışma hayatına katılımı teşvik mekanizmaları incelenebilir ya da tek başına bir ülkenin bu yolda gelişimi ya da dönüşümü gözlenebilir.

Refah rejimi açıklamalarında en çok kaynak gösterilen kişi Gosta Esping Anderson'a göre³ refah rejimi, insanların iktisadi ve sosyal ihtiyaçlarının, formel ya da enformel taraflarca insanların rahatları artacak şekilde giderilmesi adına yapılan etkinliklerin tamamıdır. Refah rejiminde, ortaya çıkan iktisadi ve sosyal riskleri ortadan kaldırmaya çalışan aktörler aile, devlet, gönüllü kuruluşlar, piyasa ya da sosyal ilişki içinde buldukları gruplardır (Esping-Anderson, 2006: 34). Bu kavramların ortaya çıkışı 1930'lar ve 1960'lar arasına denk gelir. Çalışan kesimin erkek işçiler olduğu varsayımı üzerine bir anlayış oluşturulmuştur. Kadınlar üzerine yapılan var sayım ise

---

² Örneğin Finlandiya'da doğum izinlerini ebeveyn izinleri olarak düzenlenmiş ve her iki ebeveyn de 158 iş günü (çoklu doğumlarda 60 gün daha eklenebilir.) izne sahiptirler. (Child and Family Policy in Finland, 2013)

³ Esping Anderson refah rejimi, refah devleti ve sosyal politika kavramlarının birbirleri ile karıştırdığını söyler. Bunların arasındaki farklara değindiği makale için bkz. Esping-Anderson, 2006

çalışan bir vatandaş olmaları değil, çalışan erkeğin üzerinden bakılan bağımlılar olmalarıdır. Dolayısıyla bireysel olarak refah rejimleri politikalarından yararlanmamaktadırlar. Fakat günümüz krizleri ve riskleri o döneminkilerden farklıdır. Çalışan kesim varsayımlarla sınırlı kalamayacak kadar değişmiştir, kadınlar iş yaşamında daha görünür haldedir ve rol ve konuları dönüşüm ve değişimler içerisindedir. Çünkü sanayileşme daha çok işçiye ihtiyaç duymuştur. Yeni aile biçimleri (tek ebeveynli, çocuk sahibi olmayan), yapıları ortaya çıkmıştır. Bu değişimlere rağmen bazı ülkelerin refah rejimlerinde hala o dönemlerin toplumsal normlarının izleri görülmektedir. Bunun sonucu olarak kadınlar çalışma koşul ve şartlarında pratikte erkeklerle aynı haklara sahip değildirler. Ayrıca kadınların hala anne ve ev kadını varsayımıyla ele alınışı refah rejimi uygulamalarına yansımakta bu yüzden de çoğunlukla uygulamalar “iş ve aile yaşamını uzlaştırma” çabaları ile sınırlanmaktadır. Dedeoğlu ve Şahinkaya, İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları'nın Avrupa'da⁴ kadın ve erkeğin iş ve aile yaşamı arasında bir denge yaratılmasından ziyade işgücü piyasası dışında kalan kadınların istihdama katılmaları adına yapıldığını fakat Türkiye'de bu uygulamaların sadece istihdama katılmış olan kadınların çalışmaya devam etmelerini sağlamak için yapıldığını, istihdam dışı kadınları çalışmaya hayatına çekmekte başarılı olmadığını söyler. Bununla birlikte bazı otoritelerce İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma kavramının kadınların iş ve aile dışındaki sosyal yaşantılarını yok saydığı gerekçesiyle “iş ve iş-dışı yaşam” kavramının (KEİG, 2014) tercih edildiğini aktarmışlardır.

Gereksinimlerin refah rejimleri yoluyla yerine getiriliş şekilleri, toplumların kültürleri, gelenekleri; toplumsal ve bireysel refaha bakış açıları ve buna bağlı olarak geliştirdikleri sosyal politikalar gibi birçok unsurla şekillenir. Bu yüzden ortak bir refah rejimi tanımı olsa da ülkeden ülkeye farklılık gösteren rejimler bulunmaktadır ve bunları incelemek faydalı olacaktır. Ayrımı ortaya çıkaran temel soru, bireylerin iş gücü olmaları bakımından mı yoksa vatandaş olmaları bakımından mı edindikleri hak sahipliğidir?

---

⁴ Dedeoğlu ve Şahinkaya ayrıca Avrupa 2020 stratejisinin, 2020 yılına kadar 20-64 yaş aralığındaki kesimin en az %75'inin çalışma yaşamına katılmasını hedeflediğini belirtir. Bu da ancak kadınların çalışma yaşamına katılmasıyla gerçekleşebilir. Bu yüzden ev içi ve bakım sorumluluklarının değişime uğramasının dünya ekonomisi için bir zorunluluk olduğunu vurgularlar (2015; 96).

3.1 Refah Rejimi Sınıflandırmaları ve Çocuk Bakımı Hizmetleri

Esping-Andersen refah rejimlerini ülkeler bazında inceleyerek üç çeşit refah rejiminden oluşan bir sınıflandırma yapmıştır. İskandinav ülkeleri için sosyal demokrat evrenselci model; Anglo-Sakson liberal model ve Kıta Avrupası ülkeleri için de korporatist model ayrımını yapmıştır (Esping- Andersen, 1990: 26). Bu sınıflandırma 1970-80'lere kadar geçerli sayılmaktadır çünkü bu zamana kadar birçok şart değişmiştir.

Sosyal demokrat evrenselci modelde risklerin evrensel olduğu görüşünü içerir ve bu yüzden riskler evrensel paylaşılmalıdır. Tüm vatandaşlar refah rejimi yardımları kapsamına alınır. Temel prensibi sosyal hakların metalaşmadan uzak ve evrensel olmasıdır. Tüm vatandaşlar toplumda karşılaşacakları kişisel risklerin önlenmesi adına tek bir çatı altında korunmuş olur. Halkın dayanışması anlayışı hâkimdir. Liberal modelde, yardımlar asgari düzeydedir ve refah uygulamaları en ihtiyaç sahibi olduğu düşünülen kesimleri kapsar. Bunlar genelde engelliler, yalnız anneler ve açıkça yoksulluk içinde olanlardır. Esping- Andersen risk dağılımının böylesine katmanlaşmasının toplumu onlar ve biz olarak ayırdığını söyler. Yani toplumda özel sektörde çalışıp yeterli güvenceleri elde edenler çoğunlukta kalır ve bunu elde edemeyenler refah devletine bağımlı bir azınlık olarak kalır. Korparatist modelde ise insanların refah rejimi yardımlarına ulaşabilmek için belli meslek gruplarına ait olmaları gerekmektedir. Riskler statü üyeliği üzerinden belirlenir. Esping-Andersen, bu statü anlayışı ile ancak benzer risklerin oluştuğunu ve bu halde de mesleklerin dışa kapalı bir sosyal grup haline geldiğini belirtir (Esping-Andersen, 2013: 45).

Esping-Andersen'in refah rejimleri sınıflamasının doğrultusunda çocuk bakım hizmetlerine dair üç model bulunmaktadır. İlk model çifte emekçi modeli olarak geçer. (Danimarka, Finlandiya, İsveç, Norveç, Kısmen Belçika, Fransa, Hollanda' da geçerlidir.) Kadınlar iş gücünde erkekler kadar yoğun bulunduğu için daha eşitlikçi politikalar mevcuttur ve bu yüzden de kamusal bakım hizmeti yaygın halde gelmiştir. Aynı zamanda ev işlerinde kadın erkek arasında paylaşım söz konusudur (İlkaracan, 2008). Finlandiya'yı ele alarak yaptığı Caregiving in the Welfare State çalışmasında Elina Haavio-Mannila, 1970'ler sonrası kadınların tarımsal çalışmadan uzaklaşp iş

yaşamına atıldıktan sonra aile yapısındaki değişiklikleri göz önünde tutarak bakım işinin cinsiyetler arasındaki paylaşımını incelemiştir (1983). Ülkede boşanmaların ve bekâr ebeveyn sayısının artması, yaşlı nüfustaki artış, evlenme oranlarının ve genç nüfus sayısının düşüklüğü gibi demografik hareketlenmeler refah politikalarında yeniliği zorunlu kılmıştır. Bakım hizmetlerine erişim ya da bakım yardımları artık bir vatandaşlık hakkı olarak algılanmakta, dolayısıyla politikalar bakım hizmetine talebi karşılayacak şekilde düzenlenmek durumundaydı. Bu politikalar elverişli şartları oluşturulduğunda kadınların iş gücüne katılımı ve bakım hizmetlerinin yaygınlaşması kendini besleyen bir döngü olmaya başladı. Başka bir deyişle, kadınların iş hayatına katılım sağlaması, dışarıdan çocuk bakım hizmetlerine olan talebi arttırır bu da bakım hizmetlerin yaygınlaşmasına sebep olur. Hizmetler yaygınlaştığı takdirde kadınlarda iş gücüne katılma talebi artar (1983: 63).

İkinci model aile destek modelidir. (Almanya, Avusturya, İtalya, İspanya İrlanda için geçerlidir.) İsminden de anlaşılacağı gibi bu modelde devlet yardımıyla kadınların ev içindeki enformel bakım emeklerini devam ettirmeleri yolunda katkıda bulunur. Kadınların iş yaşamına katılımları kısıtlıdır. Bu model geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini de beslemekte ve üretmektedir (İlkkaracan, 2008). Örnek olarak Almanya’ da devlet bakım meselesinde ancak aile desteğinin mümkün olmadığı durumlarda devreye girer. Çocuk bakımı konusunda genellikle enformel aile bakımı geçerli olup çocuk bakım hizmetleri ise ebeveyn izinleri, bakım kuruluşları ve devlet destekli gönüllü kuruluşlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Sigorta sistemi ile bakım hizmetine erişim ise insanları ücretli çalışmaya katılıma teşvik eder fakat kadınlar bu sistemde hem çalışan hem de toplumsal cinsiyet rollerinde değişiklik getirmeyen politikalar nedeniyle (doğum izinleri vs) bakıcı olarak kalmaktadırlar (Özateş , 2015: 53).

Üçüncü olarak piyasa modeli belirlemektedir. (ABD, Avustralya, İngiltere, İsviçre, Kanada, Japonya’da uygulanmaktadır.) Yani iş gücü piyasasında var olan ve yeterli parayı kazanabilen kişiler bakım hizmetini ev içinde, kreşten ya da anaokulundan sağlayabilmektedir. Burada kadının iş gücüne katılımı ve bakım emeğini elde edişi piyasa dinamikleri üzerinden belirlenir (İlkkaracan, 2008). Bu modele örnek olarak İngiltere verilebilir İngiltere’de refah sağlayan taraflar temel olarak aile ve piyasadır.

Devlet nakit yardımları şeklinde bakım hizmetlerinin sunumuna katkıda bulunmaktadır. Kadınların çalışması yönünde süren politikalar, bu şartlar altında bakım işi ve kısmi zamanlı ücretli çalışmayı bir arada sürdürmek durumu oluşturmuştur (Özateş, 2015: 58).

Esping- Andersen'in sınıflandırmasına Akdeniz ülkelerini dışarıda bıraktığı, İtalya, İspanya, Yunanistan gibi örneklerin sınıflandırmaya tam olarak uymadığı konusunda eleştiriler gelmiştir (Arts ve Gelissen, 2002:142; Blackman, 2000:182). Ferrera Güney Avrupa refah devleti için evrensel hak temelli Kuzey Avrupa refah devletlerinden ve parçalı olan kıta Avrupası sistemlerinden, bunlarla benzerlikler taşısa da, ayıran özgün bir siyasi işleyiş şekline sahip olduğunu söyler (Ferrera, 2013:216).

Esping-Anderson 'ın modelinde Güney Avrupa ülkeleri dışında Sovyetler Birliği refah rejimi modeli de incelenmemiştir. Bunun dışında bakım hizmetleri sunma konusunda cinsiyet açısından ele alındığında yetersiz kaldığı gibi çeşitli eleştiriler almıştır (Arts ve Gelissen, 2002:147). Çünkü refah devleti tipolojilerinde bakım emeğinin anlaşılması açısından kadın ve erkeğin farklı durumlarının göz önünde bulundurulması değerli bilgiler sağlayacaktır.

Milligan, Esping-Anderson 'ın modelindeki sınıflandırmalara girmeyen Yunanistan, İtalya gibi ülkelerde çocuk bakım işinin aile içinde toplumsal cinsiyetlendirilmiş yollarla kadınlar arasında çözüldüğünü söyler(2003: 459). Moreno, 'Süper Kadınlar'⁵ ve Akdeniz Refahı isimli makalesinde Ferrera, Rodes ve Moreno'nun dördüncü olarak Akdeniz kategorisi olabileceğini belirtmelerine değinerek Akdeniz rejiminde çalışan kadınların çocuk bakım işlerini nasıl yerine getirdiklerinden bahseder(2013: 375). Özellikle genç Akdeniz'li çalışan annelerin stratejilerinin, aile içinden bir akrabaya güvenmek olduğunu bu akrabanın da büyükanneler olduğunu belirtir (2013: 390).

Devletler tarafından kendi özellerinde profesyonel bakım hizmetleri, doğrudan ya da dolaylı nakit yardımları ve doğum izinleri gibi bakım hizmetleri oluşturmuşlardır. Profesyonel bakım hizmetleri, piyasa ilişkileri içinde bakım hizmetinin kurumlar tarafından yerine getirilmesidir. Bu kurumlar yaş gruplarına göre kreş (0-3 yaş),

---

⁵ Ücretsiz bakım işi ile emek piyasasındaki ücretli işlerini birlikte yürütebildiklerinden Akdenizli kadınlar için 'Süper Kadın' terimini kullanır. (2013: 385).

anaokulu (3-6 yaş), okul sonrasında gidilen etüt hizmetleri vb. (7-11 yaş) yerlerdir. Bir diğer yöntem bakımı gerçekleştirene ya da bakım görene verilen nakit yardımlar ya da daha önce bahsedildiği gibi gönüllü kuruluşlara bakım emeklerinden dolayı yapılan nakit yardımlardır ki bunlar doğrudan nakit yardımları olarak geçer. Dolaylı nakit yardımlar genellikle genç nüfusu artırma teşviki olarak çocuklu ailelere çocuk sayısı kadar verilen vergi indirimleridir. Son olarak doğum izinleri doğumdan sonra toparlanma sürecinde verilen izin ve nakit yardımları kapsar. Bu kavram toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlayabilme adına Avrupa Birliği ülkelerinde ebeveyn izini olarak düzenlenmiştir (Kalfa, 2010: 202).

3.2. Türkiye’de Refah Rejimi ve Çocuk Bakım Hizmetleri

Ayşe Buğra Türkiye’nin çok parçalı yapıya sahip eşitsiz bir korporatist güvenlik sistemi ile sistem dışında ve enformel olarak çalışanların varlığı yanında ailenin işlevi açısından oluşan benzerlikler nedeniyle Güney Avrupa refah rejimlerine benzediğini söyler (Buğra, 2013:14).

Türkiye’deki refah rejimi politikası incelendiğinde ilk dönemlerden bu yana toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir yapı görülmektedir. Sosyal güvenlik, istihdam politikaları, bakım hizmetleri gibi düzenlemelere bakıldığında özellikle kadınlar açısından ortaya çıkan sonuçlar gizli ya da açık şekillerde cinsiyetler arasındaki farklı muameleyi ortaya koyacaktır.

İstihdam edilmeyen kadınlar için oluşturulan sosyal güvenlik uygulamaları genellikle (25 yaşına kadar)⁶ çalışan babaları ve evlendikten sonra kocaları üzerinden sosyal güvenlik uygulamalarına erişim imkânları gibi bazı gereksinimlerini gidermeleri şeklinde yürümektedir. Bu durumda haklardan vatandaş olarak ele alınmak yerine eş sıfatı ile yararlanmaktadırlar. Böylelikle ülkenin eğitim, sosyo-kültürel yapı, çalışma şartları (uzun çalışma saatleri⁷, kayıt dışı çalışma, kadınlara karşı uygulanan cinsiyetçi muameleler gibi)⁸ ve uygulamaları altında genel olarak kadınlar için çalışmak yerine

⁶ 1 Ekim 2008 tarihinden önce anne babaları üzerinden sağlık yardımı alan kız çocukları (1 Ekim 2008 tarihinden önce doğan kız çocukları) 25 yaşını geçseler dahi işe girmedikçe ve evlenmedikçe anne babaları üzerinden sağlık yardımı almaya devam ederler. Bkz. 5510 Sayılı Sosyal Sigortalar Ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu

⁷ OECD raporuna göre yıllık ortalama mesai süresi 1765 saat olarak belirlenmiştir. Türkiye’de mesai süresi 1832 saattir. Bkz. (2016 OECD Data, Hours Worked)

⁸ Buğra ve Özkan, saha araştırmalarında kadınların iş hayatına girmesini engelleyen sebepleri bakım politikaları ve cinsiyetler arasında küçük yaşlardan itibaren meydana gelen sosyalizasyon bozukluğundan

evlenerek sosyal güvenceden, bu aslında erkeklerin güvencesidir, yaralanmak teşvik edilmiştir. Bu durum aslında teşvikten ziyade toplumsal cinsiyet rollerinin kadınları bu şekilde yönlendirmesinin de sonucudur. Örnek olarak 1475 Sayılı İş Kanunu'nun 14. Maddesinde kıdem tazminatına hak kazanma yollarından biri açıklanırken kadın işçinin evlendiği takdirde 1 yıl içerisinde iş akdini sone erdirebilmesi imkânı belirtilmiştir. Bu durum kadınlar iş hayatına katılsa bile bir yıl içerisinde aileye hizmet etmeyi seçmesi yolunda bir "kolaylık" göstergesidir. Kadınlar için erken emeklilik uygulaması da bu duruma bir örnektir.

Çalışan anneler için uygulanan bakım politikaları da bu bakış açısından kurtulmuş, detaylı uygulamalar değildir. Düzenlemelere bakıldığında analık izinleri ile ilgili yıllar içinde birçok düzenlemeler yapılmışken babalık izni ile ilgili yapılan ilk düzenleme 2015 yılında karşımıza çıkmaktadır.⁹ Çocuğun doğumundan itibaren bakım işlerine yönelik uygulanan politikalara, her ne kadar kanunlarda bu şekilde geçmese de, ebeveyn izinlerine bakılacak olursa 657 sayılı Devlet Memuru Kanunu'nda devlet memurlarının babalık izni ücretli olarak on günken işçiler için bu süre yalnızca beş gündür. 4857 sayılı İş Kanunu'nda kadınlarda analık izni doğumdan önce sekiz, doğumdan sonra sekiz hafta olmak üzere toplamda on altı haftadır. Kanunlar açıkça çocuk bakımından erkekleri sorumlu tutmamaktadır. Doğumdan sonraki dönemdeki bakım uygulamalarına bakıldığında 16 Ağustos 2013 tarihindeki Resmi Gazete'de Madde 13'te ancak yüz- yüz elli kadın çalıştıran iş yerlerinde emzirme odalarının, yüz elliden fazla kadın çalıştıran iş yerlerinde de çocuk yuvalarının kurulması zorunludur. Buna karşılık erkek çalışanların ancak annenin öldüğü ya da çocuğun velayetinin babasında olduğu durumlarda çocuk yuvalarından yararlanabildikleri belirtilmiştir. Bu uygulama çocuk bakımı konusunda kadın ve erkek arasındaki iş paylaşımını engelleyen ve kadınların işe girmesinde cinsiyet ayrımcılığına uğramalarına neden olan bir maddedir. Dedeoğlu ve Şahinkaya bunun aynı zamanda kadın istihdamını arttırmayı hedefleyen iş-aile yaşamını uyumlaştırma politikalarıyla da çelişmekte olduğunu ve

---

kaynaklandığını söyler. Bu bozukluğun daha sonra iş yerlerinde yaşanan cinsel taciz, cinsel taciz tedirginliği ile bağlantılı olduğunu, hem kadınların çalışmaktan hem de işverenlerin kadın işçi çalıştırmaktan kaçındığını belirtirler. Bkz. "Akdeniz'de Kadın İstihdamının Seyri" (2014)

⁹ 04.04.2015 tarihli 6645 sayılı "İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun" ile İş Kanunu'na işçi olan babaların babalık izni alması hakkı ilk defa tanınmıştır.

işverenler açısından maliyet minimizasyonu gereği kadınları işe almak konusunda sorun teşkil edeceğini belirttiler (2015: 109). Çünkü kreş açma gereğini belirleyen madde çalışan çocukları yerine kadın çalışanların çocuklarının varlığını dikkate almaktadır. Erkek çalışanlar istisna gibi görülmektedir.

Devlet memurlarının çocukları için açılacak bakım evleri için yapılan düzenlemelerde de durum benzerdir.¹⁰ Madde 2’de bağlı olduğu kurumun ilgili bakanının izniyle 0-6 yaş arası en az 50 çocuk için kurumun idari ve mali işlerle ilgili birimine bağlı olarak açılabileceği belirtilir. Madde 11’de bakımevine kabul koşulları açıklanmıştır. Buna göre öncelikli olarak aynı kurumda çalışan anne ve babanın çocuğuna tanınır. Aynı grupta çalışan anne babalarda ise çocuk annenin bağlı olduğu kurumun bakımevine kabul edilir. Annenin çalıştığı kurumda bakımevi yoksa ancak o zaman babanın çalıştığı kurumdaki bakımevine kabul söz konusudur. Müracaatın fazla olduğu durumlarda kurumda geçen hizmet sürelerine göre kabul işlemi yapılır. Süreler eşit ise bakımevine kabul edilecek çocuklar kura ile belirlenir. Çocuk sayısındaki sınırlama kadın istihdamını arttırma hedefi doğrultusunda kadınların işe katılımını etkileyebilir. 11. Maddenin, bakımevi önceliğini annenin bağlı olduğu kuruma vermesi de çocuk bakımı konusundaki toplumsal cinsiyet rolleri beklentisinin göstergesidir.

Yıldız Ecevit Türkiye’de kamusal kreş, anaokulu ve ana sınıflarının yetersizliğini ve özel okulların pahalılığı sorunlarının giderilmemesi ile daha uzun süre kadınların çalışmalarının çocuk bakımı yüzünden engelleneceğini belirtmiştir (2010: 112-113). Bu hizmetlere ulaşabilen kesimlerde kadınların istihdama katılımı sağlansa bile toplumsal cinsiyet rolleri sabitlenmektedir. Ulaşamayan kesimlerde ise çocuk bakımının aileleştirilmesi zorunlu olmuştur. Türkiye’deki uygulamalar toplumsal cinsiyet kalıplarının değiştirilmesi, kadın istihdamının arttırılması yönünde yetersiz kalmaktadır. Ayşe Buğra sosyal politika önlemlerinin başarılı olma koşulunun, önlemin ondan yararlanamayan kesimlerle birlikte toplumun çoğunluğu tarafından benimsenmesi gerektiğini dile getirir (2015:16).

Toksöz’ün aktardığı gibi feminist perspektif kadının çalışma hayatına katılabilmesi ve evde yaptığı işlerin değerli kılınabilmesi için bakımın bir hak olarak

---

¹⁰ Bkz. Kamu Kurum Kuruluşlarınca Açılacak Çocuk Bakım Evleri Hakkında Yönetmelik, Yayımlandığı Resmi Gazete Tarihi 8.12.1982

görülmesi, ev içi sunulan bakım işinin değerinin kavranması ve bakım emeği sarf eden kişilerin konumlarının iyileştirilmesi için sosyal politikalar oluşturulması gerektiğini vurgular. Buna ek olarak erkeklerin karşılığı verilmeyen bakım emeği konusunda daha fazla sorumluluk almaları için düzenlemeler yapılması gerektiği belirtilir (2011:9). Kadınların karşı karşıya kaldıkları sosyal ve ekonomik dışlama ancak tüm bu toplumsal ilişkilerin dönüştürülmesi ile ortadan kalkabilir ve sosyal politikalar bu doğrultuda belirlenmelidir. Yani sadece kadınların çalışma şartlarında yapılan değişiklikler yetersiz gelmektedir.

3.3 Çocuk Bakımında Erkekler

Tüm bunlara ek olarak Türkiye’de erkeklerin (babaların) çocuk bakımında ne kadar etkin ve ilgili olduğuna göz atmak gerekir.

Anne ve Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV) 2017 yılında “Türkiye’de İlgili Babalık ve Belirleyicileri” 3000 baba ile gerçekleştirdikleri kapsamlı bir araştırma yapmıştır.¹¹ Araştırmada babaların %91 çocuk bakımında birincil sorumlunun anne olduğunu belirtmiştir.¹² Babalık izni kullananların oranı %43,7’dir. Yine araştırmaya göre babalar gün içinde ortalama 9 saat 20 dakika çalışıyor, çocuklarına ortalama 2 saat 20 dakika ayırabiliyorlar. Babalar ev içinde çocuklarıyla geçirdiği zaman içerisinde en çok birlikte televizyon izlediklerini (%86,1),sohbet ettiklerini(%85,6); dışarıda geçirdiği zamanda ise sokakta dolaştıklarını (% 76,2), akraba ziyaretine gittiklerini (%72,9) belirtmiştir. 0-3 yaş aralığında çocuğun bakımına katılımda babaların %51’i çocuğu yatırma, %47’si çocuğun giyinip soyunması ile ilgilenme, %42’si çocuğa mama yedirme işini gerçekleştirmiştir. Araştırma çıkarımlarında kadına karşı ve ev içi iş bölümüne dair cinsiyetçi tutumlarının babalık davranışlarını etkilediği bulunmaktadır. “Erkeklerin yapıları gereği çocuk bakamayacağını” belirten katılımcılar vardır.

Bu veriler ışığında daha önce belirtildiği gibi iş ve aile yaşamının uzlaştırılması konusu erkekler için de dikkate alınması, ebeveyn izinleri, iş yerlerindeki bakım evlerinin sadece kadın çalışanlara değil erkek çalışanlara da sağlanması gereklidir.

---

¹¹ Bkz. “Türkiye’de İlgili Babalık ve Belirleyicileri” Özet Araştırma Raporu (Anne ve Çocuk Eğitim Vakfı, 2017)

¹² %50 si çocuğunu hiç tuvalete götürmemiş, %36’sı çocuğunun altını hiçbir zaman temizlememiş, %35’i çocuğunun tırnaklarını hiç kesmediklerini belirtmiş.

Toplumsal cinsiyet kalıplarının yarattığı ilişkilerin bu yollarla yaratacağı bilinç ve dönüşüm çocuk bakımı konusunda aile, piyasa ve devlet arasında eşit sorumluluk dağılımını zorunlu kılar.

4. TÜRKİYE’DE KADIN İSTİHDAMININ GELİŞİMİ

Bakım emeğinin örgütlenmesi ile ilgili politikaların tartışılması ve uygulanması kadınların kentlerde işgücüne daha çok katılmasıyla ön plana çıkmıştır.

Toplumsal cinsiyet rollerinin bugünkü hallerini almasında sanayileşmeyle birlikte yükselen kapitalizm etkilidir. Sanayileşmenin giderek daha çok işçiye ihtiyaç duyması, tarımda yaşanan makineleşme, piyasa ürünlerine yönelişin köylü işletmesini geride bırakması (Kandiyoti, 2013: 30) geçimlik üretimin yaygın olarak azalmasını beraberinde getirmiş ve kentlerdeki ücretli işe olan yönelimi arttırmıştır. Bunun sonucu olarak şehirlere olan göç artmış, aile yapısı değişmiş, aile üyelerinin üzerlerine aldıkları görevler cinsiyetler arasında daha kesin kalıplara girmeye başlamıştır.

Türkiye’de kadınların sınırlı da olsa işgücü piyasasına katılmaları üretimin tarımdan sanayiye¹³ doğru kaymaya başlaması ve savaş dönemlerinde erkek işçilerin sayısının azalması¹⁴ ile birlikte gerçekleşmiştir. Kadınların devlet dairelerinde çalışmaya başlaması da yine savaş dönemlerine denk gelmektedir (Toprak, 1995: 134 akt. Makal). Erkek işçi sayısının azaldığı zamanlarda istihdam edilen kadın işçiler daha az ücrete çalıştırılarak¹⁵ üretimde yaşanan işgücü eksikliğini ucuza telafi etmişlerdir. 1950’lerde sanayileşmenin artması ile köyden kente göç artmış buna bağlı olarak tarım işçisi kadınların sayısı azalmıştır.

---

¹³ Tarım dışında çalışan kadınlarla ilgili ilk bilgiler, 1913 ve 1915 yıllarında İstanbul, İzmir, Manisa, Bursa, İzmit, Karamürsel, Bandırma ve Uşak illerinde yapılan Sanayi Sayımı’nda çoğunlukla dokuma ve gıda sanayilerinde çalışan kadın işçilerin oranı yıllara göre sırasıyla %20 ve %30’dur. (Tayanç, Tayanç, 1977:111)

¹⁴“Savaş ilerledikçe erkek nüfusunun cepheye sevki nedeniyle emek arzı sınırlı kaldı; kentlerde ve kırsal alanlarda erkek işgücü bulunamaması sonucu Osmanlı kadını çalışmaya çekildi. Fabrikalarda atölyelere, yol yapımından sokak temizliğine kadar birçok iş sahasında kadın işçi çalıştırılmaya başlandı.” (Toprak, 1995: 132 akt. Makal)

¹⁵ Örneğin 1913 yılında Konserve İmalatında çalışan erkek işçiler günlük 13-20 kuruş arasında ücretlendirilirken kadın işçiler günlük 4-6 kuruş için çalışmaktaydılar. 1915 yılında ise erkek işçiler günlük 25-30 kuruşa çalışırken kadın işçiler yalnızca 8-10 kuruş arasında ücret almaktaydılar. (bkz. Tayanç, Tayanç, 1977: 115)

Şehirlere yerleşimden sonra erkekler çalışırken, kadınların çoğu birçok sebepten ötürü iş gücü piyasasına girmemektedirler. Ecevit 1950'lerin ortalarından itibaren kadınların işgücüne katılımının git gide düştüğünü belirtmektedir. Bahsi geçen dönemde %70 olan bu oran 2006'ya gelindiğinde %24,9 olmuştur (2008: 115). 2016 yılında ise kadın istihdamının oranı ancak %27,5' tir¹⁶. Bu sebeplerden en belirginleri toplumsal cinsiyet rolleri, çalışma şartları ve kadınların eğitim düzeylerinin düşük¹⁷ olmasıdır. Bu durum onların birçok iş alanına girmesi önünde büyük engeldir ya da ücretli bir iş girebilseler dahi belli alanlarda yoğun şekilde çalışmalarına neden olur.

Kente yerleşen kadının üretim faaliyetlerinde değişiklik olmuştur. Köyde ev ve ailesel görevlerini yerine getirmenin yanında tarım ve hayvancılık işlerinde de çalışan kadınlar kentlere geldiklerinde ilk aşamada yalnızca ev içi sorumluluklar kapsamında yeniden üretime dâhil olabilmektedirler. Başlangıçta sadece ev işleri ve aile bireylerinin bakımından sorumlu olmak aslında kadınların iş yükünü azaltan bir durumdur. Bu yüzden karşılığı ödenmeyen ağır tarım işçiliğinden uzaklaşıp tam zamanlı ev kadını¹⁸ olmak, kadınlar açısından çoğunlukla bir refah artışı olarak benimsenebilmektedir (İlkkaracan, 2010: 27). Karşılığı ödenmeyen tarım işçiliğiyle sadece yaşadığı evin işlerini yapan kadın arasında Kandiyoti'nin deyimini ile statü farkı vardır. Kandiyoti, ağır tarımsal işlerden kurtulup ev işlerine gömülmenin bir statü artışı olarak algılandığını vurgular (2013: 64). Dolayısıyla kadın emeği, tarımsal üretimin dışına çıktığında da ekonomik etkinlik çeşidi olarak kısıtlı hale gelmektedir. Kadınların bu etkinlikleri yani ekonomik hayata dâhil olmaları ancak ekonomik sıkıntıların baş gösterdiği kriz, reel ücretlerin düşmesi, hayat pahalılığının artması gibi durumlarda erkeğin kazandığı paranın aileyi geçindiremediği dönemlerde gerçekleşmektedir. Bu dönemlerde Başlevent ve Onaran'ın da belirttiği gibi erkek işsizliği, kadınların "ek işçi" olmaları gerektirir ve onların çalışma hayatına girişleri ancak "ikincil işgücü" olarak aile

---

¹⁶ Bkz. TÜİK İstatistiklerle Kadın, 2016

¹⁷ 7 Mart 2017 tarihli TÜİK verilerine göre okuma yazma bilmeyen kadın nüfusu oranları erkeklerin beş katı ve kadın istihdam oranı erkek istihdam oranının yarısından daha azdır. (İstatistiklerle Kadın, 2016)

¹⁸ "Ev kadını" tabiri feminist literatürde uygun bulunsa da toplumda "kadın" ve "hanım" kelimeleri arasında algı farklılığı bulunması açısından toplumda yaygın olarak "ev hanımı" kullanılmaktadır. Özbay, Davidoff'un kapitalizmle beraber kültür ve doğa ikiliği ile cinsiyet kavramlarını açıkladığından bahsederek "hanım ve "kadın" kavramları arasında farkı ele almış; kültürlü ve orta sınıf kadınlarına "hanım", doğaya yakın ve ötekilere ise "kadın" dendiğini belirtmiştir. (2012: 4)

ekonomisini kurtarmaya yardımcı olmak içindir (akt. İlkaracan, 2010: 31). Bora, araştırmasında yer alan evlere temizliğe giden kadınların ifadelerinde, çalışmalarını ekonomik olarak kendi ayakları üzerinde durmak ya da özgür olmak gibi değil de çocuklarının ihtiyaçlarını karşılayabilmek için olduğunu belirttiklerini söyler (2010: 98). Kadınlar evi geçindirenler kendileri olsa bile kazandıkları parayı önemsememe eğilimine girebilmektedirler.

Kadınların çalışma ile ilgili fikir ve kararları duruma göre değişebilir. Ekonomik şartlar doğrultusunda çalışmak zorunda olan kadınlar genellikle imalat sanayiinde küçük atölye ve işletmelerde veya hizmet sektöründe düşük vasıflı ve ücretli, kayıt dışı işlerde çalışmaktadırlar (Toksöz, 2012: 113). Kümbetoğlu, User ve Akpınar'ın sanayi ve hizmetler sektöründe kayıt dışı çalışan kadınlar ile ilgili yaptıkları araştırmada ve insan onuruna yakışmayan çalışma koşulları, kötü istihdam şartlarında çalışmanın anlamı işçi kadınlar için mutsuzluk, çaresizlik ve zorunluluk nedeniyle bunlara boyun eğme haline geldiğini belirtirler. Çalışmada kadınlar kayıt dışı oldukları için patronlardan kolayca ve açıkça işten çıkarılma tehdidi aldıklarından bahsetmişlerdir. Ayrıca mücadele edecek ya da taleplerini belirtecek örgütlülük durumundan uzakta olmaları da seslerinin tamamen kısılması sonucunu doğurmaktadır (Kümbetoğlu vd. 2015: 296). Şener, kadın istihdamındaki sorunları araştırdığı çalışmada, kadınlarla yaptığı görüşmelerde kadınların çoğunlukla yoksulluk nedeniyle çalışmak istediklerini, kocalarının yüksek bir geliri olması durumunda çok fazla çalışmayı düşünmediklerini belirtir (2011: 18). Çalışma hayatında tüm bu olumsuz koşullar göz önünde bulundurulduğunda ve hâlihazırda evdeki iş yükünün de ağır olduğunu göz ardı edemeyeceğimiz kadınlar için bu düşünceyi ifade etmeleri şaşırtıcı değildir. Dolayısıyla Şentürk' ün de belirttiği gibi çalışmayı bırakabilmek kadınlar (güvencesiz ve ağır işlerde çalışan kadınlar) için bir anlamda rahata ermek anlamına da geliyordu (2015: 182).

Köyden şehre göç eden kadınların şehirde iş bulamamalarının sebepleri eğitimsizlik ve toplumsal cinsiyet rolleriydi fakat son yıllarda yükseköğrenim görmüş kadınların da işsizlik oranlarında bir artış başlamıştır. Ecevit 1989 ve 2006 yılları arasında eğitim düzeyi yüksek kadınların iş gücüne katılım oranlarının azaldığını belirtir. 2000'de yaptığı çalışmada, 1989'da kentte yaşayan yüksekokul ve fakülte mezunlarının işgücüne katılım oranı %79,7 idi (Ecevit: 2008: 130). 2015 yılında ise

yükseköğretim mezunu kadınların işgücüne katılım oranı %71,6 'dır.¹⁹ Uşen ve Delen eğitilmiş kadınların çalışma hayatına ilişkin tercihlerini araştırdıkları çalışmalarında bu konunun sebepleri ile alakalı olabilecek bazı bulgular elde etmişlerdir. Araştırmaya göre eğitilmiş kadınlar çalışma hayatlarına genellikle evlendikten sonra veya çocuk sahibi olduktan sonra, ailevi sorumluluklarını daha iyi yerine getirebilmek amacıyla ara vermektedir. Görüştükları kadınların üçte biri geçim kaygısı bulunmadığını belirtirken üçte biri çalışma koşullarını ağır buldukları ve elde edeceği gelire değmeyeceğini düşündüklerini belirtmişlerdir(2011:176). Tam da bu noktada ücretsiz köy işçisi kadınlar, köyden kente göç eden eğitimsiz kadınlar ve yükseköğrenim görmüş kadınlar iş yaşamının ağır şartları, ev ve bakım işlerinin getirdiği ağır mesai altında ezilmektense çalışmamayı tercih etme ortak paydasında buluşuyorlar. Ayrıca yine araştırmaya göre çalışan veya çalışmayı düşünen annelerin elde ettikleri gelirle çocukların bakıcısına ödenen ücret birbirine yakın olduğunda kadın çalışmayı bırakıp çocuklarına bakmayı tercih etmektedir (2011:176). Buradan çalışmaya katılan kadınların söylemleri doğrultusunda, iş piyasasındaki ücret düzeylerinin ve bakım uygulamalarının eksikliğinin haricinde, kadınların toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda sadece çocuk bakımından sorumlu tutulmadığı üstüne bir de çocuğa bir bakıcı bakacaksa onun parasının da kadınların cebinden çıktığı anlaşılmaktadır. Kadınlar aldıkları ücretle kendi yaşam kalitelerine katkıda bulunmadan doğrudan çocuklarına bakan bakıcılar hesabına çalışmış oluyorlar.

Buradan bakıldığında köyde karşılıksız tarım işçiliği yapan kadın ile karşılığı az olsa da güvencesiz ve yorucu şartları olan yerlerde çalışan şehirdeki kadın işçinin ve yükseköğrenim görmüş kadınların ev kadınlığını tercih etmelerinin açıklaması kapitalizm ve ataerkinin iş yaşamını ve ebeveynlik sorumluluklarını eşit dağıtmamasında yatıyor. Genel kanı kadınların eğitim aldıklarında ve çalışma yaşamına girdiklerinde daha güçlü ve bağımsız bireylere dönüşecekleri yönüdeyken yaşananlar bu çözümün hiç de dışarıdan görüldüğü gibi olmadığını açığa çıkarıyor. Tüm bu sebepler kadınlarda çalışmanın refah artışı getireceği inancını, meslek tatmini gibi bazı kavramları zaten yok ediyor. Tam da bu noktada kadın istihdamının bu şartlar altında kadınlara ne kadar özgürlük getirdiği ve kadınları çalışma hayatına çekme hedefinin

---

¹⁹ Bkz. TÜİK İstatistiklerle Kadın, 2016

kadınlar için ne kadar faydalı olacağı gibi sorular tartışma konusuna dönmüştür. Kapitalist ve ataerkil düzen değişmedikçe kadınların büyük bir kısmı ev kadınlarına (hatta geçim sıkıntısı olmadığında gönüllü olarak) dönüşmeye devam edecektir.

5. BAKIM EMEĞİ

Bakım emeği ev içi emeğe dâhil olan fakat fiziksel emeğin yanında duygusal emeği de içermesi açısından çok boyutludur. Çünkü bakım emeğinin ya bedava ya da doğal görülen ve kadınlara yakıştırılan bir iş olması açısından oldukça düşük ücret karşılığı yapılması beklenir. Bakım hizmeti devlet, piyasa, gönüllü kuruluşlar gibi kurumlar tarafından gerçekleştirildiğinde formel; aile, akraba, komşuluk gibi sosyal bağlara dayanan kurumlar tarafından gerçekleştirildiğinde enformel olduğu anlamına gelmektedir.(Kalfa, 2008: 196) Toplumların kültürel, sosyo-ekonomik yapılarına göre bakım hizmetinin ağırlığı formel ya da enformel hal alır.

Bakım, kısaca bir insanın başka bir insanın iyi durumda kalması için sarf ettiği çabadır. Bakımı yapılan kişiler yalnızca aciz durumda olan kişiler olmak zorunda değildir. Bakım karşı tarafın rahatına odaklıdır ve onun toplumsal ve ekonomik yaşama sağladığı uyumu her gün yeniden üretir. Bakımı yapan ve bakımı yapılan arasında düzenli bir hareketliliğin olmasını gerektirir. Bu yönüyle de bakım işi ilişkiseldir. Waerness bakım ilişkisini incelemiş ve bakım veren ile bakım görenler arasındaki durumlar için üç kategori belirlemiştir: ‘İlk ilişki, bakım veren ile kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterlilikte olmasına rağmen bakım gören kişi arasında gerçekleşen ilişkidir. Bu ilişki sosyal ve kültürel beklentiler ya da ekonomik, politik, fiziksel güç yoluyla bakım gören kişinin bir başkasının emeğine hükmetmesini olanaklı kılması bakımından eşitsiz bir ilişkidir. İkinci bakım ilişkisi, bakım gören kişinin ihtiyaç duyduğu ilişki biçimidir. Üçüncüsü ise devamlılık beklentisi olmaksızın acil durumlarda ya da kriz durumlarında karşılıklı bir temelde bakımın sunulduğu kendiliğinden bakım ilişkisidir.’ (akt: Özateş; 2015:28)

Bakım işleri sosyal ve kültürel yollarla ailevileştirilmiştir. Kamusal olarak tamamen desteklenmemektir. Kamu alanında destek adına sunulan tüm kolaylıklar ancak aile içi bakıma destek amaçlı olmaktadır. Örneğin evde yaşlı, çocuk, engelli bakan kadınlara teşvik adı altında aylık para yardımları sadece cinsiyete dayalı hiyerarşik iş bölümünü güçlendirmektedir. Verilen para ise asla sarf edilen bedensel ve

duygusal emeğin karşılığı değildir. Üstelik verilen bu teşvikler, kadınların zaten yapması gereken işlere karşılık bir lütuf olarak gösterilir. Çünkü kadınlar “doğaları gereği” yapması gereken işleri yapmak için “üzerine” bir de para almaktadır. Bakım emeğinin fiziksel boyutunun yanında, duygusal boyutunu ele almak için duygusal emeği de incelemek gerekir. Bakım ilişkisi içerisinde bakımı yapılanla bakımı yapan arasında sürekli bir hareket olması gerektiği belirtilmişti. Bu hareketlilik yalnızca bedensel değildir. Hatta kişiyi bakım emeğinde bedensel hareketi gerçekleştirmeye motive eden şey duygusal harekettir. Bakım emeği yoğun bir ilgi ve dikkati icap ettirir çünkü bakımı yapılan kişinin ihtiyaçlarının saptanması ve giderilmesi amaçlanır. İhtiyaçlar temizlik, beslenmenin ötesinde psikolojik olarak rahatlatma, destek olma gibi manevi çabayı da kapsar ki bunları yapabilmek için durumu anlamak ve müdahale etmek, en öz anlatımla empati kurmak gereklidir. Tam bu noktada adı geçen manevi çabanın karşılığı duygusal emektir.

Kapitalizmin getirdiği kamusal alanın rasyonel karar alma, evsel alanın ise fedakârlık gerektirdiği anlayışı ile duygusal emekçiler, kapitalizm öncesi ataerkinin hali hazırda belirlediği sistemde, ev içi bakım hizmetini gerçekleştiren kadınlardır. Kadınların statüsü ile doğurganlıkları arasında ilişki olduğunu öne süren Özbay, doğumun kadının bedeninde gerçekleşmesinin toplumsal örgütlenme biçimlerinin, cinsiyet rolleri farklılaşmasının ve cinsler arası eşit olmayan ilişkilerin ilk gerekçesi olduğunu öne sürer. (1992;151) Toplumda yaygın olarak, kadınlar anne olmasalar bile annelik görevini yapabilecek potansiyele sahip görüldükleri için sevgi, şefkat, ilgi gibi duygusal emeğin kaynağı olan hislere erkeklerden daha yakın oldukları ve sırf bu yüzden onların bakım işini daha iyi üstlendikleri anlayışı hâkimdir. Sevgi, şefkat gibi hisler nicelikle ölçülebilen ve bir cinsiyete doğuştan miktar olarak daha fazla bahşedilmiş değildir. Dolayısıyla bu yargı ancak toplumsal öğretilerin sonucu olabilir. Evsel alanda kadınların ücretsiz bakımını yaptığı kişiler muhtemelen bebek, çocuk, yaşlı yakınlar ya da eşin bakıma muhtaç yakınlarıdır. Bunlarla kurulan ilişkiler çoğu zaman güçlü sevgiyi barındırır. Sevgi ilişkisi bu işin kılıfı olmakla birlikte ayrıca “kadınlık görevi” ya da kadınların “doğaları” gereği şefkat ve dikkat isteyen işlerde daha iyi oldukları gerekçesi de bu yaptırımda etkilidir. Çünkü erkekler de yakınlarını sevmelerine rağmen kendi anne ve babalarının, çocuklarının bakımını yine kadınlara

yaptırırlar. Bunun yanında bakım emeğinin piyasadan satın alındığı durumlarda da kapitalizmin belirlediği rasyonel hareket/ duygusal hareket farkı ortadan kalkmamaktadır. Bakım hizmeti ücretlendirildiği durumlarda da yerine getirilmesi için empatiyi dolayısıyla duygusal emeği gerektirmektedir bu yüzden piyasada da bakım işi, kadın işi olmuştur. Bu yüzden de daha önce bahsedilen kadının statüsü, işin doğallığı nedeniyle bakımı veren kişiler tam olarak hak ettiği ücreti alamamaktadır. Durumun böyle oluşu, bakım ilişkisinde sadece bakımı yapılanın refahının değil, bakım işinin toplumsal olmayışı ve minimum maliyetle yerine getirilmesi açısından devletin de refahını arttırır.

Toksöz kadınların iş gücü piyasasına katılmasını kısıtlayan başlıca faktörün bakım emeği olduğunu söyler. (2012:115) Bakım hizmetinin toplumsal bir sorumluluk değil de aile merkezli olması ailede “doğası gereği” sadece kadını etkilemektedir. “Razavi (2007) başka yazarlara da gönderme yaparak, bakım işinin evde kadın tarafından yapılması beklenen işlerle kıyaslandığında çok daha ayak bağlayıcı olduğunu iddia eder. Çünkü Razavi’ye göre, ev içindeki işler teknolojik gelişmelerle hafifleyebilse de; çocuk, yaşlı ve hastaların bakım işleri emek yoğunudur üstelik teknoloji kullanımı ile çok da fazla hafifletilemez.”(akt: Ecevit; 2015:188)

Çocuk bakımı konusunda da, ne toplumun ne kapitalist ekonomik düzenin ne de devletin kadınlara annelikleri üzerinden yükledikleri bakım emeği sorumluluğunu erkeklere babalık üzerinden yüklediği görülür. Çocuk sahibi olmanın gereğini yapmak ebeveynlerin ortak sorumluluğu olması gerekirken sadece kadınların/annelerin sorumluluğu gibi algılanmaktadır ki istihdama dâhil olan çocuk sahibi erkek ve kadınların uygulamalar üzerinde farklılığa tabi oluşları bunun göstergesidir. Dünya genelinde ve Türkiye’de doğum izinlerinin kadına ve erkeğe verilen süreler arasındaki uçurum ele alındığında bu ataerkil eşitsizlik görülür. Bu durum bakım işini ebeveyn sorumluluğundan çıkararak anneliği tam zamanlı ve devredilemez hale getirir; kadınlar için gizli bir maliyet yaratır. Çünkü kadınların vazgeçtikleri ve harcadıkları zamanın, sarf ettikleri emeğin tam olarak maddi bir karşılığı asla ödenemez. Millet’ in belirttiği gibi ev ve çocuk bakım işleri kreşler, kurumlar ya da kocalar tarafından kadınların omuzunda alınmadığı takdirde, kadınlar iki işte birden çalışıyor hale gelmektedirler (1987: 73).

Çocuk bakımı toplumsal anlamda ülkemizde mevcut olan haliyle okul öncesi eğitim merkezleri ya da kreşlerle, ki bunlar ücretlidir, yerine getirilemez. Bakım başta belirtildiği gibi eğitim ve oyundan fazlasını kapsar.

TÜİK 2018, İş ve Aile Yaşamının Uyumu verilerine göre istihdama katılanların %94,6'sının çocuk bakım sorumluluğu vardır. İstihdamda olup 15 yaş altında çocuk bakım sorumluluğu olanların %13,1'i profesyonel bakım hizmeti kullanmakta, bu oran erkeklerde %11,7 iken, kadınlarda %16,6'dır. Çocuk bakım sorumluluğu olan istihdamdaki kadınların %12,8'i kurumsal bakım merkezini, %3,3'ü evde ücretli bakımı, %0,6'sı ise her ikisini birlikte kullanmaktadırlar. İstihdamda olup 15 yaş üstünde bakıma muhtaç çocuk veya akraba bakım sorumluluğu olanların %35,9'u profesyonel bakım hizmetini kullanırken bu oran erkeklerde %15,5, kadınlarda ise %54,3'tür. İstihdamdaki kadınların %53,7'si evde ücretli bakımı, %0,7'si ise kurumsal bakım merkezlerinden faydalanmaktadırlar.

İstihdamda olup, çocuk bakım hizmeti kullanmayanların %62,3'ü bakım işini kendileri veya eşleriyle birlikte yürütürken, bu oran erkeklerde %66,2, kadınlarda ise %52,2'dir. Çocuk bakım hizmeti kullanmayan kadınların %15'i bakımı büyükanne, büyükbaba vb. desteğiyle sürdürdüğünü belirtirken, %14,8'i çocukların kendilerine bakabildiğini, %12,2'si ise bakım hizmetini pahalı bulduğunu belirtmiştir.

5.1 Büyükanne ve Çocuk Bakımı

Küresel anlamda aile modellerinin ve demografik özelliklerin değişimi ile 1980'lerin ortalarından itibaren akademinin büyük ebeveyn ve torun ilişkisine olan ilgisi belirgin bir şekilde artmıştır (Metha ve Thang, 2012: 2). Akademinin ilgisini çeken bu değişimler, temel anlamda ekonomik değişimin yarattığı biyolojik ve yapısal özellikler taşır. Yaşam süresinin uzaması, doğurganlığın azalması, evlilik modellerinin değişimi, boşanmalar, tekrar evlenmeler, tek ebeveynlik, kadın işgücünün artışı gibi faktörler büyük ebeveyn-torun ilişkisi de dâhil aile ilişkilerindeki değişiklik (Kemp, 2007: 855) bunlara örnektir.

Araştırmada karşımıza çıkacak olan büyükanne bakım şekillerini incelemek ve anlamlandırmak açısından bu ilişki şekillerine değinmek faydalı olacaktır. Bu ilişki şekilleri ailelerin kendi ihtiyaçlarına has bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Dünya genelinde büyük ebeveynlerin bakım gerçekliğini ele alan araştırmalar sonucu ortaya üç

farklı ebeveyn türü çıkmıştır: çocuk koruyucu (koruyucu), aile ve anne koruyucu büyük ebeveynlik (Uğur, 2018: 401).

Koruyucu büyük ebeveynler, madde bağımlılığı, AIDS, hapis yatma, terk etme, boşanma ya da ölüm gibi sebeplerden ebeveyn yokluğu ya da yetersizliği gibi acil ihtiyaç ve problemlerle yüz yüze gelen ebeveynlerin yokluğunda ortaya çıkan bakım şeklidir (Bachman ve Chase-Lansdale, 2005: 476). Bu bakım türü genel olarak planlı değil, bir acil durumun ve sonrasındaki sürecin getirdiği bir zorunluluktur (Cox, 2008: 466). Büyük ebeveynler açısından bir başka bakım rolü olarak ise aile ve anne koruyucu büyük ebeveynlik karşımıza çıkmaktadır. Ebeveynlerin ikisinin de çalıştığı aile koşullarında büyük ebeveynlerin üstlendikleri rollerdir ve iş-aile arasındaki dengenin sağlanmasında etkili olurlar. (Triado, Villar, Celdran, Sole, 2014: 114)

Türkiye’de ise uzun süreli tarımsal üretime dayalı süregelen geniş aile modelinde de görülen büyük ebeveyn- torun ilişkisi ise ayakta kalabilmek için ekonomik düzene ayak uydurmayı zorunlu kılan kent yaşamında da şekil ve bir araya geliş sebepleri açısından bazı farklılıklara uğramıştır. Boşanmalar, kadınların ücretli iş yaşamına katılmaları gibi yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü geleneksel aile yapısının az da olsa değişmesinden dolayı büyük ebeveynler torun bakım sürecine hala dâhil olmaktadır. 2018 yılı TÜİK, İş ve Aile Yaşamının Uyumu verilerine göre kadınların %15’i, erkeklerin % 6’sı, toplamda ise ankete katılanların %8.5’i çocuk bakım hizmeti kullanmama gerekçesi olarak çocuklarının bakımını büyükanne ve büyükbaba desteği ile sürdürdüğünü belirtmişlerdir. ²⁰

Tüm bu verilerin yanında torun bakımı da diğer bakım hizmetleri gibi toplumsal cinsiyet rollerinin içine girmektedir ve çeşitli çalışmaların gösterdiği üzere büyükbabalardan çok büyükanne bu işi üstlenmektedir. (Dench and Ogg, 2002; Douglas and Ferguson 2003, akt. Smith Koslowski, 2009:175) Türkiye’de de bu durum aynı şekildedir ve son yıllarda daha da görünür hale gelmiştir. Öyle ki bununla ilgili 2017 ve 2018 yıllarında devlet eliyle torununa bakan büyükannelere yönelik bir proje gerçekleştirilmiştir. Büyükanne Projesi²¹, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından kadın istihdamının desteklenmesi için hazırlanmıştır. Süresi 12 ay olan

²⁰ Bkz. ‘‘Türkiye İstatistik Kurumu İş ve Aile Yaşamının Uyumu, II. Çeyrek: Nisan - Haziran, 2018’’

²¹ https://www.csgb.gov.tr/media/4814/uygulama_rehberi_final.pdf

projenin amacı çalışan annelerin işgücü piyasasından çekilmelerini önlemektir. Bu doğrultuda 3 yaşını doldurmamış torununa bakan büyükannelere para yardımı yapılmaktadır. Proje pilot iller bazında uygulanacaktır. 10 ilde (İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa, Kayseri, Sakarya, Antalya, Konya, Tekirdağ ve Gaziantep) 6 bin 500 aileyi kapsayan projede anne ve çocukla aynı ilde yaşayan 6 bin büyükanneye karşılıksız olarak aylık asgari ücretin yüzde 30'u tutarında ödeme yapılması planlanmaktadır. Büyükannelerin 65 yaşını aşmamış olması ve çocuk bakımını engelleyecek fiziksel veya ruhsal rahatsızlığının bulunmaması (sağlık durumunun elvermesi halinde yaş şartı aranmamaktadır) ve annenin de en az 18 yaşında olması gerekmektedir. Pilot uygulamanın, süreç sonunda projenin olumlu etkilerinin tespiti halinde uzun vadede yürütülmesi planlanmaktaydı.

Proje Türkiye’de torun bakımı gerçeğini tanımakla birlikte, katılım şartlarına bakıldığında yapılacak uygulamanın ne çocuk bakımı mevzusunda ne de büyükannelerin bakım emeğinin karşılığını almaları konusunda bütüncül bir çözüm getirmektedir. Dahası proje bakım emeği konusunda günümüze kadar yerleşmiş toplumsal cinsiyet rollerini kabul etmekte ve dahası desteklemektedir. Dolayısıyla Türkiye’deki kadın hakları savunucularından tepki görmüştür.²² Projede, bakılan çocukların 0-3 yaş aralığında olması zorunluluğu vardır. Aslında proje sadece bebeklik ve çocukluğa geçiş sürecindeki bakımı kapsamaktadır ve bu süreç genellikle evde geçmektedir. Kreş ve okul çağındaki çocukların bakımı konusu projenin dışında kalmaktadır. Diğer bir şart ise evde bakılacak çocuk sayısının birden fazla olması yapılacak karşılıksız yardım miktarını arttırmayacak olmasıdır. Bakım konusunda duygusal emeğin işin içine girmesi nedeniyle, bakım emeği birden fazla çocuk söz konusu olduğunda ileri yaştaki kadınlar için daha da güçleşmektedir. Dolayısıyla karşılıksız yardım miktarının artmaması birden fazla torun bakımı gerçekleştiren büyükannelerin emeklerinin ciddiyeti konusunda duyarlılık göstermemektedir. Ungerson, bu tarz uygulamaların küçük miktarda ödemeler için oldukça fazla zaman ayırabilecek, ekonomik olarak başka birine bağımlı bir kadın grubunu hedeflediğini belirtir. Çünkü bu ödemeler gerçek bir gelire ulaşmayan, piyasa değerinin altında sembolik miktarlar olmakla birlikte zaten yapılan bir iş için devletin para ödediği algısı

²² Bkz. ‘‘ Çocuk Bakımı Devlet Eliyle Kadınlara Yüklenebilir!’’ KEİG, Basın Açıklaması

ile birlikte sunulur. (2000: 187) Bu açıdan bakıldığında bu tür uygulamalar bakım emeğinin karşılığını vermekten ziyade bu işin aile içinde toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden döndürülerek kadınlar tarafından yapılmasını pekiştirmektedir. Ayrıca Herlofson ve Hagestad' ın da belirttiği gibi toplumsal cinsiyetlendirilmiş geleneksel iş bölümünün dışına çıkarak ev dışında gelir getirici bir işte çalışan kadınların çocuklarına büyükannelerin bakması, kadınlık ve annelik rollerini üstelendiklerini göstermekte ve cinsiyetçi iş bölümünü pekiştirmektedir. Bu roller, çocuk bakma sürecini kendi çocuklarıyla yaşamış olan kadınların, torunları için aynı görevleri yinelemesiyle sabitlenmiş olmaktadır (2012: 42).

6. YÖNTEM

Bu tezde cevabı aranan soru çocukları işgücü piyasasında çalışan büyükannelerin, torunlarının bakımını hangi sebeplerden ötürü üstlendikleri ve torun bakım sürecinde neler yaşadıklarıdır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, çocuk bakımı ve eğitimi ile ilgili kamusal uygulamaların ve özel kurum faaliyetlerinin kısıtlı oluşundan dolayı, toplumsal cinsiyetlendirilmiş roller gereği ağırlıklı olarak kadınlar tarafından gerçekleştirilen ve duygusal emeğin yoğun olduğu çocuk bakımı faaliyetlerinin, büyükanneler tarafından yerine getirilmesi sürecinin belirleyicilerini ve bu sürecin büyükannelerin hayatlarına etkisini tespit etmek olduğu gibi büyükanne emeğini, torun bakmakta olan büyükannelerin kendi anlatımlarıyla tartışmaktır. Alan araştırmasının getirdiği veriler feminist yöntem ile tartışılmıştır.

Çalışmanın bulgularının kadın deneyimlerini araştırması, kadın edimlerinin konuşulması sonucunda elde edilmesi ve kadın emeğinin görünür kılınması amacını taşıması sebebi ile yol haritasını feminist yöntem belirlemiştir. Feminist yöntem kadın meselesinden hareketle bilimsel yöntemin konu ve ölçüm olarak dışarıda bıraktığı dile getirilmeyen ya da önemsenmeyen konuları ele almaktadır. Tezin konusunu oluşturan büyükanne emeğinin de ölçülemeyen, miktarı bilinmeyen bir emek olması açısından feminist yöntem üzerinden değerlendirilmesi gerekmektedir. Diğer bir deyişle sınırları keskin ve katı çizgilerle belirlenmemiş olan feminist yöntem, araştırmadan çıkan her türlü sonucun, kadınların gündelik gerçekliklerini oluşturan iş ve ilişkileri, kadın deneyimleri açısından bir veri olmasını sağlamaktadır. Tüm bunlar üstten bir söylem ya da aşkın bir tavra sahip olduğu için değil, görünürlüğü nispeten daha az olan kadın emeğinin ürünlerinin sosyal ve ekonomik anlamda önemli çıktılar yarattığına dikkat çekmek amacındadır. Stanley ve Wise feminist bakış epistemolojisinin kadınları ayrıcalıklı kılmak için değil, sosyal yaşamı teorik olarak türetilmiş kategorilere karşı ölçen ve onun araştırılmasında ve kavranmasında “mevcut metodolojik ayrılıkçılığın kaldırılmasını” önerdiğini belirtmektedirler (1996:82). Feminist yöntem teorik olanın içindeki ideolojiye de karşı durmaktadır. Bundan hareketle ev içi emek, duygusal emek, bakım emeği gibi konuların günlük yaşantıda, devlet politikalarında ve akademide tam olarak bir karşılık ve değer bulmaması; bu konulara çoğunlukla feminist araştırmacıların değinmesi tesadüf değildir. Başka bir deyişle, bilimsel yöntemin konu ve ölçüm dışına

bıraktığı konular ayrıca bilen öznenin, bu durumda ideolojinin sesinden konuşan kişinin, bu konuları araştırmaması ve değerli görmemesi ile de ilgilidir. Feminist duruş noktasını benimseyen kuramcılar da bilginin iktidar sınıfı tarafından üretilip kontrol edildiğini belirtirler. (Brooks, 2007: 67)

Bilimsellik adına araştırmacının nesnel olması feminist duruş açısından bir sorun teşkil etmektedir. Marie Mies, sosyal bilimin mantıksal varsayımı olan değerlerden arınmış, tarafsız, araştırma öznesi ve nesnesi arasındaki hiyerarşik ilişkinin kadın araştırmacıları şizofrenik bir duruma sürüklediğinden bahseder. Çünkü bu durumda akademinin erkek egemen ortamında rasyonel olarak nitelenen standartlara uygun olarak ilerleyen çalışmalar feminist duruşun karşısında bulunduğu ayrımcı ve cinsiyetçi baskı ortamını ve hatta araştırma sonucunda bu yönde ortaya çıkabilecek bulguları reddetmek anlamına gelmektedir (1996: 50). Feminist yöntemin görünmeyeni konu edinme çabası boşa çıkacak ve görünmeyen karanlıkta kalmaya devam edecektir.

Bu çalışmada tarafsızlık ilkesi yerine bilinçli taraflılık benimsenmiştir. Görüşmeciler²³ ile kısmen yan tutan, kısmi özdeşleşme ile gerçekleştirilen bir taraflılıktır. Bu ilke yalnızca görüşmecileri değil araştırmacıyı da daha büyük bir sosyal bir bütünün parçası olarak değerlendirir. Bu yolla araştırmacı ve görüşmeci arasında eleştirel ve diyalektik bir mesafe oluşur (1996:52). Süreç hiyerarşik bir bilgi alışından çok karşılıklı bilinç yükseltme ve hem araştırmacı hem de görüşmeci tarafından yanlış algılanan konulara açıklık getirilmesini sağlar. Bu durumda ise araştıran ile araştırılan kişi arasında bulunan dikey ilişki türü yerine bir aşağıdan bakış gerekmektedir (Mies, 1996:52). Dikey ilişki ayrımcılıkları beslemesi haricinde hem etik hem de bilimsel bulguların doğruluğu bakımından sorun teşkil etmektedir. Araştırılan kişi ve kişilerin görüşmeler sırasında kendilerini sorguya çekilmiş hissetmeleri ya da araştıran kişiye güven duymamaları verecekleri cevapları etkileyecek bu da araştırma bulgularını eksik kılacaktır. Bundan daha önemlisi görüşmeler sırasında kişilere aslında bir yerde özel hayatları ile ilgili sorular sorulmaktadır ve bu bilgileri verip vermemek onların elindedir. Mies'in deyiimiyle araştırmacının yapması gereken üstten bakış yerine, alttan bakıştır (1996: 52). Dolayısıyla bilgi alabilmek adına kişilere onları incitici,

---

²³ Çalışmada görüşülen büyükannelerden "Katılımcı" olarak bahsedilmektedir. Bu kısımda geçen "Görüşmeci" ifadesi yararlanılan kaynağın (çevirisinin) orijinalini aktarmak amacıyla kullanılmaktadır.

hassasiyetlerini önemsemeyen ve gözetmeyen sorular sormak araştırma etiği için uygun değildir.

Araştırmacı katılımcılara büyükanne emeğini araştıran bir yüksek lisans öğrencisi olduğunu ve büyükannelerin torun bakımı tecrübelerini araştıran bir tez yazdığını söyleyerek kendisini tanıtmıştır.

Çalışmanın bulguları tüm İzmir ya da tüm Türkiye’de yaşayan, torununa bakan büyükannelerin deneyimleriyle ilgili bir genelleme yapma imkânı sunmaz. Nitekim nitel araştırma yöntem olarak toplumsal yaşamda ortaya çıkan olayları derinlemesine bir biçimde inceler (Neuman, 2017:224). Bu çalışmada da ele alınan grubu ayrıntılı bir şekilde betimlemek hedeflenmiştir.

6.1 Veri Toplama

Türkiye’nin kadın istihdamında en yüksek illerinden biri olması sebebiyle çalışmanın alanı İzmir seçilmiştir (TÜİK 2018)²⁴. Nisan 2018 ve Ağustos 2018 tarihleri arasında, İzmir ilinin Karşıyaka, Bayraklı, Bornova, Buca, Gaziemir ve Foça ilçelerinden 21 büyükanne ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Büyükanneler ile yapılan 21 görüşmenin, kendi izinleri doğrultusunda, 12’si ses kaydına alınmıştır, 9’u elle yazarak gerçekleştirilmiştir. Katılımcıların 9’undan ses kaydı alınmamasının sebebi 5 tanesinin izin vermemesi, 4 tanesi ile buluşulan yerlerin gürültülü ve ses kaydına uygun olmayan yerler olmasıdır. Ses kayıt cihazı olarak kullanılan cep telefonu görüşmecilerin görebileceği bir yere açık şekilde konulmuştur. Kimi görüşmelerde telefon görüşmeciye bir rahatsızlık verse de daha sonra ses kaydının baskısı azalmıştır. Görüşmeler ortalama olarak 40 dakika sürmüştür. Sürenin bu şekilde olmasının sebebi büyükannelerin zamanlarını görüşmeye, torunlarına ya da ev içi sorumluluklarına göre ayırmalarıdır. Bu durumun kendisi bile kadınların sürekli bir çalışma halinde olduklarını, karşılıksız emek sarf ettiklerinin göstergesidir. Görüşme yerlerine büyükanneler kendileri karar vermişlerdir. Bu kararın kendilerine bırakılmasının sebebi tamamen büyükannelerin kendilerini rahat hissetmeleri gerekliliğidir. Katılımcıların 6’sı ile kendi evinde, 4’ü ile komşusunun evinde, 2’si ile yazlıklarında, 2’si ile torununa baktığı evde, 2’si ile yaşadıkları evin bahçesinde, 2’si ile bakımını sürdürdükleri anne-babalarının evinde, 1’i

---

²⁴ 15-64 Yaş aralığındaki kadınların istihdama katılma oranı Türkiye ortalamasında 38.3 iken İzmir’de 44.9’dur.

ile pastanede, 1'i ile çay bahçesinde,1'i ile de iş yerinde görüşülmüştür. Görüşülen kişilerden yalnızca 2'si isminin kullanılmasını istememiştir ve kendi belirledikleri takma isim ve soyisimlerin kullanılmasını tercih etmişlerdir. Katılımcıların yaşları 53 ve 70 arasında değişmektedir. İzmir ilinde torununa bakan büyükannelere bir kurumdan ya da bir listeden ulaşılamayacağı için kartopu yöntemi kullanılarak görüşülen kişilere ulaşılmıştır (Bkz. Neuman, 2017: 324). Patton (2005) evreni oluşturanlara erişimin zor ya da evren hakkındaki bilgilerin eksik olduğu durumlarda bu yöntem kullanılır (akt. Baltacı, 2018: 253). Ayrıca katılımcılar arasında farklılıklar olsa da kadın ve bakım deneyimlerinin ortaklaşp ortaklaşmadığı; ne gibi konularda birbirinden ayrıldığını anlayabilmek amacıyla maksimum çeşitlilik yöntemi de kullanıldı. Marczyk, DeMatteo ve Festinger'in (2005) belirttiği gibi amaç olay veya olgu ile ilgili çok sayıda farklılığı kapsayan ana temaları keşfetmek ve tanımlamaktır (akt. Baltacı, 2018: 249). Sonuç olarak sosyo-ekonomik durum, eğitim, meslek ve yaş olarak çeşitlilik gösteren bir örnekleme ulaşıldı.²⁵ Katılımcıların belirlenmesinde ayırıcı faktör, kendi çocukları çalıştığı için bakım işi için devreye girmeleri ya da sokulmalarındır. "Anneanne" ya da "babaanne" ayrımı yapılmadan katılımcılar "büyükanne" olarak aranmışlardır. Neticede torununa bakan 15 anneanne, 5 babaanne, 1 hem anneanne hem babaanne olmak üzere 21 büyükanne ile görüşülmüştür.

Görüşmeler, konu ve sorular kesin bir çerçeve ile belirlenmek yerine yarı yapılandırılmış olarak gerçekleştirilmiştir. Bunun sebebi büyükanne emeği ile ilgili geniş bir literatürün olmaması ve verilerin büyük ölçüde sahadan toplanacağı öngörüsüdür. Punch' un da dediği gibi nitel yöntemde verilerin yapısı toplanış aşamasında yapılandırılabilir ve verilerin analizi sırasında ortaya çıkabilir(2014: 59). Konular yol gösterme amacı taşıyan on soru başlığı altında toparlanmıştır. Bu sorular büyükannelerin yaşları, eğitimleri, mesleki bilgileri ve gelir durumları, yerleşim yerleri gibi demografik bilgilerin haricinde baktıkları torunun cinsiyeti, kimin çocuğuna baktıkları (Kızı ya da oğlu.) çocukların yaşı, haftanın kaç günü baktıkları, ne kadar süredir baktıkları, bakım işinin nerede gerçekleştiği, bakım saatleri ve günleri, bakım süresinde tam olarak sorumluluklarının neler olduğu kendi çocuklarına kimin baktığı, bakım süresinde kendilerini zorlayan şeyler, başka bir torununa daha bakmak isteyip

---

²⁵ Bkz. Tablo 1

istemedikleri. Bu sorular dışında ise elde edilen bilgiler büyükannelerin hassasiyetleri göz önünde bulundurularak bu konuya bakış açıları ve kendi hayatları ile ilgili anlatmak ve paylaşmak istedikleri doğrultuda ilerlemiştir. Örneğin kimi görüşmelerde bakım işlerine aileden başka kimin katıldığını, özellikle erkeklerin katılıp katılmadığını, anlayabilmek adına bazen doğrudan bazen dolaylı olarak eşleri ya da oğulları ile yaşadıkları bakım deneyimleri de soruluyordu. Yine bazı görüşmelerde erkeklerin bakım işlerine katılıp katılmadığını anlayabilmek için ve büyükanneler cinsiyetler arası iş bölümünden yana kendiliğinden bir fikir belirtmediğinde “Erkek olsaydınız torununuza bakar mıydınız?” sorusu yöneltildi. Görüşmelerin odağında ise büyükannelerin kendi yaşamlarını ve bakım emeklerini nasıl tanımladıkları ve bunlara nasıl anlam verdiklerini; bakım işinin günlük hayatlarının ne kadarını, nasıl işgal ettiğini anlamak vardır.

Görüşmelerin genelinde, sorular bittikten sonra, katılımcıların anlatmak istediği torun bakımından bağımsız fakat geçmişte onları bugünkü yaşam şekillerine ve düzenlerine ve hatta torun bakımına hazırlamış olan anıları, hikâyeleri de dinlenmiştir. Bu noktada görüşmeler sohbet ve dertleşme aşamasına geçebilmiştir. Sohbet ve dertleşme araştırmacının isteğinden bağımsız görüşmenin getirdiği hislerle olmuştur. Bu noktada araştırmacı hala bir yabancı fakat onları dinleyen ve hayatlarıyla ilgilenen biri, aslında basitçe yeni bir kişi olmak, bir çözüm ya da yargı beklemeden anlatmalarına sebep olmuştur. Bu durum ilk birkaç görüşmede fark edildikten sonra diğer görüşmelerde “Eklemek istediğiniz bir şey var mı?” sorusu ile bu tip açıklamaların önü açılmıştır çünkü her ne kadar araştırmanın konusu onların geçmiş deneyimleri olmasa da bugünkü pratiklerine yansıyan görüşlerinin oluşmalarına sebep oldukları açıktı ve bunlar araştırma için birer veriydi. Punch nitel araştırmacılar için her şeyin bir veri olduğunu söyler. (2014:59) Bahsi geçen deneyimler kendi çalışma yaşamlarına, evliliklerine, annelik tecrübelerine ve ailesel ilişkilerine dairdi. Bütün bunlar da kadın deneyimleri ile ilişkilidir ve bu araştırma için önem teşkil etmektedir.

Saha araştırmasına 21. görüşmeden sonra son verilmiştir. Çünkü görüşülen büyükanneler artık hemen hemen aynı cevapları vermekteydi ve deneyimleri birbirinden çok az fark göstermekteydi. Dolayısıyla yeni bir bilgiye ulaşamadığından görüşmeler bitirilmiştir.

6.1.1. Araştırma Ortamı

Bazı görüşmelerde büyükanneler torunları okuldayken görüşmeyi istediler. Bu zamanlar büyükannelerin günlük rutinlerinin boşluklarında -genelde bakım işi doğrultusunda yapmak zorunda oldukları, torunun yemeğinin hazırlanması, buldukları evin (kendi evleri ya da torunlarının evleri) temizlik gibi işlerinin yapılmasından sonra- ayırabildikleri boş zamanlar oldu. Bazı görüşmelerde ise ocakta, fırında yemekleri pişerken ya da el işlerini yaparken görüşmeye zaman ayırdılar. Torunları okula gidemeyecek kadar küçük olan ya da okulun tatil zamanlarına denk geldiği için torunları ile birlikte olan büyükanneler, görüşmelere torunları ile katıldılar. Böyle zamanlarda araya torunların girmesi, çocukların araştırmacı ile konuşmak istemesi ya da büyükanneye bir ihtiyacını iletmesi, nedeniyle konuşmalarının kesildiği, anlattıkları şeyleri bitirememesi, o anki duruma bağlı olarak akıllarına başka bir şey gelmesi ve yeni bir konu açmaları nedeniyle bazı kopuşlar yaşandı. Bu konulara süre yettiğince yeniden dönmeye çalışıldı. Nitel çalışma yönteminde saha araştırması zaten esnekliği gerektirir. Sabit basamaklar genellikle izlenmez (Neuman, 2017: 550). Sosyo ekonomik durumu daha düşük olan büyükanneler yanlarında kızlarının olmasını hatta neredeyse sorulara onların cevap vermesini istediler. Böyle durumlarda onları rahatlatılmak için araştırmacının kendisinden bahsetmesi, torunları ile ilgilenmesi ve genel bir sohbet ortamı açarak baskıyı onlar üzerinden alıp toplu bir sohbet ortamı oluşturması görüşülenlerin kendilerini daha rahat hissetmesi için bir yöntem olarak kullanıldı. Karşılıklı rahatlık ve güven ortamı oluşturulduktan sonra katılımcılar bazı konuları kendileri açıp yönlendirmeye başladı. Tüm bu detaylar görüşmelerin tarihinin, yerinin, saatinin not edildiği görüşmeye ait ayrı bir deftere alınan görüşmeye ilişkin, görüşme sırasında ya da sonrasında alınan gözlem ve düşünce notlarından faydalanılarak yazılmıştır. Soruların bitiminden sonra başlayan sohbet ise yine büyükannelerin istekleri doğrultusunda son bulmuştur. Torununu okuldan almak zorunda kalan, evinin işini bitirmeyi isteyen, çalışması gereken büyükanneler görüşmenin sona ermesi gerektiğini açık ya da kapalı şekillerde ifade etmiştir. Nitel araştırmanın gereği olan sözsüz iletişim öğeleri büyükanneler ile yapılan görüşmelerde ve görüşme notlarında önemli yer tutmuştur. Büyükannelerin bazı sorulara ve konulara

hassasiyeti olduğu gözlemi bu ögelerden, gözlerinin dolması, seslerinin titremesi ya da yükselmesi, jestler... gibi, anlaşılmıştır.

6.2 Verilerin Analizi

Niteliksel verilerin analizleri için sesli ve yazılı kayıtların transkripsiyonları araştırmacı tarafından yapılmıştır. Elde edilen yaklaşık 135 sayfalık görüşme metinleri Maxqda 2018 nitel veri analizi programına aktarılarak incelenmiş, kodlama ve kategorilendirme işlemleri yapılmıştır. Bu kategoriler görüşülenlerin kendi kullandıkları kelimeler ve araştırmacının belirlediği konu başlıklarından yararlanılarak belirlenmiştir.

7.BULGULAR

7.1 Torun Bakımı Şekilleri

Büyükannelerin deneyimlerinin farklılıklarının göz önünde bulundurulması için kızının/oğlunun²⁶ çocuğuna bakması, yaşları, medeni durumları, meslekleri, kendilerine ait gelirlerinin olup olmadığı, eğitim durumları ve bakımı gerçekleştirdikleri mekânlara yer verilmiştir. Katılımcı büyükannelerin 12'si evli, 9'u bekârdır. Büyükannelerin 3'ünün kendilerine ait gelirleri olmayıp 16'sı emekli maaşına sahip, 2'si ev dışında çalışmaktadır. Katılımcıların meslekleri arasında memur, işçi, esnaf, öğretmen, öğretim üyesi, diş hekimi, öğretmen, aşçı, bulunmaktadır. Bunlara ek olarak bir katılımcı kayıt dışı olarak hastabakıcılık yapmakta ve el işi ürünleri yapıp satmakta bir katılımcı da evden dikiş işi yapmaktadır. Eğitim düzeyleri ise ilkokuldan doktora çeşitlilik göstermektedir. Araştırmanın katılımcılarının demografik özellikleri ve bakım mekânına ilişkin bilgiler Tablo 1'de toplu olarak özetlenmiştir.

---

²⁶ Büyükannelerinin anneanne ya da babaanne olarak ele alınmak yerine kızlarının ya da oğullarının çocuklarına bakmalarının ele alınmasının sebebi bakım işine torun perspektifinden değil büyükanne perspektifinden bakılmak istenmesidir.

Tablo 1 – Büyükanne Demografik Verileri

Katılımcılar	Torun/Torunlar	Yaş	Medeni Durumu	Meslek	Kendine Ait Gelir Durumu	Eğitim Durumu	Bakım Mekanı
Selvi Ç.	Kızının Oğlu	55	Evli	Ev Kadını	Yok	İlkokul	Kendi Evi
Sultan K.	Kızının Kızı	58	Evli	Ev Kadını	Yok	Lise	Torununun Evi
Şengül G.	Kızının ve Oğlunun Çocukları	65	Evli	Ev Kadını	Yok	İlkokul	Kendi Evi
Bahriye G.	Kızının Kızı	68	Evli	Ev Kadını	Yok	İlkokul	Torununun Evi
Arefe O.	Oğlunun Oğlu	70	Bekar	Emekli Memur	Var	Yüksekokul	Kendi Evi
Firaze H.	Oğlunun Kızları	68	Bekar	Kayıtsız Çalışan	Var	Ortaokul	Torununun Evi
Ayla P.	Kızının Oğlu	65	Bekar	Emekli Memur	Var	Lise	Kendi Evi
Gülbede Ş.	Oğlunun Çocukları	59	Evli	Emekli (İsteğe Bağlı Sigorta)	Var	İlkokul	Torununun Evi
Emine A.	Kızının Kızı	60	Bekar	Emekli İşçi	Var	Ortaokul	Kendi Evi
Gülten G.	Kızının Çocukları	60	Evli	Terzi	Var	İlkokul	Torununun Evi
Göksel Y.	Oğlunun Kızı	63	Evli	Emekli Memur	Var	Yüksekokul	Torununun Evi
Hatice Y. Ö.	Oğlunun Çocukları	58	Evli	Emekli Esnaf	Var	Lise	Torununun Evi
Mine Ö.	Kızının Kızı	57	Bekar	Ev Kadını	Var	Ortaokul	Torununun Evi
Melahat K.	Kızının Oğlu	61	Evli	Emekli Öğretmen	Var	Yüksekokul	Torununun Evi
Leyla D.	Kızının Kızı	58	Evli	Öğretim Üyesi	Var	Doktora	Torununun Evi
Nedime K.	Kızının Kızları	57	Evli	Emekli (İsteğe Bağlı Sigorta)	Var	İlkokul	Torununun Evi
Nursen C.	Kızının Çocukları	60	Bekar	Emekli Diş Hekimi	Var	Üniversite	Kendi Evi
Nurhayat S.	Kızının Kızları	60	Evli	Emekli Öğretmen	Var	Yüksekokul	Kendi Evi
Nurten P.	Kızının Oğlu	59	Bekar	Emekli Memur	Var	Lise	Torununun Evi
Fatma Ç.	Kızının Kızı	55	Bekar	Emekli Memur	Var	Üniversite	Torununun Evi
Fatma Ö.	Kızının Kızı	53	Bekar	Emekli Aşçı	Var	İlkokul	Kendi Evi

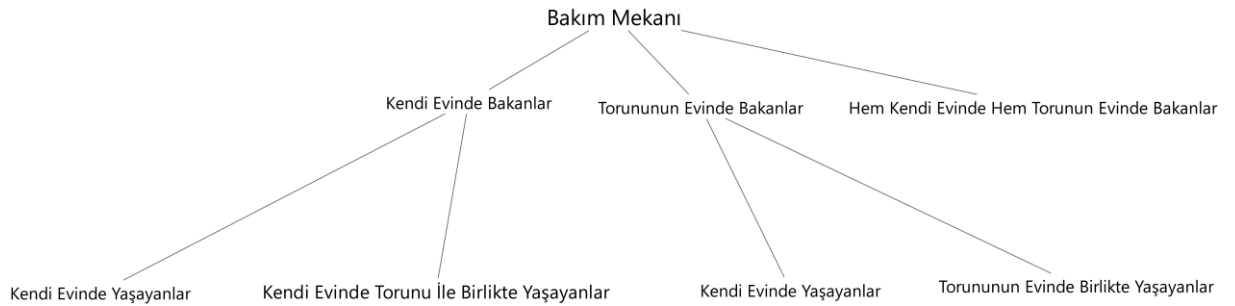
7.1.1.Bakım Mekânı

Yapılan görüşmeler bakım mekânlarının kesin çizgilerle ayrılmadığına işaret etmektedir. Burada büyükannelerin anlatımlarından çıkarılan genel ve değişebilirliği olan mekânsal bir sınıflandırma yapılmıştır. Büyükanneler bakım mekânlarının çeşitliliğini belirleyen etkenlerin ev işlerinin yoğunluğu, torunun yaşına ve sağlık durumuna bağlı nedenler, büyükannelerin ve torunların yaşadıkları evlerin konumları, torunların okullarının ya da kreşlerinin konumları, torunların anne-babalarının boşanmaları ya da ayrılıkları nedeniyle ayrı yaşamalarıdır. Öte yandan bakım zamanı ve günleri de büyükannelerle yakın yaşama ihtiyacı doğması gibi bakım mekânının seçilmesinde belirleyici olmaktadır.

Katılımcı büyükannelerin bakım mekânları verdikleri bilgiler doğrultusunda üç farklı şekilde sınıflandırılabilir.

- Kendi Evinde Bakanlar
  - Kendi Evinde Yaşayanlar
  - Kendi Evinde Torunu ile Yaşayanlar
- Torununun Evinde Bakanlar
  - Kendi Evinde Yaşayanlar
  - Torununun Evinde Birlikte Yaşayanlar
- Hem Kendi Evinde Hem Torununun Evinde Bakanlar

Şekil 1

7.1.1.1 Kendi Evinde Bakanlar

Torun bakım işinin gerçekleştiği mekân büyükannelerin ikamet ettiği evdir.

7.1.1.1.1. Kendi Evinde Yaşayanlar

Katılımcı büyükanneler arasında kendi evlerinde yaşamakta, torunları büyükannenin yaşadığı eve getirilmektedir. Büyükannelerin kendi evlerinde torun bakmaları kendi evlerinin fiziksel koşulları ile yakından alakalıdır. Kendi evinde bakan büyükannelerin çoğunun evleri torunlarının yaşadığı eve ya da torunlarının gittiği okula çok yakındır. Birbirlerinin yanına taşınabilme ya da ebeveynlerin çocukları büyükannelerinin evine bırakıp oradan alabilecek zaman ve araç gibi imkânlarının bulunması da bu seçimin yapılmasında etkilidir. Çocuğu olduktan sonra kızının kendi işini kurarak evden çalışmaya başladığını belirten emekli devlet memuru Ayla şu şekilde durumu açıklamaktadır: “Kendi evimde bakıyorum. Yani onların da evi yakın. Oraya da gidiyorum bazen. Genelde de kendi evimde daha rahat ediyorum.”

Büyükannelerin kendi evlerinde gerçekleştirdikleri torun bakımı için ‘‘rahat’’ demeleri daha az sorumluluğa sahip olmalarından değil, aksine rutinlerini sekteye uğratmadıkları anlamına gelmektedir. Kendi evinde torun bakmanın onların gözünde bir takım avantajları bulunmaktadır. Kendi evlerinde bakım işlerini gerçekleştirmeleri büyükannelerin yaşamlarındaki sorumluluklarının yerine getirilmesini ve günlük işlerinin düzenliliğini güvence altına alabilmektedir. Görüşülen büyükanneler bakım mekânlarına dair konuştuklarında bu şekilde bakımın kendileri açısından iyi olduğunu, özellikle de kendi evlerinin işlerine zaman ayırabildiklerini belirtmişlerdir. Torununu hafta içi her gün okul çıkışı alan ve akşam oğlunun işten çıkışına kadar bakımını gerçekleştiren Arefe, bu durumu şu şekilde anlatmaktadır: “Kendi evinde bakmak daha rahat. Çünkü yine senin işini yapıyorsun, gücünü yapıyorsun ama orada hiçbir şey yapamayacaksın. Sadece çocuklan ilgileneceksin.”

Güvence altına alınan bir diğer durum ise büyükannelerin sosyal hayatlarının devamlılığıdır. Emekli aşçı Fatma daha önce de torunlarına bakmış olduğunu ve her zaman sosyal bir hayatının olduğunu belirttiikten sonra neden kendi evinde torununa bakmak istediğini aynı şekilde açıklamaktadır:

‘‘İşim gücüm oluyor, gelenim gidenim oluyor. Hem benim işim görülüyor, hem kızımın. Uyuttuğum zaman kendi işimi görüyorum. Kızımın

evine bağlanmak olmaz. Ben ona güvenliyim ama benim evimde güvenli oluyor. Kızım bana uymak zorunda, ben öyleyim. Bazı aileler başka yapar. Biz kızımınla anlaştık. Zaman oldu duruma göre değişti.’

Buna ek olarak oğlu ve gelini de olsa bir başkasının evinde rahat edemeyeceği ve torununun ihtiyaçlarını kendi evinde çekinmeden daha iyi göreceği için, O’nun gözünde bakım işinin de kalitesini arttıran bir avantaj anlamına gelmektedir.

“Düzeni var. Tabii kendi düzenin başka. Ocağın başka, şeyin başka. Yemeğim kendine göre yapıyorum ben her şeyi. Daha kolay, evde kolay, kendi evinde.” (Arefe)

Söylenenlerden yola çıkarak kendi evinde torununa bakmak büyükanneler için yaşamlarını tam olarak bakıma endekslemedikleri anlamına geliyor. Ev işi yapıyor olsalar da kendi evinde olmak onları hareket yoksunluğu hissinden uzaklaştırıyor çünkü kendi evlerinin işleri de dâhil döngülerini aksatmamış oluyorlar. Bu da bakım işini onların gözünde kolay hale getiriyor. Bakımın bu hali düşünüldüğünde, günlük ev işi döngüsünün aksamamasının onlara alıkonulmadıkları hissini vermesi, daha az çaba harcadığı ya da bakım işinin değersiz olduğu yanılgısı yaratabilir. Tıpkı evden çalışan kadınların, parça başı işçiliği vs., ev işlerini sürdürebilmesinden ötürü çalışan olarak görünmediklerinden “ücretsiz aile çalışanı” statülerine yakın olmaları gibi (Erdut, 2011: 60). Fakat kendi evinde bakım işini gerçekleştiren büyükanneler zamanlarının çoğunu torunlarına ve bakım işinin gerektirdiği hazırlıklara ayırmaktadır. Bakım emeği sadece torunun fiziksel varlığı ile değil onun yokluğunda da yapılan bir sürü işi içerir.

“Ben Adanalıyım mesela alıştığı için içli köfteyi çok seviyor. Mantıyı çok seviyor, börek seviyor. Benim, hep bunlar benim yapmam olması lazım. Çünkü benden beklentisi Kaan’ın farklı, evdeki farklı. Evde yediğini burada yemiyor mesela. Haftanın bir günü içli köfte yediyorum, bir günü mantı yediyorum ona. Erişte yapıyorum ona, özel kendim yapıyorum erişteyi de. Her şeyi kendim yapıyorum. Dondurucu aldım onun için. Yapıyorum, koyuyorum, böyle sıra sıra sıra... Mesela bunlardan usandığı günler olmuyor mu? Oluyor tabii. O zaman alternatif sunuyorum. “Ne istiyorsun?” diyorum. Izgara köfte yapıyorum. Bazen pilav istiyor, pirinç pilavı et suyuna. Hep ona göre, ne isterse. Onun üzerine tatlı yapıyorum. Tiramisu yapıyorum. Kakaolu tatlı yapıyorum,

puding yapıyorum. Ne istiyorsa. Kaan'a göre menümüz hazır böyle... Kendime de yaparım ama tabii ben şimdi oturup da kendime tatlılar, tuzlular mı yapacam? Hayır, ben daha pratik şey yaparım. Ben bunları yapıyorum, dolaba atıyorum. Ben onlardan yiyor muyum? Hayır, yemiyorum. O ona göre yapılmış bir şey. Canım da istemiyor zaten. O Kaan'ın. Kaan'a göre yapıyorum. Kaç tane yediğini biliyorum. Ona göre haşlarım, ona göre yaparım. Her şey ölçülü, dökülmesin. Çünkü el emeği, masraf. Bunlar hep şey, programım yani. ‘ (Arefe)

7.1.1.1.2. Kendi Evinde Torunları ile Yaşayanlar

Boşanmalardan sonra, kızları ve torunları ile yaşayan büyükanneler vardır. Her iki örnekte de torunlar bekâr olan büyükannelerinin yanına çalışan anneleri ile birlikte taşınmışlardır.

Araştırmacı.: Kendi evinizde mi bakıyorsunuz?

Emine.: Beraber oturuyoruz.

Araştırmacı.: Birlikte yaşama kararını torunla birlikte mi aldınız yoksa zaten ...

Emine.: Hayır anne de ayrı ben de ayrıyım, beraber oturuyoruz. Biz üç kişi çekirdek bir aileyiz yani.

Boşanma nedeniyle birlikte yaşamının sonucunda, büyükannelerin sorumlulukları bakıcı büyükanne sorumluluklarını aşmaktadır. Daha önce bahsedilen büyük ebeveynlik modellerinden, çocuk koruyucu ve aile ve anne koruyucu büyük ebeveynlik, her ikisi ile de ilişkili olan bir durum söz konusudur. Boşanmaların sonucunda ortaya çıkan bir ihtiyaç ile büyükanneler hem eksik ebeveynlerin sorumluluğunu üzerlerine alarak torunların temel bakım ihtiyaçlarını da aşan gereksinimlerini karşılamakta hem de annelerin işlerine gidebilmesinde iki taraflı bir koruyuculuk gerçekleştirmektedirler. Çünkü aynı yaşam alanını paylaşmalarına bağlı olarak meydana gelen aile şekli, tek ebeveyn ve çocuk modelinin dışına çıkmaktadır. Büyükannenin işi çocuğun annesi işten gelince bitmemektedir. Geceler ve hafta sonları dâhil torunun bakımını ebeveyn kadar üstlenmektedir.

Araştırmacı: Başka biriyle paylaşıyor musunuz bakım işini?

Emine: Yok.

Araştırmacı: Sadece annesi ile siz.

Emine: Evet evet.

Araştırmacı: Peki sorumluluklarınız tam olarak neler oluyor?

Emine: Her şeyiyle ilgilineiyorum her şeyiyle. Yeme, içme, yatma, banyo her şeyiyle aklınıza ...

Araştırmacı: Kurslara gidip götürme?

Emine: Evet her şeye.

Araştırmacı: Peki hayatınızı buna göre programlamanız gerekiyor mu?

Emine: Ya ben zaten emekliyim. Artık hayatımı ona adadım. Benim varım yoğum o.

Zamanını hasta bakıcılık, yaşlı anne-babasının bakımı, ev içi sorumlulukları ve torunu arasında dengelemeye çalışan 57 yaşındaki Mine de benzer bir şekilde belirli bir zaman aralığı gözetmeksizin torununa sürekli bakmaktadır.

Mine.: Sabah annesi okula götürüyor. Öğlen bazen yanına gidiyorum. İsterse eğer yemek alıyorum, yemek götürüyorum. Etüde götürüyorum. Etütten teyzesi alıyor.

Araştırmacı: Aslında kendi aranızda bir iş bölümü var?

Mine : Tabii. Ortak çalışmak gerekiyor. Yardımlaşma.

Araştırmacı: Peki hafta içi böyle. Hafta sonu ve tatillerde nasıl oluyor?

Mine: Hafta sonu onun kurs trafiği oluyor. Basketbol kursuna götürüyorum. Kurstan getiriyorum. Annesi cumartesi günü çalışıyor. Pazar günü o ilgileniyor.

Her iki örnekte de büyükanneler, büyük ebeveyn konumlarının ötesinde artık torunlarının birincil bakım vericileri olmuşlardır.

7.1.1.2. Torununun Evinde Bakanlar

7.1.1.2.1. Kendi Evinde Yaşayanlar

Büyükannelerin bir kısmı kendi evlerinde yaşayıp bakım işini torunlarının evinde gerçekleştirmektedir. Genel olarak evler arası mesafe ya da çocukların küçük yaşta olması, büyükannelerin çocukların okuluna yakın yaşaması gibi faktörler bu durumda belirleyici olmuştur. O sırada belinden rahatsız olmasına rağmen iğne vurularak görüşmeyi gerçekleştirmekte ısrar eden Sultan, evleri altı üstlü olduğu halde torununun rahatı açısından kendi evi yerine, torunun evinde bakmayı tercih ettiğini belirtmiştir:

‘‘Ya ilk doğduğu yıllarda önce ben geldim. Sonra o bana geldi ve baktık.

Bana gelmesi zor oluyordu çocuğun, küçük çocuk, uykusunda alıp geliyordu annesi. Sonra alt katlarında ev boşalınca biz hemen orayı tuttuk, kiracıyız. Orayı tuttuk işte. Birlikteyiz gibi yani neredeyse. Annesi gidiyor, biz yanına çıkıyoruz çocuğun. Uykusundan, hiç bölünmüyor uykusu. İyi oluyor böyle.’’

Büyükanneler bakım işi için şehir dışına da gidebilmekteler. Hem kendi yaşlı anne-babasına hem de 3 aylık torununa bakan Fatma haftanın belirli günlerinde şehir dışına gidiyor:

Araştırmacı: Torunuza kendi evinizde mi bakıyorsunuz?

Fatma: Hayır. Kızımın evine gidip gelme yapıyorum. Kızım Soma’da öğretmen.

Araştırmacı: Her gün Soma’ya mı gidip geliyorsunuz?

Fatma: Pazar akşamı gidiyorum. Çarşamba akşamı dönüyorum. Kızım kimya öğretmeni ders programını okuldan ayarladılar. Bu sene böyle ama seneye değişecekmiş. Konuşmuş müdürle.

Araştırmacı: Zor olmuyor mu? Yolculuk ne kadar sürüyor?

Fatma: Çok zor değil. Yolculuk uzun sürüyor. Gaziemir’den garaja gitmek falan... Üç, üç buçuk saat sürüyor.

7.1.1.2.2 Torununun Evinde Birlikte Yaşayanlar

Büyükanneler başka şehirden, torunlarının yaşadığı şehre torun bakımı için gelmişlerdir.

Ebeveynlerin çalışma saatleri ya da günlerinin birbirinden farklı oluşu, sık gerçekleşen iş seyahatleri gibi standart çalışma düzeninin olmaması gibi nedenlere bağlı

olarak resmi ya da özel bakım hizmetlerine erişimin olmadığı ya da standart çalışma saatlerinin dışında bir bakıcı ayarlanamadığı durumlarda büyükanneler bakım işini üstlenebilmektedirler. Kızının ve damadının işleri dolayısıyla sık sık şehir dışına gittiğini, belirli bir düzen takip etmeyen bu seyahatlerin bir bakıcının rutinine uymayacağını söyleyen Nedime, başka bir şehirden sürekli git gel yapmaktansa birlikte yaşamayı tercih ettiklerini söylemiştir. “Gerektiği için tabii ki. Normal olsa mesela, memur olsa sabah gitse akşam beşte gelse, gidersin. Yerine göre kalırsın, yerine göre gidersin. Ama onların tabii ki mecburiyetinden dolayı daha çok kalmayı tercih ediyorum. Başka bir şeylerimiz de var o yüzden bir arada olmayı tercih ediyoruz şu an.”

Diğer örnekte ise büyükanne bakımına olan ihtiyacı doğuran durum, bakıma muhtaç olan çocukların sağlık durumlarıdır. Manisa’da yaşayan Gülten, yeni doğan prematüre üçüz bebeklere bakmak için eşi ile İzmir’de kızının yaşadığı eve geçici olarak yerleşmiştir. Doğumdan ancak yaklaşık iki ay sonra eve gelen bebekler sürekli ve hassas bir bakım ve gözetim altındadırlar. Dolayısıyla aile bebeklerin dışarı çıkması ya da eve girip çıkan kişiler konusunda dikkatli davranmaktadır. Bu şekilde bir bakım sürekli evde bulunmayı ve yakın bir ilgiyi ve güveni gerektirmektedir. Bebekler 2 yaşına gelene kadar yanlarında kalacağını belirten Gülten bu süreç içinde bakım işine yardımcı bir kişi istemediklerini kendisinin daha iyi bakacağını belirtmiştir: “Bakıcı düşünmedik, kendimiz bakmak istedik. Anneanne daha iyi olur, daha iyi ilgilenir. Kendimiz daha güçlü kuvvetliyiz.” Burada Gülten’in bahsettiği daha iyi ilgilenme meselesi aslında kendisinin vereceği daha iyi bir tıbbi bakım ile ilgili değil, ilerleyen bölümlerde bahsedileceği gibi, torunlarına olan yakınlığından dolayı kendisinin daha iyi bakabileceğini düşünmesindedir.

7.1.1.3. Hem Kendi Evinde Hem Torununun Evinde Bakanlar

Büyükanneler daha esnek şekilde hem kendi evinde hem torununun evinde bakım işini gerçekleştirebilmektedirler. Evlerin birbirine yakın olması bu imkânı sağlamaktadır.

Araştırmacı: Kendi evinizde mi bakıyorsunuz yoksa torununuzun evinde mi?

Nurten: Bu zaman zaman değişiyor. Bazen benim evimde bazen torunumun evinde olmak üzere.

Araştırmacı: Yakın mı oturuyorsunuz?

Nurten: Yakın oturuyoruz. Kızım doğum yaptığında ücretsiz izine ayrılmıştı. On ay kadar ama sürekli her gün bir çalışan gibi yanına gittim ve ona destek oldum. Birlikte büyüttük.

7.1.2. Bakım Günleri ve Zamanları

Bakım işinin doğasında belirli bir zaman ve süre belirlemek çoğunlukla mümkün değildir. Çünkü bakım işi her an dikkat ve ilgi isteyen ve ihtiyaçları fark edip bunları cevaplamayı gerektiren bir iştir. Sadece birine göz kulak olmanın ötesinde onun ani ya da düzenli olarak gerçekteşmesi gereken temizliği, beslenmesi, duygusal ihtiyaçları ile ilgilenebilmek gerekir. Bunları gerçekteştirmek için tam olarak bir zaman aralığı belirlenemez. Bu ihtiyaçların günün herhangi bir saatinde, farklı sürelerde giderilmesi gerekebilir.

Her şeyden önce bakımı gerçekteştiren büyükannelerle ebeveynler ve çocuk arasındaki yakın akrabalık ilişkisi, onları yalnızca belli zamanlarda bakım hizmeti alınabilecek biri olarak değil, her an yararlanılabilecek sınırsız bir kaynak haline getirebilmektedir. Zaman konusunda belirlenen kategoriler ise kesin çizgiler değildir ve ihtiyaca göre değişkenlik göstermektedir.

Büyükannelerin torunlarına bakım zamanları, ebeveynlerin çalışma gün ve saatlerine, ev içi ve ev dışı sorumluluklarına ve sosyal aktivitelerine göre değişiklik göstermektedir. Araştırmaya katılan büyükannelerin torunlarına bakım zamanları haftanın her günü (ebeveynler tatilde olsa bile), hafta içleri ve haftanın belli günlerinde olmak üzere 3 farklı şekilde ifade etseler de aslında bu kategorilerin sınırları çok değişken ve her an bakım işi yapılabilecek şekilde esnektir. İhtiyaçların gerektirdiği bakım zorunluluklarının yanında, büyükanne ve ebeveynlerin birlikte oluşturdukları ve torunlar büyüyene kadar büyük ihtimalle devam edecek olan yaşam tarzı da, birlikte yaşamanın verdiği rahatlık gibi, başta belirlenen bakım süresini uzatabilmekte ya da bakım günlerini artırabilmektedir.

Bakım işinin büyükanneler tarafından haftanın her günü gerçekleştirilmesi, yakın oturan ve torunlarıyla bir arada yaşayan büyükanne ve aileler arasında görülmüştür. Hafta içi torununa bakım verdiklerini söyleyen ve torunları ile yakın yaşayan büyükanneler aslında konuşmanın ilerleyen zamanlarında hafta sonları da torunları ile meşgul olduklarını belirtmişlerdir. Kızıyla aynı apartmanda yaşayan Sultan:

“Cumartesi, pazar annesinin işi olduğu zaman yine biz bakıyoruz. Mesela yarın, annesi sınava, hukukta okuyor aynı zamanda, bize kalıyor yani. Tabii ki babanın aldığı zamanlar da oluyor ama baba da yoğun çalışıyor bazen. O dönemlerde cumartesi pazar da bize kalabiliyor çocuk.”

Bakım işine dâhil olan diğer işlerin (ev işleri gibi) sadece çocuklar için değil ebeveynler için de büyükanneler tarafından üstlenilmesi, büyükannenin harcadığı zamanın uzaması sebebiyle bakım süresi konusunda bir belirsizlik yaratmaktadır. Büyükanneler bu işleri de üstlenmeleri nedeniyle ebeveynlerin dinlenme zamanlarını uzatabilmekte fakat kendilerine ayırdıkları zamandan ödün vermektedir.

“Anne akşamdan akşama geliyor rahatlamak için, telefonuna bakıyor kafa boşaltmak için. Çocuğa sürekli yapma, diyor. Ben mutfakta bulaşık bırakmamaya çalışıyorum. Onun evinin sorumluluklarını da alıyorum. Gece on bir, on ikiye kadar dedesi ile birlikte bakıyoruz.” (Sultan)

Haftanın belli günleri torun bakan büyükannelerin ise torunlarının bakım yoğunluğunu başka biriyle paylaşma imkânları vardır. Çoğunlukla çocukların anneleri haftanın belli günlerinde çalışmakta, çocukların özel bir bakıcısı bulunmakta ve torun bakımını iki büyükanne(anneanne ve babaanne olarak) paylaşmaktadırlar. Bakım işini çoğunlukla oğlunun ve gelinin üstlendiğini belirten Firaze, onların çalıştığı zamanlarda iki torununa, torunlarının anneannesi ile dönüşümlü baktığı için sosyal aktivitelerine ve kendine zaman ayırabildiğini belirtmektedir. “Nurhayat’la... Nurhayat üç gün bakıyor, iki gün ben bakıyorum. Yorulmadan...”

7.2 BAKIM GEREKÇELERİ

Büyükanneler, torun bakımına genel olarak kız ve oğullarının ailelerinin çeşitli ihtiyaçları doğrultusunda katılmaktadırlar. İki ebeveynin de çalışması, ekonomik kaygılar, bakım hizmeti veren kişi ve kuruluşlara karşı hissedilen güvensizlik,

torunlarına olan sevgi gibi birçok gerekçe büyükannelerin torun bakmaya karar vermelerinde etkili olmaktadır. Bakım gerekçeleri sosyo-ekonomik konum, gelir, eğitim düzeyi ve yaş gibi faktörlere göre değişiklik gösterdiğinden büyükannelerin bu işin tarafı olma yoğunluklarını etkilemektedir.

7.2.1. Doğum Öncesi Bakım Süreci

Bu çalışmada araştırılanlar büyükanne olarak ele alınıp anneanne ve babaanne farkı gözetilmese de anneannelerin bakım sürecine katılmaları babaannelere göre bazı farklılıklar göstermiştir. Çünkü özellikle anneannelerin çoğu bu sürece daha torunları dünyaya gelmeden kızlarının hamilelik sürecinde katılmışlardır. Özellikle doğum hazırlıkları, erken doğum ve hamile olan kızlarının hamilelikten kaynaklı sağlık durumlarındaki tehlikeler ve genel bakım ihtiyaçları bu zemini hazırlamıştır. Dolayısıyla hamilelik sürecinde kızları ile birlikte olan büyükanneler doğum sonrasında da bakım işini gerçekleştirmeye devam etmişlerdir.

“Araştırmacı: (Bebek) 6 aylık doğdu dediniz. Hamilelik süresince anneye de bakma durumunuz oldu mu?”

Bahriye Güner: Tabii. 5 aylıktı hastaneye yattı. 1 ay hastanede baktım. Daha da erken doğum riski vardı. Haftanın 5 günü bakıyorum. Tüp bebektir, annenin bakıma ihtiyacı vardı.”

Ayrıca bebeğin doğum öncesinde geçirdiği tehlikeler de büyükannelerle annelerin bir arada olmalarını gerektirmiştir.

“Araştırmacı: Doğum öncesindeki hazırlık sürecinde katkılarınız...”

Ayla Pekel: Oldu. Tabii. Çünkü şey ilk üç ayda düşük riski vardı. Kanama geçirmişti. Onun için o zamandan başladım yani şey yapmaya.”

Görüşülen 15 anneanneden 11’i kızlarına hamilelik sürecinde bakım desteği verdiklerini belirtirken 5 babaanneden yalnızca 1’i hamilelik esnasında gelinine bakım sağladığını belirtmiştir.

“Araştırmacı: Yedi yaşında. Siz ne kadar süredir bakıyorsunuz?”

Göksel Yaşar: Doğduğu günden beri. Annesi iki yıl ücretsiz izin aldı ama birlikte yaşadık bu beyanda. Sürekli birlikteydik.

Araştırmacı: Doğum öncesinde desteğiniz oldu mu?

Göksel Yaşar: Oldu. Doğum yapmadan üç ay önce gittim İstanbul'a, onlara bakmak için. Sonra yedinci ayda İstanbul'dan dönüş yaptık İzmir'e.”

7.2.2 Ekonomik Gerekçeler

Bakım hizmetlerinin hane dışından karşılanmasının tercih edilmemesinin bir sebebi de ekonomik şartlardır. Büyükanneler çocuklarının özellikle kızlarının gelirlerinin bir kısmının bakım yapan kişi ve kurumlara verilmesini istememektedirler. İzmir'in yoksul bir mahallesinde yaşayan ve kızı ile aynı apartmana taşınan Selvi: “Kızım çalıştığı için bakıyorum. Parası olsun, ev bark sahibi olsun.” Diğer bir deyişle torun bakımının büyükanneler tarafından üstlenilmesinin ekonomik gerekçesi, büyükanne varken bakım işine para ödenmesinin gereksiz olduğu düşüncesidir. “Bakıcı bu süreçte hiç düşünülmedi. Hem ekonomik anlamda düşünülmedi... Bi de şey düşünüyorum ben, eğer ben bir işim yoksa bakarım.” (Hatice)

Bunlardan anlaşılan hem kadınların gelir getirici işlerde çalışmaya başlaması hem de genç nesilde görülen ekonomik yetersizlikler büyükanneleri çocuklarının maddi durumu açısından kaygılandırmakta ve birikim yapılması için harekete geçmelerinde önemli rol oynamaktadır. Sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı ailelerde ekonomik olarak hayatta kalma çabası, onları birlikte yaşamaya ve çocukların bakımını büyükannelerin gerçekleştirmesine yönlendirmiştir. Çocukları ile aynı apartmanda yaşayan ve çeşitli yaşlardaki torunlarına her gün okuldan sonra yemek pişirip, ebeveynleri gelene kadar bakımlarını sağlayan Şengül bakım gerekçesini duygusal bir şekilde şöyle dile getirmektedir: “Hayat insanı yıpratıyor. Her insan kimseye muhtaç olmasın. Bu düzen belli.”

7.2.3. Sevgi ve Güvensizlik: “En İyi Ben Bakarım.”

Büyükannelerin torun bakımında en çok değindikleri motivasyon sevgidir. Özkaplan, bakım işinin bakımla ilgili bir faaliyet olduğu kadar bakımı gerçekleştirilen kişiye karşı ilgi ve sevgi anlamını da kapsadığından bahseder. Bakımı sunan kişi ile bakımı alan kişi arasında bulunan duygusal bağ, bakım emeğini piyasadaki diğer emek türlerinden ayırır. Bakım işini kapsayan ihtiyaca yönelik tüm diğer işler (temizlik, yemek pişirmek vs.) yapılan işin tamamına özgü bir öznelliği gerektirir. Dolayısıyla bakım ilişkisi bakım öznelelerini “şeyleştirmeyen” bir ilişkidir. (2010: 39, 40)

“İçimden gelerek, içinden geliyor ya. Kimse seni mecbur tutmaz. Babaanne de mecbur değil, anneanne de mecbur değil çocuk bakmaya. Ama bu sevgi olmasa olmaz ki. Değil mi? Bence. (Arefe)”

Büyükanneler karşılıklı bir sevgi alışverişinin torunlarının gelişimi açısından önemli olduğunu vurgulamaktadır. Çalışan çocuklarının yoğun günlük rutinlerinin içinde torunlarına kendileri kadar sevgi veremeyeceklerini düşünmektedirler.

“Çocukların gelişimi açısından, sevgiye doyması açısından önemli. Bi anne ve babanın o sorumlulukların içinde sevgiye doyuramaz çocuklarını. Bi anneanne karşılıksız, beklentisiz bir sevgiye doyar. Torunum büyüyecek bana bakacak, diye bir şey yok zaten ortada.” (Melahat)

Sevgi faktörünün yanında görüşmelerde büyükannelerin çoğu kendi bakım gerekçelerini anlatırken, doğumdan önce torunlarına bakmak isteseler de istemeseler de torunlarının bir yabancıya, bakıcıya ya da torunların çok küçük olmasından dolayı kreşe ya da anaokuluna, emanet edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Bunun sebebi ise hem başkalarına güvenmemeleri hem de başkalarının, torunlarına kendileri kadar sevgi vermeyeceğini düşünmeleridir. Hamilelik sürecinde gerçekleşen boşanmadan beri kızı ve torunu ile aynı evde yaşayan Emine kendi gözlemlerinden yola çıkarak kurumlara olan güvensizliğinin sebebini şu şekilde açıklıyor:

“Valla ben şahsen kendimi bakmak zorunda hissediyorum. Yani bi anneanne, babaanne bakmalı diye düşünüyorum. Ben kreşte de çalıştım bundan yirmi sene önce, Ağrı’da bir kreşte çalıştım. Ne kadar kreşler güzel olursa olsun, kimse kimsenin evladına kendi evladı kadar bakmıyor. Bu bi kesin ve gerçek yani.”

Büyükanneler ayrıca parasal ilişki ile yürütülen bir bakım işinin içtenlik taşımayacağını belirtmektedir. Kendileri torunlarına bakmadan önce bakıcılık yapan büyükanneler dahil, maddi fayda sağlayacak bir bakım işinin sevgi içermeme ihtimaliyle samimi olmayacağını düşünmektedir.

“Ne bileyim ben. Çünkü bakıcıları da görüyorum, tamam ben de baktım ama, sadece para düşünerek bakarsan olmuyor, sevgisiz. Ve ben bırakamazdım herhalde, tanımadığım kişiye, diye düşünüyorum.” (Nedime)

“Ay sevgi ile büyütüyoruz yavrum. Her şeyden önce. Bakıcı zamanı gelsin de gitsin diye düşünecek. Ben şimdi canı gönülden, onun hareketlerini yani mızıldamasını her şeyini canı gönülden kabulleniyorum. Seviyorum, severek yapıyorum.” (Firaze)

Kimisi ise bakım hizmeti veren kuruluşlar ya da bakıcılar hakkında olumsuz bir yargıya sahip olmamasına rağmen doğrudan bir sebep göstermeden, torununa bir başkasının bakmasına müsaade etmeyeceğini belirtmektedir.

“Valla ben... yani..Tamam bakıcılar da güzel bakıyor ama ben dururken bakıcıya vermeyiz. Ailecek de ben de vermem zaten.” (Arefe)

“Yok ben bırakmazdım. Maddi durumum da olsa bakardım. Ben çocukları çok seviyorum. Evlat sevgisi herkeste farklıdır ama ben koruyucu bir insanım. Denize gidiyoruz. 4 saat Enes’i eğlendirmek için su içinden çıkmıyorum. İnsanlar onu benim çocuğum sanıyor.” (Mine)

Bu örnekte olduğu gibi birçok görüşmede torununa bakmaya kendileri gönüllü olmuş büyükanneler, sevgi konusunu konuşurken sadece kendi torunlarını değil genel olarak tüm çocukları sevdiklerinden bahsettiler.

“Bana hiçbir şey zor gelmedi biliyor musun? O kadar çok seviyorum ki çocukları genel olarak. Bir çocuğun yetişmesi, bir ağacın yetişmesi kolay bir şey değil. Ona hiç bilmediği bir şeyleri öğretiyorsunuz.” (Bahriye)

“Çocuklara karşı sevgim var. Mahallede de büyükanne derler. Bütün çocuklara sevgim var bir torunlara değil. Ben de annemden öyle gördüm. Annem de mahallede toplardı çocukları. Bir çocuğun boynunu bükük görsem beni üzüyor. Bir şeyler vermeye çalışıyorum.” (Şengül)

Büyükanneler sevgiye olan hassasiyetlerini sürekli vurgularken çocukla ilgili yaşanan hassasiyetlerin de bir yabancı tarafından dikkate alınmayacağı düşüncesine sahiptir. Bunları belirtirken kendilerinin daha iyi bakacaklarını çünkü verdikleri sevginin ve emeğin karşılıksız olduğunu, para ile tutulan bir kişinin bu karşılıksız sevgiyi ve hassasiyetleri yerine getiremeyeceğini düşünmektedirler.

“Yani çocuk daha çok sevgiyle büyüsün. Amacımız o oldu. Yani bizim verdiğimiz sevgiyi bir bakıcı, bilmiyorum, veremez. Ben yemek konusunda daha

çok şeyimdir, hassasımdır. Yedirmeyi çok severim. (Gülüyor.) Onun için de güvenmiyorum yani bakıcının da iyi yedireceğine falan.” (Nurhayat)

“Bakıcı yanlış bir şey yapmasa bile benim yaptığım muameleyi yapamazdı, severken bile. Özgüvenini arttırıcı davranacak mı davranmayacak mı, bilmiyorsun. Bunların dışında devamlı aç kalacakmış gibi bir titizliğim söz konusu. Kendi çocuklarım yemezdi. O aç kalacak, endişe ile oyun bahçesine gidene kadar yediririm.” (Melahat)

Güvensizliğin bu kadar vurgulanması bu meseleyi derinlemesine konuşmayı gerektirmiştir. Büyükannelere neden bakım işi yapan kişi ve kuruluşlara güven duymadıkları sorulduğunda özellikle medyadan duydukları olaylardan bahsediyorlardı.

“Birçok olay duydum. Basına da yansıyor... Yakın çevrede duymadık ama biraz paranoyak olduk, güvensiz olduk. Bakıcı tutacak imkân var yoksa. Bakıcı içten bir sevgi veremez.” (Melahat)

“Aa hayır. Yani bu kadar zaman ben baktım. Bundan sonra, hani medyada gördüğümüz bakıcılar, tamam ben bakıcılık yaptım. Hala da çocukla görüşüyorum, ailesi çok teşekkür ediyor bana ama herkes bir değil ki. Medyada görüyoruz, çocuğu duvardan duvara vuruyor. Yani... Yani öyle bir bakıcının bakmasını istemem. İnsan gibi insan olması gerekiyor. O çocuğu kendi evladı gibi görmesi gerekiyor çünkü anne... O senin evladın, canın yani, canından daha öte canın!” (Sultan)

“Bakıcı düşündüler, ben izin vermedim. Sağlığımdan dolayı istemediler. Beni zorlamak istemediler. Ben güvenemedim. Televizyonda duyuyoruz, sağda solda. Neler var.” (Bahriye)

Üçüncü kişiler sevgi veremez meselesine getirilen bir açıklama ise çocukların belli bir yaşa kadar yakınlarından sevgi alması gerektiği inancı idi. Bu bilgiyi televizyon ve okuduğu yayınlardan öğrendiğini söyleyen Hatice bu yüzden torunlarına bakmayı istemiştir. Çünkü ona göre anne babanın çalışması durumunda çocuğun bu sevgiyi alabileceği en yakın akrabası da büyükannedir. “Yani bakarım ama bi de gene de üç yaşına kadar anne olmasa da anneanne, ebeveynin mutlaka çocuklara bakması, sevgi açısından bakması, gerektiğini düşünüyorum yani.”

Bakım kuruluşları ve bakıcılarla ilgili sahip olunan tüm bu önyargıların yanında bir de bakıcıların ve büyükannelerin birlikte dâhil olduğu bakım ilişkileri vardır. Görüşülen büyükannelerden ikisi torunlarına bakıcı ile birlikte bakmaktadır. Bakımı doğrudan üstlenememelerinin sebebi fiziksel ve sağlık sorunlarından ötürü torunlarının birçok ihtiyaçlarını karşılayamamalarıdır. Her gün gelen bakıcı ile kızının ve damadının evinde torununa bakan emekli devlet memuru Nurten, bu durumu şöyle açıklıyordu:

“Şöyle ki benim rahatsızlığımdan dolayı kaldırma gibi bir problemim vardı. O yüzden hani karşılayamadığım için bakıcıya ihtiyaç duyduk.”

Bu durumda çocuğun fiziksel ihtiyaçları ile bakıcılar ilgilenirken, büyükanneler daha çok çocuğun gelişimi ile ilgilenmek, birlikte oyun oynamak, kitap okumak gibi görevler üstlenmişlerdi.

“İşte dediğim gibi belli bir şeye gelene kadar hep yanımdaydım. Daha sonra ben rahatsızlandım. Dizlerimden rahatsızlandığım için ev değiştirdim fakat kızımın işi çok geç bitiyor. 20:00 de falan eve dönüyor. Bazen sabah erken çıkıyor. Bunu karşılayamadıkları için benim yakınım taşınmak zorunda kaldılar. O zaman da tabii sabah bazen erken gidiyorum bakıcı gelene kadar. Akşam da 18:30 da bakıcı gidiyor. Tekrar yine ben bakıyorum. Gündüzleri gene sürekli aynı binada oturuyoruz. Bir ayağım orada diyebilirim. Çocuğun gelişimi ile eğitimi ile ilgileniyorum. Ona oyunlar öğretiyorum, hikayeler... İşte yemesine filan dikkat ediyorum. Yani sürekli gözetim altında.” (Nurten)

Ayrıca, bir bakıcı olsa bile büyükannelerin bakım faaliyetinin içinde olması yine güven kaygısından dolayı da olabiliyor. Kendileri uyutma, yedirme, temizleme gibi bakım işlerine girişme de bunları yerine getiren bakıcıları denetliyorlar. Torunlarına bakan kişinin samimiyetine güvenmek istiyorlar. Ayrıca bakıcının yanında bir otorite olarak, bakıcıya bakım işi ile ilgili yol gösterici bir tutum gösteriyorlar.

“Annesi çalışmadı 1 yaşına gelene kadar. Huyunu suyunu biliyorduk zaten. Bu arada bakıcıyı bulduk. Mesela bizi bakıcı evine davet etti. Buyrun gelin, dedi. Evine gittik, baktık. Hem güvenilir, hem görüşülebilir. Kat kat şey yaptı. Diğer komşularından da dinledik. 16-20 senelik arkadaşları...Çocuğa yaklaşımı gayet güzel ve candan. Kendi torunuymuş gibi içten seviyor. Kucağına alırken bile ‘gel kurban olduğum .’” Diyor. Samimiyetine

güveniyorum. Çocuk mızızlandığı zaman suyunu ihmal etmez. Altına bakayım, der. Temizliğine dikkat eder. Belli etmiyorum ama gözümden kaçmıyor. Benim kızım benden başkasına güvenmiyordu. Evham ediyordu. Ümidi yoktu, ben bunları söyleyince rahatladı. O da benim gibi rahatladı. Çocuğun uykusu geldi diyelim. Çocuğun huyunu ben biliyorum. Çocuk böyle rahat eder, böyle uyur dedim. Mesela salıncak yaptım onu sevdi. Uyudu. O sırada yanından ayrılmadı. Başka yöntem deniyoruz. Elimize çarşaf aldık. Bunları benden görüp yaptı. Çocuk evde sıkıldı. Çocuk hava almak ister. İstersen götür, dedim. Götürdü.” (Fatma Özkan)

Ortada bu şekilde bir güven sorunu varken büyükanneler, kendileri torunlarının bakımını üstlendikleri müddetçe çocuklarının, özellikle torunlarının annelerinin, gözlerinin arkada kalmadığını düşünmektedir. Torunlarının üçüncü kişi ve kuruluşlara emanet edilmeleri konusunda tedirginlik yaşamak yerine, kendilerinin bakıcı konumunda olmalarının ebeveynlerde belirli bir iç rahatlığı sağladığını ve işe odaklanabilmelerinde önemli olduğunu düşünmektedirler.

“İçi rahat gidiyor tabii. Hep der, Allah var şimdi gelinim, hiç gözüm arkada kalmıyor, der. Hiç aç mı kaldı Kaan, susuz mu kaldı. Çünkü okuldan aç geliyordu çocuk. Bi de spor filan yaptıysa aç geliyor. Ben onun hemen şeyini biliyorum. Babaanne hadi yemeğimi hazırlar mısın, diyor çok acıktığı zaman. Hemen hazırlıyorum. Hiç annesi arayıp da Kaan aç mısın, susuz musun, demez. Çünkü bana güveniyor.” (Arefe)

Bu durum aynı zamanda kadınların iş yerinde çocuklarını düşünmeden çalışabilmelerini ve bölünmemelerini sağlıyor. Büyükanneler kendi deneyimlerinden de yola çıkarak bu kaniya varabilmektedirler. Nurten’e, bakıcının bakmasındansa ailenin bakmasının daha önemli olup olmadığı sorulduğunda,

“Tabii ki önemli ya da benimki gibi sürekli kontrol edeceksin. Yoksa ki yani birine verildiğinde şöyle bir şey, ben de çalıştığım için çocuğun hep aklına geliyorsa, o annenin iş verimini düşürüyor.” (Nurten)

yanıtını verdi. Tobio’ nun İspanya’da çalışan annelerin iş yaşamında kalma stratejilerini araştırdığı nitel çalışmasında, çalışan anneler çocuklarını büyükannelere emanet

ettiklerinde duydukları güvenin yanında, büyükanneler kendi yerlerine geçtiği için istihdama katılırken kendilerini suçlu hissetmemektedir (2001).

7.2.4. Büyükannelerin Geçmiş Deneyimleri

Büyükanneler görüşmelerde sık sık geçmişlerinden bahsetmiştir. Kendi çocukluk, kadınlık ve annelik deneyimlerini bugün torun bakım deneyimlerinden ayrı tutmak mümkün değildir. Çünkü torun bakım motivasyonlarını, bu süreçteki her türlü kararı etkilemektedir.

Büyükanneler bakım deneyimlerinden bahsederken, birçok kez kadın olmanın sıkıntılarından bahsetmişlerdir. Büyükanneler sadece torun bakımının zorluğu ile kadın olmayı ilişkilendirmemektedir. Hayatta karşılaştıkları zorlukların tıpkı şimdi yaşadıkları torun bakım deneyimi gibi kadın olmalarından kaynaklandığını belirtmektedirler. Çocukluk yaşlarından beri cinsiyetinden ötürü ayrımcılığa uğradığını anlatan Bahriye, eğitim hakkının babası tarafından engellendiğini ve evlendiğinde de çalışabilecekken eşinin çalışmasına mani olduğunu belirtmektedir. Bir kadının kendi parasına sahip olmasının ne kadar önemli olduğunu kendi deneyimlerinden çıkararak ve bu yüzden üç kızının da okuması ve çalışması için elinden geleni yaptığını ifade eden Bahriye:

“Babam okutmadı beni. Kızlar okumaz, dedi. Okuyamadım. İçimde kaldı. Ben çocuklarımı okutacağım, dedim. Nereye kadar olursa olsun. Kayınpederim istemedi okusunlar. Ben onu kapatmam dedim. Okusun. Ben, babam okutmadı, diyorum şimdi. Onlar bunu söyleyemez. Onların düşünceleri beni engellemedi. Benim kocama ihtiyacım var, muhtacım. Ama onların öyle olmasını istemedim. Allah korusun, dedim eşleri genç yaşta ölür, boşanırsınız. Kendi kazancınız gibi olmaz bizim kazancımız. Ömür belli olmuyor. Onlar da çok meraklıydı okumaya. Benim kızımın ismi okul birincisi olarak anons edilirdi. Ben ağlardım. Dallarımı saldım okuyamasam da. Şimdi gençler direniyorlar. Bizim zamanımızda öyle bir şey yoktu. Benim haklarıma eşim de mani oldu. Ne yapabilirsin? Babam 14 yaşında öldü. Çocuklarımı bırakıp gidemezdim. Onun için her şeye boyun eğdik. Bunlar da kadınların ekonomik özgürlüğü. Ama eşime dedim ki ben çalışmıyorsam beni parasız bırakmayacaksın. Ben örgü örüp çalışırken çocuklarım da vardı. Sadece emeklim yok. Çok pişmanım, diyor şimdi. Sen her şeyin doğrusunu söylersin,

ben seni dinlemedim. Ben kendime ceza veriyorum şimdi, ben eşimin isteklerinin önüne geçtim o yüzden sonuna kadar çalışacağım, diyor. Emekli ama manav dükkânı var şimdi. Parasız kalmıyoruz ama tek maaşla geçinmek de zor. Anca faturalara yetiyor. Bizde hep böyle. İstedğin bir şeyi, bir yere gidemiyorsun. Para olması lazım.”

Anlaşıldığı gibi Bahriye'nin kızlarının okuması, iş sahibi olması ve iş hayatının devam edebilmesi, düzenli bir gelirlerinin olması onun için büyük bir anlam ifade etmektedir. Kendi deneyimleri onu çok üzmüştür ve kızlarının aynı hayatı yaşamamaları için okumalarına, iş sahibi olmalarına destek vermiştir. Bugün de iş hayatında kalabilmeleri için torunlarına bakmaktadır.

Görüşülen büyükannelerin kendi çocuklarını büyütürken yaşadığı deneyimler de, bugün torunlarına bakma kararlarında ve torun bakımında sergiledikleri tutumlarda etkili olmuştur.

Büyükannelerin kendi çocuklarına bakım deneyimleri, iş gücü piyasasında çalışıp çalışmadıklarına göre değişiklik göstermiştir. Gelir getirici bir işe sahip olmayan büyükanneler çocuklarına çoğunlukla tek başlarına ya da eşleri ile birlikte bakmışlardır. Gelir getirici bir işte çalışan büyükanneler eşleri, bakıcı, komşu, kendi anneleri, büyük ebeveynler ve akrabalar gibi üçüncü kişilerden ve kreşler gibi bakım kuruluşlarından destek almışlardır.

Dikiş dikerek para kazanan Bahriye: “Hep tek başıma baktım. Tek başıma mücadele ettim.”

Çocukları büyüdükten sonra işe girebildiğinden bahseden Firaze, eşi evden uzakta çalıştığı için çoğunlukla komşularından destek gördüğünden bahsetmiştir: “İşe girdiğimde onlar büyüktü. Eşim uzaktaydı. Yemek bırakıp gittiğim zamanlar oldu. Komşulara güveniyordum. İlgileniyorlardı sağ olsun.”

İş gücü piyasasında gelir getirici bir işte çalışmayan ya da evde kendi imkanları ile çalışan (dikiş dikmek, el işi yapmak gibi) büyükanneler çocuklarına kendileri bakmıştır. Büyükanneler eşlerinin bakım işini hiç paylaşmadığını ya da nadir olarak paylaştığını belirtmiştir. Üç çocuğu olan emekli aşçı Emine evde el işleri yaptığından, kreşte çalıştığından ve hastabakıcılık yaptığından bahsetmiş, bu süreç içinde üç çocuğuna da tek başına baktığını belirtmiştir. Eşinin bu yoğun işler arasında bakım işini

paylaşıp paylaşmadığı sorulduğunda şu yanıtı vermiştir: “Yok yok. O hiçbir konuda, maddi manevi hiçbir konuda destek olmazdı sağ olsun.”

Emekli devlet memuru Arefe iş yeri ve evinin arasında çok kısa bir mesafe olduğundan işten çıkıp çocukları ile ilgilenebildiğinden bahsetmektedir. “Tabii ben de çalışıyordum. Benim de çocuklarıma bakıcı baktı. Bakıcım çok iyiydi. Bi de biz küçük yerdeydik. Ben her an geliyordum yani. Öğlen yemeğe geliyorum, görüyorum çocuklarımı. Evimlen dairenin arası çok yakın. Büyükşehir gibi değil. Bakıcım da çok güzeldi, çok baktı ama sorumluluk yine bende idi. Güzel de baktı Allah var.”

Sağlık sektöründe çalışan emekli devlet memuru Nurten de bir süre annesinin desteği ile çocuklarının bakımını gerçekleştirmiştir. “Benim çocuklarım. İki tane çocuğum var. Araları da iki buçuk yaş. Annem baktı fakat o vefat edince çocuklarımdan birisi beş yaşında birisi iki buçuk yaşında kaldılar ve benim için zor bir süreç oldu. O zaman içerisinde de işte anaokulu, akrabalar ve ben kendimden, kendi yaşamımdan ödün verdim. Sürekli nöbete girdim. Tabii sağlık olarak beni kötüye götürdü ama çocuklarım için katlandım. Böylece sadece ayda on gün bi başkasına ihtiyaç duydum. Sonra anaokulu ile idare ettik. Derken öyle büyüttük.”

Devlet memurları bu şekilde, mesai saatlerinin uygunluğuna göre bakım işini başkaları ile bölüşerek yürütebilmiştir. Kendi iş yerine sahip olanlar ise daha yoğun bir çalışma temposu içinde olduklarından ve yaşam şartlarının zorluğundan çocuklarının bakım işini neredeyse tamamen başka birine emanet etmiştir. Diş hekimi olan Nursen işlerini tek başına yürütmek zorunda kaldığından kızını büyükannelere emanet etmiş daha sonra kreşe göndermiştir.

“Ben de aynı dönemlerden geçtim gibi. Çok benzer şeylerimiz. Öğrenciydim doğum yaptım. Öğrenciydim evlendim. Bu nedenle annem baktı. Sonra çalışma hayatında biraz baba baktı. Sonra biz 12 Eylül öğrencileriyiz. Babamız cezası için içeri girdiğinde, şey oldu. Anneanne, babaanne oldu. Ben bi yandan muayenehane açtım. Muayenehaneye götürüyorum, borç harç falan. Mecburen tabii babaanne, anneanne baktı. üç yaşına kadar öyle idare ettik. Üç yaşında zaten o zamanlar üç yaşından önce verilebilecek kreş de yoktu, seksen dönemi. Üç yaşında kreşe başladı.”

Emekli öğretmen Nurhayat, eşiyle birlikte çocuklarını büyütürken çok zorluk çektiklerinden bahsetmiştir. Çeşitli zamanlarda komşu, büyükanne ve kreş gibi farklı kişi ve kurumlardan destek almışlardır. “Kreşe gittiler, bakıcıya bıraktık. Çok zorlandık. Mersin’de babaanneye bıraktık bir iki ay. Sonra İzmir’e getirdik Ankara’dan. Bir iki ay şeyde bıraktık, anneannede bıraktık. Bakıcı bulamadık. Çok zorlandık. Sonra komşu baktı işte Duygu’yu. Üç yaşından sonra komşu baktı artık okula gidene kadar, kreşe. İki sene, üç sene komşuda kaldı. Eşim de bakıyordu. Ben çalıştığım için. Sabahları bakıcı gelmiyordu. E ben okula sabah erken gidiyordum. E bu sefer eşim alıyordu bunu kucağına, daireye götürüyordu. İş yerine götürüyordu. Öğleyin ben geliyordum. Öğleyin iş yerinden getiriyordu tekrar bana bırakıyordu. Çok zorluklar çektik, çocuklarla.” Kendisini torun bakımı konusunda hareket geçmeye iten şeyin yaşadıkları bu zorluklar olduğundan bahsederek sadece kızına değil bu zorlukları yaşayabilecek herkese destek olmaya çalıştığını belirtiyor: “Çekmesin. Komşulara bile diyorum şimdi. Bi zorluğu, herhangi bir şeyiniz olursa çocuğu bana bırakabilirsiniz. Altta komşum vardı. Çocuğu vardı küçük. Diyordum, bırakın bana. Çünkü çok zorlandık.”

Büyükannelerin bir kısmı kendileri çalışırken çocuklarını başkasına emanet etmekten dolayı kötü hisler içerisinde. Yıllarca esnafılık yapmış olan Hatice de kızını kız kardeşine göndermek zorunda kalmış ve o zamandan bu zamana kendini bununla ilgili kötü hissetmektedir.

“Hatice.: Ben serbest çalıştım. Beş yıl bakkal işlettim. Beş yıl tuhafıye işlettim, yani çalıştım.

Araştırmacı: Yani aslında bunlar yoğun işler. Kendi çocuklarınıza kim bakmıştı?

Hatice: Kendi çocuklarıma, oğlumu kendim büyüttüm yani o evreyi geçmişti. Kızımı hayat mücadelesi gereğince yani yapmam gerekiyordu. Bunu da böyle açarız yani bunu, senin şeyin olabilir. Kız kardeşime gönderdim ama çok orada çok çok çok iyi yaşantısı oldu ama keşke göndermeseydim.

Araştırmacı: Uzaklık açısından mı?

Hatice: Yok şu anlamda. Sen yanında olmadığın için çocukla şeyi kuramıyorsun. İlişki kuramıyorsun. Uzun süre şey oldu. İlk üç yaşından sonra gitmişti galiba öyleydi. İlk gittiğinde bi sene durdu. Dokuz ay falan durdu. Sonra işte bir iki ben gittim, o geldi falan böyle aralıklarla. Ondan sonra orasını çok sevdi. Ekonomik anlamda da bi de kızkardeşimin çocuğu yoktu. Bunla hani kendi çocuğu gibi özel çocuk diye çok ilgilendiler kocası falan da. Ekonomi de iyi olunca. Çocuk böyle bi iki yazları buraya geliyordu. Ya kışları buraya geliyordu, yazları oraya gidiyordu. Bi ikilem içersindeydi çocuk.”

Emekli devlet memuru Göksel bugün kendi torununa bakarken oğluyla ilgili fark ettiği şeyler olduğunu belirtmektedir: “Bi tane çocuğum var zaten. Yeterli bakamadım. Mesela yapamadığım şeyleri, bunda gördüğüm, mesela oğlumda gördüğüm eksikleri bunda tamamlıyorum. Neleri vermemişim? Neleri atlamıştım? Onları çok iyi görüyorum... Kayınvalidem, kayınpedirim emekli öğretmen onlar. Onlar çok sahiplenip, çok destek oldular. Ben o beyanda unuttum yani. Bakmayı unuttum çocuğa. Onların aşırı ilgileri, aşırı sorumluluk hissetmelerinden kendi çocuğumu bakmayı unuttum. şimdi fark ediyorum.”

Bugün aynı şeyleri gelininin yaşamaması için, torunu ile olan ilişkisinde çok dikkatli olduğunu belirtiyor: “Çocuğumu ne kadar yalnız ve sahipsiz bıraktığımı fark ettim. Ona yani bunun da yeterli annesiyle bağını koparmamak için sınırimi çok iyi koruyorum. Onu biliyorum. Mesela annesi geldiği anda asla müdahale, asla yapma etme, hiçbir şey, annesi karışıyor.”

Kızına babaannesi bakan, ekonomist öğretim üyesi Leyla da kendi yaşadıklarından hareketle kızı ile olan ilişkisine aynı kaygılarla yaklaşmaktadır. Torunu ile olan ilişkisini -kızı ile arasında çatışma yaratmamak için- sevgi alışverişinin ötesine bilinçli olarak geçirmediğini belirtmiştir.

“Anneanne, ben tabii çok lüks benimki, sadece sevmek için, vakit geçirmek için kendimi mutlu ediyorum. Çocuk da mutlu oluyor, ben mutlu. Birlikte mutlu oluyoruz yani, o sevgi açısından. Bizimki keyif, bir zorunluluk değil. Bu yüzden ne anneye ne çocuğa baskı oluşturacak bir şey olmuyor, bizimki biraz daha farklı da. Ama baskıyı hissettiğinde açıkçası keşke, kendi çocuklarımı büyütürken bi bakıcı ya da aile içinden birinden ziyade böyle bir

yere bıraksaydım kendimi daha güvende hissedebilirdim. Biraz böyle parçalanmış hissettim hep. Yani ben bir şey söylüyorum ama başka benim, başka bir bilgi benim bilgimi değiştirebiliyor. Çocuk da kafa karışıklığı yaratabiliyor. Bağlanma konusunda kafası karışabiliyor çocuğun. Belli bir kaygı unsuru olabiliyor ebeveyn bazen. Çünkü anneyi kendine rakip gördüğü zaman ya da bir güç alanı yaratmak istediği zaman yani kendi annesi de olabilir bu. Veya anne genellikle menopoz dönemindeki anne kendi sıkıntılarını kızına yansıtıp dolaylı olarak strese sokabilir. Yani bi sürü, bi sürü şeyler. Anneyle sadece böyle hani sevmek için bir arada olması, çocuğun, kızın hayatına da müdahale etmemesi o yüzden ebeveyn avantajmış gibi belki ama keşke batıdaki gibi iyi kurumlar, güvenli kurumlar olsa çocuğun gelişimi açısından çok daha güvenli olacağını düşünüyorum açıkçası.”

Görüşülen büyükannelerin bir kısmı önceden beri torun bakmak istediğinde olduklarını belirtmiştir. Ev kadını olan Fatma: “Ben zaten baştan beri torunum olursa ben bakarım diyordum. Zaten hep diyordum. Allah sağlık verirse bakarım diyordum.”

Bir üniversitede akademisyen olan Leyla:

“Bi de ben, anneannelik hevesim, çok hevesim var. Çocuktan ayrılmak istemiyorum. Ne zaman boş vaktim olsa onunla geçirmek istiyorum. Bana ihtiyaç yaratıyorum yani daha ziyade. Kendime ihtiyaç yaratıyorum. (Gülüyor.)”

Kendisi ücretli iş yaşamında bulunmuş ve çocuklarını bakıcıya emanet etmiş olan Arefe:

“Ben gençliğimden beri zaten, benim çocuklarımı bakıcı baktı ya, ben hep derdim, ay ben emekli olursam, çocuklarım mesela sinemaya mı gidiyor, getirsinler çocuklarını koysunlar bana. Gezmeye mi gidiyorlar, çocuklarını getirsinler bana koysunlar bakarım, derdim.”

Anlaşılacağı üzere büyükanneler için kendi deneyimleri torun bakımına giden karar alma sürecinde ve bugün gerçekleştirdikleri bakım işlerine bakış açılarında belirleyici olmuştur. Hem geçmişte ücretli bir işte çalışmış hem de ev kadını olan büyükannelerin kendi çocuklarına bakma deneyimlerinde çektikleri sıkıntılar ya da

kendi çocukları için yaşadıkları kaygılar ve hissettikleri eksiklikler bugün torunları için yapıp ettikleri üzerinde etkilidir.

“Yok çalışmıyordum ev hanımıydım ama çok yoruluyordum. Köyde oturuyorduk, eşim öğretmendi. Evin içinde su yoktu, okulun bahçesinden su kullanıyordum. O zaman böyle hazır bezler yoktu. Öğlen tatillerinde misafirlerim devamlı, lojmanda oturuyorduk, devamlı öğretmenler geliyordu yemeğe filan geliyorlardı filan. Yani işim o kadar çok oluyordu ki ben çocuklarımın gelişimini keyifle izleyemedim. Ama Deniz’in en küçük şeyini kaçırmıyorum... İnsan kendi evlatlarını gözlemleyebilemiyor. Çünkü kendin daha cahilsin, daha küçük oluyorsun. İşte iki tane üç tane çocuk birden oluyor. Benim iki çocuk oldu birbiri üzerine. Ben çocuklarımın hani keyfini çıkaramadım.” (Sultan)

Gelecek kaygısı ve ekonomik zorluklar içinde yaşamış olan büyükanneler, kendi çocukları ile geçirdikleri zamanın bu tür olumsuzluklar nedeniyle nitelik olarak etkilendiğini düşünmektedir. Torunları ile birlikte yaşayan Nedime’ye torunlarına neden baktığı sorulduğunda şu cevabı vermiştir:

“Destek olmak için. Hem torunlarımı çok sevdiğim için. Kendi çocuklarında çünkü o şeyi yaşayamıyosun. Ne bileyim sıkıntılarla, streslerle, geleceğin getirdiği şeylerle ama şimdi emekli olunca daha rahatsın. Kendininkilere yapamadığını onlara yapmak istiyosun. Öyle bir şey. Sevgiden dolayı.”

Özellikle kendi çocuklarının zor bir dönemden geçtiğini düşünen büyükanneler için o zamanları düşünmek ciddi derecede üzüntülere yol açabilmekte ve bugün çocukları ve torunları ile olan ilişkilerini etkileyebilmektedir. Ekonomik zorluklar nedeniyle büyüme çağındaki kızını bakması için çocuğu olmayan kız kardeşine emanet eden Hatice, bugün tüm torunlarına kendisi bakıyor. Bu konu ile ilgili derin bir üzüntü duyduğu ve hala hem kızı ile hem de kendisi ile iç hesaplaşmalar içinde olduğunu görmek mümkün.

“Beni nasıl terk ed.. hani annem terk eder. Mesela şunu sordu bana:”Niye abim gitmedi de beni gönderdin anne?” dedi. Yani.. Ben bunun pişmanlığını çok yaşıyorum ama yine de... Yine de yapardım çünkü ekonomi

benim elimdeydi. Yapmam gerekiyordu. Karnımızı doyurması için o işi yapmam gerekiyordu ve sigorta şu, bu falan da yoktu. Hasta olsaydı çocuğa kim bakacaktı? Eşim de yardımcı olmuyordu. Yani hayat mücadelesi için yapmam gerekiyordu ama işte, bilmiyorum nasıl becerirdim? Yani yapmasaydım nasıl becerirdim onu da bilmiyorum. Onu oraya göndermeseydim nasıl becerirdim bilmiyorum. Çünkü 3 yaşında çocuk. İçeri koyuyorsun, aynı ev gibiydi ama çocuk içerde durmuyor ki anlamıyor ki. Soğuk yere mecbur geliyor. O çocuk hasta olduğu zaman ne olacak? Sigorta yok, şu yok, bu yok. Yani bunları düşünerek gönderdim. Yani 3 yaşında bir çocuğu göndermek her annenin şeyi değildir ve ben çok duygusal bir insanım. İçim çok acıyor, acıdı yani.

Sosyo-ekonomik açıdan Hatice'ye göre daha avantajlı olan Göksel, çalıştığı dönemde oğlunu babaannesine emanet etmiş biri olarak, o günlerde oğluna fazla zaman ayıramadığını düşünmekte ve üzülmemektedir.

“Benim yani kendimde babasında yapmadığım bütün şeyleri bunu özel gösteriyorum. Nerede aksaklık vardı onu çok biliyorum. Onu da dikkat ediyorum... Bi hesaplaşma demeyelim de... eee... yani yapamadıklarım. Yanlışlarım. Gençken pas geçtiklerim diyebiliriz... Ben onu mesela babasında görmediğim şeyleri, onunla ne kadar şeyi kaçırdığımı gördüm. Ne kadar güzel geçecek zamanın haybeye geçtiğini gördüm. Yapamadıklarımı... Benim evi temizlememe gerek yoktu. Kimse bana evin temiz diye ödül vermedi. Ben o zamanımı çocukla geçirebilirdim. Bunu şimdi anlıyorum. Amcasının, babaannesinin eline bıraktım. Vermeden almayı bekledim. Ne alabilirsin?”

Büyükannelerin kendi deneyimlerinden yola çıkarak torun bakma kararını vermelerine başka bir örnek ise zamanında kendileri de kendi çocuklarının bakımı konusunda büyükanne desteğine sahip olmalarıdır. Emekli devlet memuru Ayla görüşme bittikten bir süre sonra tekrar bir şeyler belirtmek istemiş ve şunları eklemiştir: “İçer gidince aklıma geldi. Belirtmek istedim. Ben bakmam diyenlere karşı: “Ben bakmazsam anneme ihanet olur. Ben anneme ihanet ederim. Egoistlik, bencillik olur.” diye düşündüm. İnsan kendisinin yaptığı bir şeyi başkasına yapmaması kötü bir şey bence. Öyle diyenlere de hayret ettim. Ben zaten bakardım bu da artı bi düşünce benim için.”

7.3. BAKIM DENEYİMLERİ

7.3.1. Zorluklar

Büyükannelere torunlarına bakmanın zor yanının ne olduğu sorulduğunda ilk başta genel olarak zorlanmadıklarını, torunlarının hayatlarına neşe ve düzen getirdiklerini belirtseler de görüşmelerin ilerleyen kısımlarında bir takım zorluklardan söz etmişlerdir. Çoğu büyükanne için ilk zorluk, torunlarına yemek yedirmek ve onlarla iyi geçinebilmek gibi konularda yaşanmaktadır. Büyükannelerin bakım işinde deneyimledikleri bu zorluklar temelde bu işlerin emek yoğun ve çok zaman alan işler olmasından kaynaklanmaktadır.

Zorluklar genel kategorilerle bir sınıflandırmaya gitse de bu zorluklar arasında geçişlilik olduğu görülmektedir. Belirlenen tüm başlıklar birbirlerini besler zaman zaman birbirlerinden türer. Örneğin bedensel açıdan yaşanan ve fiziksel olarak belirlenen bir zorluk büyükanneyi psikolojik açıdan da etkileyebilmektedir. Bir çocuğun hareketlerine yetişememek büyükannelerin psikolojik açıdan gerginlik yaşamalarına sebep olabilmektedir. Ya da bir çocuğun sağlıklı yetişmesi için sürekli gözetim altında tutulması zaman istediği kadar stresli ve kaygı verici bir dikkat/özen sürecini de beraberinde getirir. Dolayısıyla burada belirlenen başlıklar yalnızca araştırma verilerinin genel bir tasnifini ortaya koyma amacındadır.

Örneğin, Emine torununa yemek yediremediğinde moralinin çok bozulduğunu ve yemek yedirebilmek için bir hayli çaba ve zaman harcaması gerektiğinden bahsederek şunları ekliyor:

“Çok uyumlu bir çocuktur. Çok sessiz bir çocuktur. Çok akıllı bir çocuktur. Sadece yemek konusu. Yemeyince ben üzülüyorum. Aslında yani ben yemediği için üzülüyorum. İstiyorum ki her şeyden faydalansın. O yemediği için de ben her şeyi çorba adı altında ona yedirmeye çalışıyorum. Yani istediği şeyleri Tanem çok güzel yiyor ama istemediği şeyi ben mecbur püre yapıyorum. Sırf vitamin alsın diyerekten. O da artık şimdi 5 yaşına geldi. Damak tadı da şey yaptı. Beğenmediği şeyi yiyemiyor yani. Sen bana yediremezsin ben bi bireyim diyor. Dayısından öğrendi, küçük dayısından. Benim midem bu kadar, kendi yumruğum kadar, diyor. Bana zorla bir şey yediremezsin, diyor. Ben de bir bireyim, benim de damak tadım var, diyor. Bana zorlayamazsın, diyor. Artık

zorlayamıyorum yani. İstesem de zorlayamıyorum. Küçükken mesela zorla çenesini tutup yedirdiyordum. Bunu yiyeceksin, diyordum ama şimdi yapamıyorum onu mümkün mü?”

Yapılan görüşmelerin büyük bir kısmında büyükannelerin yemek konusunda torunlarıyla çatışma yaşadıkları ve çocuğa yemek yedirebilmek için çaba harcadıkları anlaşılmıştır. Başka bir deyişle bir yemeğin toruna yedirilmesi için onu ikna etmek ve o yemeği çocuğun yiyebileceği şekilde sokmak için harcanan çaba psikolojik ve bedensel bir gayreti gerektirir. Bu da büyükannelerin sürekli bir kaygı yaşamalarına ve zaman harcamalarına sebep olmaktadır.

7.3.1.1.Psikolojik Zorluk

Bu çalışmanın konusu olan torun bakımı Bölüm 5'te bahsedilen bakım şekillerinden ikincisine girer ki bu bakım işi sürekli bir dikkat ve gözlemi gerektirir. Bakım veren kişinin, yeri geldiğinde duygusal yeri geldiğinde fiziksel açıdan her ihtiyacı her an yerine getirebilecek şekilde tüm zamanını bakım alan kişilere adanması söz konusudur. Bakımı veren kişi baktığı kişinin sağlığı, güvenliği ve refahından sorumlu olmaktadır. Daha önce beş torununa bakan Bahriye, hem torununun sağlığından kendini sorumlu tuttuğu için hem de torununun anne-babasına karşı kendini sorumlu hissettiği için kaygı yaşadığını ve bu yüzden şu anda baktığı torununu sürekli göz önünde tuttuğunu belirtmektedir. “Çocuk düşmesin, bir şey olmasın. Devamlı kontrol altında tutuyorsun. Damatlardan, gelinlerden daha çok çekiniyorsun. Ne kadar evladın da olsa. Allah razı olsun daha hiçbir şey demiyorlar. Ama uyuyana kadar dikkat etmem lazım. Tüp bebek, istenen bir bebek olduğu için çok kıymetli. Çok fazla ilgi istiyor.”

Çocuğun sağlığından endişe etme büyükanneleri bir önceki örnekte olduğu gibi hem ailelerine karşı hesap verme kaygısı hem de çocuğa bir şey olduğu takdirde olumsuz hislere sahip olma korkusu ile daha hassas kılıyor. Bu yüzden torun bakımı için yapılan şeyler torun evden gittiği anda bitmiyor. Torunun güvenliği açısından yaşanan stres, kaygı ve özen torun evden gittiği zaman da devam etmektedir. Büyükanneler kendi yaşam alanlarını dahi torunlarına göre özenle denetleyip onların güvenliğinden emin olmak istemektedir. Ayla torununa bir şey olur kaygısıyla bütün bir gece nasıl uykusuz kaldığını şu şekilde anlatmaktadır: “Vicdansal bir sorumluluk da

oluyor. Çocuğa bir şey olursa kendime ya da aileme nasıl hesap veririm, diye. Bir gece bir yere ilaç düşürdüm. Bütün eşyalarımı çekip aradım, bütün gece. Yarın gelir de o ilacı yutar, diye.”

Aynı şekilde iki torununa aynı anda bakan Hatice de torunlarının kendisine emanet edilmesinden dolayı hissettiği sorumlulukla sürekli evde, özenli bir bakım verdiğiinden bahsetmekte ve bunun kendi yaşamını kısıtladığını anlatmaktadır.

“Hatice.: Etkiliyor yani kişinin yaşam şekli ile alakalı. Hani çok evde oturan bir hanım olur hani evde oturan insanlar için pek pek fark etmeyebilir ama benim yapı olarak ya da kendimi dışarı atmam anlamında ben bunaldım. Rahatsızlaştım yani.

Araştırmacı: Siz sosyal bir insandınız. Sizi biraz içeriye kapatmış oldu.

Hatice.: Hah evet. Kapatmış oldu bi de iki çocuk, bi kız, bi oğlan (Gülüyor.) Tabii bi de sorumluluk alıyorsun. Ne kadar torunun da olmuş olsa analarının, babalarının kıymetlileri. Hoş bizim de kıymetlilerimiz ama onlar daha, daha yani şey yapıyorlar. Emanet daha doğrusu yani, emanet olduğu için daha da bi tedirginliğin olmuş oluyor yani.”

Özellikle birden fazla toruna bakan büyükanneler, bunalmalarını çocuklarla geçirdikleri zor zamanlarda tahammüllerinin çok azalmasına ve zorlanmalarına bağlamaktadırlar.

“Bu zamana kadar tahammül gücümüz, kişisel olarak söylemek istiyorum. Bu zamana kadar çeşitli hayat mücadelesi içersinde olduğumuz için. Tahammül gücümüz az. Yani aslında mantiken daha bakabiliriz, yapabiliriz gibi, böyle daha rahat düşünüyoruz ama yaparken, bire bir yaparken tahammül gücüm, mesela çocuklar ağlarken çok rahatsızlık hissediyorum. Tahammül gücüm yani az olduğu için. Bu benim kişisel şeyimden kaynaklanıyor ama herkes için de birazcık geçerli olabilir yani. Kişiden kişiye değişebilir ama ben öyle, ben öyle hissediyorum yani. Özellikle ilk zamanlar, ilk bir hafta kendimce çok bunaldım.” (Hatice)

Büyükannelerin torun bakımı sırasında karşılaştıkları başka bir psikolojik zorluk torun ile yaşadıkları sorunlar olabilmektedir. Görüşmeden sonra torunu

ile arasında zaman zaman gerilimli bir ilişki olduğundan bahseden Mine, torununu okuldan alırken çoğu zaman tartışmalar yaşadıklarını, torununun kıyafetinden dolayı kendisinden utanıldığını belirtmektedir.

Mine: Yaşlıyım diye istemiyor beni. Arkadaşlarının annesi gelince mahcup oluyor.

Araştırmacı: Neden?

Mine.: Onlar genç, her gün farklı giyiyorlar. Ben örtülüyum ya pardösü giyiyorum. Giyimime karışıyor. Aynı kıyafeti giyiyorum. Beni görünce kimseyle konuşmadan arabaya koşuyor. Teyzesi gelince seviniyor. O hem genç hem güzel giyiniyor, diye.

7.3.1.2. Fiziksel Zorluklar

Büyükanneler, torunlarının bakımında başkalarından yardım alıyor olsalar da çoğu için bir çocuğun fiziksel hareketlerine ve aktivitelerine ayak uydurmak sıkıntı yaratmaktadır. Yaşadıkları fiziksel zorluğun sebeplerinin torunların hareketli olmaları ve kendilerinin buna yetişememeleri; kucağa alırken ya da taşırken sıkıntı yaşamaları olduğunu belirtmişlerdir. Hatta bazı büyükanneler bunları hiç yerine getirememektedir. Bunlara bağlı olarak gerçekleşen yorgunluklar ve ağrılar da uzun zamanlara yayılmakta ve fiziksel olarak büyükanneleri zorlamaktadır. Torunu olduktan sonra bir süre hem matematik öğretmeni olarak çalışan hem de torununa bakan emekli Melahat, torununun hareketliliğinden ötürü bazı sıkıntılar yaşadığından bahsetmektedir. “Büyüdükçe, oğlan çocuğu, benim fiziksel gücüm ona yetişmiyor. İki tane yakın gözlüğüm var. İkisi de kırık. Sarılıyor, ediyor. Benimle gürleşmek istiyor, babası gibi. Ama hep severek bakıyorum. İlk başta hem okul hem bakım işi çok zor oldu ama kıyamadım.”

İlerleyen yaşa bağlı olarak yaşanan fiziksel kısıtlılıklar büyükannelerin torunlarının aktivite beklentilerini karşılamaya yetmemektedir. Torununa bakıcı ile birlikte bakan Nurten: “Yani hiç zorlanmadım. Şunda zorlanıyorum. Dizlerimi kırma... kırıp oturamadığım için hani oturalım, kalkalım, diyor torunum, hani onlara çok cevap veremiyorum ama artık anlamaya başladı. Şimdi daha aramız çok daha iyi oldu. Bi de taşımak için zorlanıyordum ama şimdi büyüdüğü için daha iyiyiz.” Bunun yanında kısa zamanlarda tekrarlayan işler de büyükanneler için fiziksel olarak yıpratıcı

olabilmektedir. İki çocuğunun çocuklarına haftanın belli günleri dönüşümlü bakan emekli esnaf Hatice: “Mesela ayakkabılarını bağlamak filan. Çıkartıyor yeniden bir daha aynı işi yapmak zorunda kalıyorsun. Biraz sonra terleme, hani kilolu olduğumdan eğilemiyorum, yapamıyorum gibi geliyor ama o birazcık oluyor yani ama çok değil.”

Özellikle birden fazla torununa bakan büyükanneler için çocukların hareketlerine yetişememek yorgunluk ve gerilim sebebi olabilmektedir. İki torununa kimi zaman aynı anda kimi zaman sırayla bakan emekli diş hekimi Nursen: “Fakat tabii çocuklar evde birlikteyken çok sıkıntı oluyor. Oğlan çok hareketli olduğu için. İşte erkek oyunları evde egemen. Nisan da tabii ona uyuyor. Biz baş edemeyebiliyoruz tabii o zaman. “(Gülüyor.) Gün içinde kendisinin enerji açısından tükendiğini fakat torununun kolay yorulmadığını şu şekilde anlatıyor: ‘3 saat, 4 saat denizden geldikten sonra hiç enerjisi bitmeden duş alıp baskete gitmek isteyebiliyor. Bende pil bitmiş oluyor.’” Nursen bu yorgunluğun üzerine gelen ve uzun süre devam eden bir hareketliliğin bunalma hissine yol açtığından da bahsediyor. “Bazen böyle hani dokuz buçuğa kadar uyumayınca, onda uyumayınca böyle afakanlar falan basabiliyor yani.”

Fiziksel olarak torun bakmanın çok zor olduğunu belirten Selvi kendisi gibi başka büyükannelerin de zorluklar çektiğinden bahsederken kadınların yaşamının zor olduğunu belirtiyor: “Bazen görüyorum, kadının dizlerinden kalkamıyor. Kadınlar ne yapsın. Baksa bi dert bakmasa bir dert. Kadınların hayatı çok zor.”

7.3.1.3. Büyükannelerin Kendilerine Zaman Ayıramamaları

Uzun zaman alan torun bakımı büyükanneleri fiziksel olarak yormakla birlikte büyükannelerin kendilerine ve sosyal hayatlarına zaman ayırmalarını da engellemektedir. Büyükannelere boş zamanları olup olmadığı sorulduğunda çoğu boş zamanı olduğunu ve bu zamanları ev işi yaparak geçirdiklerini belirtmiştir. Bu durum, aslında çoğu büyükannenin boş zamanlara sıkıştırdıkları ev işleri nedeniyle kendilerine ait zamanlarının olmadığını göstergesidir.

Araştırmacı: Peki Kaan’ın dışındaki zamanda, boş vaktiniz, gelmediği günler, böyle, ne yapıyorsunuz?

Arefe : Çocukla ilgili mi?

Araştırmacı: Tamamen kendinizle ilgili.

Arefe: Bi tarafta işim var, bir tarafta dikişim var. Bir tarafta mutfak var.

Yani ben hiç boş durmuyorum.

Bununla birlikte ev işleri konusunda geleneksel düşünmese de karşılıksız emek gösterdiği başka sorumlulukları yüzünden de kendisine vakit ayıramayan ya da sınırlı vakit ayırabilen büyükanneler vardır. Arı kovanları ve tarımla uğraşan emekli matematik öğretmeni Melahat da torunundan arta kalan zamanları çalışarak değerlendiriyor: "Kendime boş vaktim kalmıyor. Yaz okuluna verdik ondan dolayı boşaldı. Benim ayrı sorumluluklarım da var. Tarlaya gidiyorum. Dönem dönem yoğunluğu olan bi iş. Ev işi filan çok takmıyorum kızım ben."

Geçinmek için yarı zamanlı hasta bakıcılığı da yapan Mine'ye boş vakitlerinde ne yaptığı sorulduğunda şu şekilde cevap vermiştir:

Mine: O boşluğu annem babam dolduruyor. Onlara bakıyorum.

Araştırmacı: Kendiniz için yaptığınız bir şeyler var mı?

Mine: Haftada bir arkadaşarımla toplanıyoruz. Akşam dokuzdan sonra kafeye gidip oturuyoruz 11'e kadar.

Mine'nin hayatı üç farklı bakım işi arasında bölünmüştür. Bunlardan yalnızca biri para karşılığında gerçekleştirdiği bakım olduğundan onun için ne torununa ne de anne-babasına bakma işi, iş olarak gelmemektedir. Boş zamanını karşılıksız gerçekleştirdiği bakım sorumluluklarından bağımsız düşünmemektedir.

Zamanının çoğunu torunlarına bakarak geçiren büyükannelerin sosyal etkinlikleri oldukça kısıtlıdır. Büyükannelerin torun bakımından önce içinde bulunduğu fakat torun bakımıyla birlikte dışında kaldığı aktiviteler arkadaş toplantılarından kurslara, sosyal sorumluluk projelerinden siyasete kadar geniş bir yer tutmaktadır.

Araştırmacı: Sizi en çok zorlayan ne oluyor torun bakımında?

Nurhayat: Şöyle, en çok şey, gezmelerim engellendi. (Gülüyor) Gezemiyorum. Günlerimi yine şey yapabiliyorum. Bi kısmı erteleniyor ama babaanne sağolsun o yardımcı oluyor.

Her gün akşam dörtte torununu okuldan alıp akşam oğlu gelene kadar ilgilenen Arefe de arkadaş toplantılarına torununun düzeninin bozulacağı gerekçesi ile katılmadığını belirtiyor:

“Ben, şimdi bak, arkadaşlarım hep gün yapıyorlar. Önceden beri beni çağırırlar, ederler. Ben girmiyorum oraya. Çünkü benim için bu daha önemli. Kaan’ın bu sene dersi yok. 5. Sınıf. Bugüne kadar o, masası var içerde. Masası var, sandalyesi var. Kaan geldiği zaman direk zaten derse oturur o, yemek felan yemeden. O ikimiz arasında, yemek saatini ayarlarız. Ben mutfakta onun yemeğini hazırlarım. O orda dersini yapar. Ben gezmeye gittiğim zaman o çocuk, o lüksü bulamaz. Nerede ders yapacak? Sürünecek. Ama ben bütün şeyimi ona veriyorum. Ya bu da bir fedakârlık oluyor tabii ki. Seve seve yapıyorum zaten.”

Geçmişte sosyal sorumluluk çalışmaları ve siyasi faaliyetlerde yer almaya çalışan büyükanneler ise bugün artık bunun her zaman mümkün olmadığını söylemektedir. Ancak torunlarını da dâhil edebildikleri aktivitelere katılabilmektedir. Torunlarına kışın İzmir’de, yazın Foça’da bakan Nursen sosyal yaşamının yanında kendi başına geçirdiği zamanları da özlediğini anlatmaktadır:

“Zorlayan kısım aslında şey ilk zamanlar biz burada Foça Barış Kadınları diye bi kadın çalışmamız var. Ben öğrenciliğimden bu yana bahsettiğim gibi hep böyle bir takım örgütlenmeler içinde hep oldum. Dış Hekimleri Odası, Kadın Çalışması. Bi dönem işte o çocuklara bakarken gidemiyorsun. O türlü etkinliklere gidemiyorsun. Uygun olanlara gidiyorum. Mesela dün atölye çalışmamız vardı. El kuklası yapıyoruz. Doğu’ya gönderiyoruz. Her yaz oyuncak üretiyoruz. Ona gittik, bahçe içinde yapıyor. İşte biraz idare etmek kolay oluyor orada ama toplantıya götürmek işte olmuyor tabii. Sıkılıyor çocuk sonuçta. Gene yaz olduğu için biraz daha idare edilebilir. Kafelerde toplanıyoruz çünkü işte orada bir iki arkadaş bulabilirse çevrede... Olmazsa da çok kalamıyorsun, kalkıyorsun. Hani bu tür engelleri oluyor. Zorlandığım yanlar sosyal artı bi de yalnız yaşamaya çok alıştığım için yalnızlığımı özler hale, kendi yaşamımı özler hale geliyor.”

Büyükannelerin kendileri için gerçekleştirmek istedikleri şeyleri yerine getirememelerinin sebepleri bazen günlük hayatta hiç beklenmeyen, kulağa çok basit gelen problemler olabilmektedir. Sultan sosyal sorumluluk çalışmalarını yürütemediği

gibi torununun sadece tuvalet ihtiyacı yüzünden belli saatlerde gerçekleşen kurslara da katılmadığını şu şekilde anlatıyor:

“Ben kendime zaman ayıramıyorum. Ayıramıyorum çünkü kurslara gideyim dedim, daha önce bir ahşap boyama kursuna gitmiştim. Kurslara gideyim diyorum, kurslar onda başlıyor. Onda başlıyor saat üç buçuğa kadar. E ben Deniz’in yanında olmak zorundayım. Uykudan uyanınca tuvalet soruyorlar çocuğa. Tuvalete gidecek, sonuçta biz dedeye bırakmıyoruz tuvalet sorununu çok çok mecbur kalmadıkça. Kursu bir gün gittim. İşte geldiğimde çocuk, tuvalete girecekmiş benim kurstan gelmemi beklemiş, perişan bi halde, yani, anneanne iyi ki geldin, diye böyle. Dün hastaneye gittim, geldim. Ortalıkta dolanıp duruyor. Kapıyı açtım. Açmamla beraber nasıl sevindi. Anneanne, işte, tuvalet ihtiyacım var. Böyle yani onu bırakıp hiçbir yere gidemiyorum. İnşallah bu sene de böyle. Anca belki seneye, diye düşünüyorum. Hani biraz daha büyüyecek. Tuvalet sorununu kendisi de halledebilecek artık. Bazı şeylerini kendisi hallediyor. Ama büyük şeyini kendisi halledemiyor.”

Burada önemli olan bir diğer nokta çocuğun tuvalet ihtiyacının sadece Sultan tarafından giderilmesi, bunu “dedeye bırakmıyoruz... çok çok mecbur kalmadıkça” diyerek belirtmesidir. Bazı işlerin sorumluluklarının erkeklere verilmediği anlaşılmaktadır. Bu durum büyükannenin bakım işini kendi asli görevleri olarak ele aldığını, büyük ebeveynlerden bir diğeri olan dedeleri işin dışında tutma eğiliminde olduğunun göstergesidir. Böylece aslında bir yerde yaşamının kısıtlanmasında kendi payının olduğunu da ifade etmek gerekir.

Sultan’ın değindiği bir başka konu ise zamanının çoğunu torununun evinde geçirmesinin kendinde yarattığı bocalama hissidir. Zamanının büyük bir kısmını torununun evinde geçirmesi kendi evine yabancılaşmasına sebep olmaktadır.

“Zor oluyor. Artık sanki orası benim evimmiş gibi gelmeye başladı. Kendi evime yabancılaştım. Özellikle yazın. Çünkü Deniz’in bütün oyuncakları evlerinde. Kitapları evlerinde. Yani yukarı çıktığım zaman, sabah uyandığında yukarı çıktığımda yani aşağı inmek bana zor geliyor. Orada, devamlı şeyim orada. Tüm hayatım orada geçiyor. Deniz’in oyuncaklarıyla, Deniz’in banyosuyla Deniz’in işte parka inmesiyle, her şeyiyle biz ilgileniyoruz. Özellikle

parkta dedesiyle beraberiz. Yani aşağı indiğimde sanki burası benim evim değilmiş gibi geliyor. Bütün üç ay oradayım.” (Sultan)

Sultan gibi torun bakımı ve ev işlerinin yoğunluğu ile boş zamanının kalmadığını belirten Şengül, üzerine aldığı sosyal sorumlulukları tam olarak yerine getiremediğini düşünerek kendince önemli gördüğü işlerden vazgeçmek zorunda kalmıştır. “Sosyal faaliyetleri çok seviyorum. Amacım insanlarla tanışmak, tartışmak ama yapamadım. Halkevi başkanıydım ama meşgul etmeye gerek yok. Verimli olamadım, bıraktım. Bir iş yapıyorsan çaba göstereceksin.” Bunun yanında o da yine kendisi için bir şey yapamadığını, yapmak istemediğini, evden uzaklaşınca kendini kötü hissettiğini belirtmektedir: “Hiç kendim için fedakârlık yapmadım. On yıldır tatile çıkmadım. Çıksam da aklım burada kalır. Eşim gezelim, diyor. Artık içimden gelmiyor. Evden çıkınca çocukların başına bir şey gelecek diye düşünüyorum.”

Kendine zaman ayıramayan ve sosyalleşemeyen büyükannelerde bunalma hissi görülebilmekte ve bu durum torunu ile olan ilişkisinde bazı gerilimler yaratabilmektedir. Büyükanneler bu gerilimler sonucunda yaşadıkları üzüntü ile daha çok yıpranabilmektedir. Emekli devlet memuru Ayla, torunu ile yaşadığı bir anı gözleri dolarak anlatmıştır:

“Sorumluluk gereği sıkıştırabiliyor. Bunaldığınız oluyor bazen. Yani bunalıyorsun. Bi yere çıkamıyorsun, edemiyorsun. Onlar bazen sıkıyor ama sevgi çok ağır basıyor. Şimdi ben bu ara çok bize sarıyor. Anne, anneanne, anne, anneanne, diye. Bunalıyorum. Bi kaç gündür böyle. Geçen gün kızdım ona. Onlardaydım. Ee uyudu, ben eve geldim. Ay içim rahat etmedi. Akşam aradım görüntülü: “Canım ben senden çok özür diliyorum. Sana kızdım ama elimde olmayan sebeplerden.” Çok üzüldüm ama. Yani kızdığım demem de : “Aa aman Deniz, artık yeter ya.” falan. Bu kadar kızmak da. Zaten daha fazlasını kızamam ben. Kimseye şey yapmam öyle. Kırmak istemem ama çok üzüldüm. Çok üzüldüm ya.”

Büyükannelerin kendilerine ait boş vakitleri kalıp kalmadığı sorulduğunda değindikleri bir diğer konu ise kadın olmanın zorluğu ve genellikle aile ilgili sorumlulukların kadınların üzerinde olduğuydu. Hem gelir getirici bir işte hem de evde çalışmanın zor olduğunu bunun üzerine çocuk bakımı gibi emek yoğun sorumlulukların

döngüsel ve çoğunlukla sadece kadınların üzerinde olduğunu belirten Ayla boş zamanlarında neler yaptığı sorulduğunda şu yanıtı veriyor:

“Yani... zaten hayat mücadelesinden kadınların kendilerine ait bir zamanı kalmıyor genelde. Onun için seneler zarfında buna da alışkanlık hale geliyor. Ne kadar kendi kendime kaldığımda itiraf etsem de kendim için bir şey yapmıyorum, diye. Ama yine de ertesi gün hep aynı şeyleri yapıyorum. Hep başkaları, çocuklar için yaşıyorum, diyorum ama bu, bu da yani insan ne kadar üzülse de yaptığıın kişiler kendi çocukların, kendi ailen, torunların. Yapmak zorunda hissediyorsun ve yapıyorsun.”

Torununa bakıyor olmasaydı ne yapmak istediği sorulduğunda Ayla lisede öğrendiği Fransızca dilinin üzerine gitmeyi isteyeceğini ve bir kursa katılabileceğini söylemiştir: “Tazelense çok güzel. Hoşuma gitmişti dil. Yani olabilir tabi böyle şeyler. Ama hayat öyle bi kadınlara yük ki onun için hep böyle kadınların sırtından gittiği için hep başkaları için yaşadığını düşünüyorsun. Aslında götür... hayatı götürüyorsun.” Fiziksel olarak torun bakmanın çok zor olduğunu belirten Selvi kendisi gibi başka büyükannelerin de zorluklar çektiğinden bahsederken kadınların yaşamının zor olduğunu belitiyor: “Bazen görüyorum, kadının dizlerinden kalkamıyor. Kadınlar ne yapsın. Baksa bi dert bakmasa bir dert. Kadınların hayatı çok zor.”

Görüldüğü gibi büyükanneler sadece torun bakımının zorluğu ile kadın olmayı ilişkilendirmemektedirler. Hayatta karşılaştıkları zorlukların tıpkı şimdi yaşadıkları torun bakım deneyimi gibi kadın olmalarından kaynaklandığını belirtmektedirler. Dolayısıyla bu büyükannelerin torun bakımı dışında sözünü açtıkları kadınlık deneyimlerine de yer vermek gerekir. Çocukluk yaşlarından beri cinsiyetinden ötürü ayrımcılığa uğradığını anlatan Bahriye, eğitim hakkının babası tarafından engellendiğini ve evlendiğinde de çalışabilecekken eşinin çalışmasına mani olduğunu belirtmektedir. Bir kadının kendi parasına sahip olmasının ne kadar önemli olduğunu kendi deneyimlerinden çıkararak ve bu yüzden üç kızının da okuması ve çalışması için elinden geleni yaptığını ifade eden Bahriye:

“Babam okutmadı beni. Kızlar okumaz, dedi. Okuyamadım. İçimde kaldı. Ben çocuklarımı okutacağım, dedim. Nereye kadar olursa olsun. Kayınpederim istemedi okusunlar. Ben onu kapatmam dedim. Okusun. Ben,

babam okutmadı, diyorum şimdi. Onlar bunu söyleyemez. Onların düşünceleri beni engellemedi. Benim kocama ihtiyacım var, muhtacım. Ama onların öyle olmasını istemedim. Allah korusun, dedim eşleri genç yaşta ölür, boşanırsınız. Kendi kazancınız gibi olmaz bizim kazancımız. Ömür belli olmuyor. Onlar da çok meraklıydı okumaya. Benim kızımın ismi okul birincisi olarak anons edilirdi. Ben ağlardım. Dallarımı saldı okuyamasam da. Şimdi gençler diremiyorlar. Bizim zamanımızda öyle bir şey yoktu. Benim haklarıma eşim de mani oldu. Ne yapabilirsin? Babam 14 yaşında öldü. Çocuklarımı bırakıp gidemezdim. Onun için her şeye boyun eğdik. Bunlar da kadınların ekonomik özgürlüğü. Ama eşime dedim ki ben çalışmıyorsam beni parasız bırakmayacaksın. Ben örgü örüp çalışırken çocuklarım da vardı. Sadece emeklim yok. Çok pişmanım, diyor şimdi. Sen her şeyin doğrusunu söyledin, ben seni dinlemedim. Ben kendime ceza veriyorum şimdi, ben eşimin isteklerinin önüne geçtim o yüzden sonuna kadar çalışacağım, diyor. Emekli ama manav dükkânı var şimdi. Parasız kalmıyoruz ama tek maaşla geçinmek de zor. Anca faturalara yetiyor. Bizde hep böyle. İstedğin bir şeyi, bir yere gidemiyorsun. Para olması lazım.”

Tüm bu zaman kıtlığı söz konusuken büyükannelere torun bakmıyor olsalardı ne yapıyor olabilecekleri sorulduğunda genel olarak ilgi alanlarına vakit ayırmak, seyahat etmek ve gelir getirici bir işte çalışmak istedikleri anlaşılmıştır.

“Hobiler, kurslara giderdim. Dil eğitimi de olur da zaman zaman düşünmüştüm kendi kendime ama tabii hobilere gidebilirdim. Bi ara gittim zaten önceden ahşap boyama kursuna gittim onlara katıldım. Ama yine gidebilirdim şu aralar. Belki önümüzdeki sene giderim. Dil eğitimi de güzel bir şey. Zaman zaman ben... Lisede Fransızca okudum ve çok sevmiştim sevdiğim için de iyi öğrendim. Ama zaman geçti unuttum. Ama zaman zaman düşünürüm bi Fransız dil eğitimi alsam da...” (Ayla)

“Ne yapıyor olurum? Valla hani geziyor olurum ama o geziyor da boş gezme anlamında değil yani. Sosyal faaliyetlere katılırdım yani. Arkadaşlarla dolaşırdım. Onlarla beraber bir yerlere giderdik. Bi tek gezme olabilir ama biraz

işte bilmiyorum tiyatroya giderdik, sinemaya giderdik. Belki biraz fazla param olursa dışarı gezmelere giderdim.” (Hatice)

Bir siyasi partide ve derneklerde daha önceden aktif görevler almış olan Sultan da bu büyükannelerden biridir ve kurslara katılma planlarını torunu büyüyene kadar ertelemiştir. Torun bakmıyor olsaydı bu işlerle meşgul olacağını belirtmiştir.

“Bir defa ben, söylememde sakınca var mı bilmiyorum da partiyle ilgileniyorum. Yani yöneticisi mesela birkaç defa teklif edildi, yöneticilik teklif edildi. Ben yönetici olursam çalışmak isterim. Hani boş boş ben adım orada olsun istemem. O yüzden mesela Kabul edemiyorum. Ya da ne bileyim ben bir dernekte çalışmak isterim. Daha önce de çalıştım derneklerde. Yani yine derneklere gitmek isterim. Bilmiyorum mesela kurslara gitmek isterim. İşaret dili kursunu istiyorum. İşaret dilini öğrenmek istiyorum. Yani hedefimde şu anda o var, onu öğrenmek var. Yani bu tür işleri şey yapmak, devam etmek isterim.”

Bahriye de sosyal sorumluluk çalışmalarına dâhil olacağını belirtmiştir.

“Valla herhalde kendimi boşlukta hissederdim. Çünkü çalışma şeyim var evde. Boşluk olurdu. Ben çok gezen insan değilim. Belli bir arkadaş grubum var. Onun haricinde gitmem. Bazı şeylere katılmak istiyorum. Çocuk Esirgeme Kurumu’nda çocuk alıp bakmak istedim ama kızlarım engel oldu. Çünkü duygusallığım var. Kızlarım daha önceden gidiyorlardı. Anne sonra götürürüz, dediler ama beni götürmediler çok üzüleceğimi bildikleri için.”

Sosyal hayatın engellenmesi ve sadece kendileri için bir boş zamanın yokluğu büyükanneler için büyük bir sıkıntı yaratmakta iken daha da önemlisi büyükanneler doktor kontrolleri gibi temel sağlık ihtiyaçlarını göremez hale gelmişlerdir. Üç kızı olan ve bütün torunlarına kendisi bakan, kalp ve şeker hastası Bahriye, torunlarına sadece kendisinin bakmasının aslında çocukların tutarlı tek bir bakım almasından dolayı iyi olduğunu düşünmekle birlikte kritik anlarda başkalarından destek görmeyi beklediğini belirtmiştir. “Ben yalnız hissetmedim kendimi. Benim verdiğim terbiye zaten farklı. Çocuk başkasından terbiye alınca daha şımarık daha huysuz oluyor. Ben sadece bana yardımcı olsunlar isterdim. Ben doktora gideceğim zaman onlar baksın isterdim.

Özellikle anneanneler bakıyor. Babaanneler de bilmiyorum yani. Üç dünürüm var. Hep ama torunların hepsine ben baktım.”

7.3.2. Torun Bakımının İyi Hissettirmesi

Bakım işinin emek yoğun olmasından kaynaklı yaşanan bedensel ve psikolojik yorgunluk hissinin yanında büyükannelerin bir kısmı torunlarına bakmanın kendilerinde olumlu etkisi olduğundan söz etmiştir. Görüşülen büyükanneler arasında bakım işini görece daha az sayıda gün için gerçekleştiren ya da birilerinden yardım alanların kurdukları cümleler torun bakımı ile ilgili daha olumlu çağrışımlara sahip olduklarını göstermektedir. Çoğu büyükannenin öne sürdüğü torun bakım gerekçesi olarak sevgi ve torunları ile yaşadıkları alışverişten kaynaklı mutluluk belirtilen olumlu beyanlardır.

Özellikle hayatlarında kayıp ve ayrılıklar yaşamış büyükannelerin büyük ölçüde dile getirdikleri cümle, torunlarının, hayatlarına renk kattıkları ve kendilerini yaşama bağladıkları idi. Yıllar önce eşini kaybeden 68 yaşındaki Firaze, torunlarına gelininin annesi ile haftanın belirli günlerinde dönüşümlü olarak bakmaktadır. Psikolojik olarak geçirdiği zor zamanlarda torunlarının kendisini iyi hissettirdiğini belirtiyor: “Biz sonradan katıldık ama torunlarımı çok seviyorum. Çocuklar bana enerji kaynağı oldu. Hele Deniz... Daha da rahatladım. Kendime geldim, diyebiliyorum yani. Sıkıntım yok. Yani eskiden çok ilaç kullandım ve o nedenle pek şeyim yoktu. Keyfim yoktu.” Yine aynı şekilde, eşini kaybeden Mine, torununun dikkatini kendine çektiğini bu yüzden daha iyi hissettiğini belirtiyor: “Torun daha çok seviliyor gerçekten. Evladı Allah veriyor, torun da hediye. Katmerli. Onu da Allah veriyor da ağrısını acısını çekmiyoruz ya. Eşimin ölümünü düşünmediğim tek gün Elif’in (kızının) sancısını duyduğum zamandı. Torunun yüzünü görmek bambaşka bir duygu. O gün dedim ki ‘Aa onu(eşini) unuttum.’ Babaları da öyleydi. Torunlarını görseydi neler yapardı.”

Dile getirilen bir başka konu ise torun bakım işinin büyükannelerin hayatını belli bir plana bağlaması idi. Günlük programlarının belli oluşu ve günlerin dolu dolu geçişi büyükanneler için memnuniyet verici bir döngüye dönüşmüştür. Torununa bakıcı ile birlikte bakan Nurten: “Bi yerde seni rutine bağlıyor. Sabah ben kalkıcam işte ona bakmak için gidicem ya da işte şunu şunu da yapıcam. Yani kendimi yaymıyorum. Hem kendi evimin işlerini hallediyorum hem gidip orda neler eksik neler yapılacak ona bakıyorum. Torunum okula gidecekse, bazen bir saat oyuna gidiyor. Ona da bazı günler

katılıyorum. Nasıl oynatıyor, napıyor bakıyorum.” Bahsi geçen bu rutin büyükannelere, belki normalde şikâyet edecekleri fiziksel problemlerini de unutturabilmektedir. İki torunu ile birlikte aynı evde yaşayan Nedime: “Hayata daha bağlanıyorsun, daha seviyorsun, daha dinç oluyorsun. Mesela oram ağrıyor, afedersin buram ağrıyor diye kalkmıyorsun. Kalkıp onlara bugün ne yapmam gerektiğini, neleri yapmam gerektiğini düşünerek kalkıyorum. Yani en azından nelere ihtiyacı olduğunu elimden geldiğince yapmaya çalışıyorum.”

Eşlerini kaybetmiş büyükanneler ise torun bakmıyor olsalardı kötü hissedeceklerini doğrudan belirtmişlerdir.

“Arefe.: İşte bocalardım o zaman. Gerçekten bocalardım. Şimdi ben ayakta duruyorsam o çocuğun sayesinde duruyorum. Gerçek yani.

Araştırmacı: Bunu biraz açalım mı?

Arefe: Nasıl mesela? Şimdi o beni hayata bağlıyor bir defa. Sorumluluğum var. Saat oldu mu giyiniyorum, kuşaniyorum, çocuğumu almaya gidiyorum. Ama o olmasa ne yapacağım böyle miskin miskin oturacağım evde.”

“Çok fena olurdu. Yıkılırdım. O geliyor aklıma şimdi hakaten. Yani çok boşluğum olurdu. Babayı da kaybedince... Kendimi gezsem de avutamıyorum yani. Yoksa Derin zamanında da dışarı çıkıyordum, arkadaş toplantılarına gidiyordum ama...” (Firaze)

7.4. Bakım İşine Katılan Diğer Aile Üyeleri

Sosyo-ekonomik açıdan avantajlı olan büyükannelerin yaşadıkları fiziksel zorluklar yüzünden bakıcı eşliğinde torunlarının bakımını gerçekleştirdiği daha önce belirtilmişti. Büyükannelerin bir kısmı torunlarına sadece kendi başlarına baktıklarını belirtirken bir kısmı ise eşlerinden, kardeşlerinden, çocuklarından destek gördüklerini söylemişlerdir.

Aile üyelerinden destek gören büyükanneler çoğunlukla bu kişilerle bir arada yaşamaktadırlar. Kızı ve kız kardeşi ile aynı apartmanda yaşayan Ayla: “Gülşah (diğer kızı) bazen katkıda bulunur. Ablam var yukarda o katkıda bulunur. Onlar katkıda bulunuyorlar sıkıştığım zaman evet.”

Büyükanneler nadiren torunlarının bakımına erkeklerin dâhil olduğunu belirtmiştir. Babaların genellikle çok çalıştığı için vakitlerinin olmadığı ancak akşamları ve hafta sonları çocukları ile vakit geçirebildikleri anlaşılmaktadır. Birlikte geçirilen vakitte ise temel bakım ihtiyaçlarını karşılayabilen çok az baba vardır. Torununun babasının bir şirkette çok yoğun çalıştığını ve yurtdışı seyahatlerine gittiğini ifade eden Nurten : “Babası da gerektiğinde, zorda kaldığında daha doğrusu, tabii ki yapıyor evet ama tüm yük, bu her zaman bilinen bir şey, annede.”

Çocuklarının temel bakım ihtiyaçlarını paylaşan ve onlarla vakit geçiren babalar sayıca az olsa da vardır.

“Babası ama evde olduğu sürece annesiyle birebir aynı sorumluluğu alıyor. Çocuğun beslenmesi, banyosu, gece uykusuz kaldıysa yani birebir. Anne ne yapıyorsa o da eşit şekilde davranmaya çalışıyor. Yani elinden geleni yapıyor, diyeyim. Belirli görevleri üstlendiler. Mesela biri banyo yaptırıyorsa biri yemeğini hazırlıyor.” (Leyla)

Torun bakım süreci konuşulurken Ayla erkeklerin çocuk bakmasına kendiliğinden değinerek torunun babası ile ilgili şunları söylemiştir. “Akşamları babası işten gelince daha çok o katkı sağlıyor ona. Akşamları da bakıyor yani. O işten geldikten sonra. Güzel bir şey onun için vurgulayarak söylüyorum. Erkeğin bakması, destek vermesi.”

Büyük ebeveynlerden diğeri olarak dedeler de torun bakım sürecine nadiren katılmaktadırlar. Büyükannelerin çoğu, dedelerin ekonomik olarak bir ihtiyacı karşılamak ya da torunları gezdirmek gibi amaçlarla torunlarıyla dışarıda zaman geçirdiklerinden bahsetmişlerdir. Büyükannelerin bakım işini paylaşabileceği birilerinin olması hayatlarını daha kolay kılacaktır. Hatice kendi eşinden rica etmesine rağmen en kritik anlarda dahi eşinin duruma müdahale etmediğini anlatmıştır:

“Hiiiç olmuyor. (Gülüyor.) Hiç olmuyor. Hatta şimdi iki tane var diyorum ya. Oğlanı kreşe götürüyorum. Saat bir gibi. Diyorum ki, bi beş dakika, 10 dakika kızla ilgilenir misin, diyorum. Yok diyor bakamam diyor. O kendinle, kendinle alakalı. Ruhsal yapısıyla alakalı. Yani ben onu anlamaya çalışıyorum ama yine de kızıyorum yani. Bi 10 dakika bakabilir gibi diyorum ama bakamam korkusu var herhalde. Onu ben beceremem, bakamam korkusu var. Tahammül

edemem, duygusu var gibi diye düşünüyorum yani onun açısından. Bazen de diyorum kendi kendime, ne kadar bencil adama bak, hiç bakmıyor falan diyorum ama. Çünkü çok bunalıyorum. İki, iki buçuk yaşında bi kızla beraber çocuğu okula götürüyoruz. Yolda gelmiycem diyor. Ona, saate yetişmemiz gerekiyor. Onu da giydirmem gerekiyor. Hani onu da hazırlamam lazım. O iki dakika, on dakika beklemiş olsa ben koşturmam.”

Bazı dedeler ise yalnızca evde oldukları zaman bakım işini bölüşmektedirler.

“Dede geldiğinde ilgileniyor. Tabii gezdirmede ilgileniyor dede ama ilgilenir normalde. Eğer yapması gerekiyorsa yapar. Parka filan götürür, şey yapar. Ama şey de yapar, uyutmaya çalışır, üstünü de giydirir, banyo da yaptırır, tırnaklarını da keser. Onları da yapar.”

Bunlar haricinde dedelerin büyük bir çoğunluğu dışarı işleri söz konusu olduğunda ve bir şey satın almak gerektiğinde devreye giriyor. Torunun temel bakım ihtiyaçları ile ilgilenen Sultan, torununu dedesinin kursa götürdüğünü anlatıyor: “Sonra ilk zamanlar birlikte götürüyorduk dedesiyle. Sonra o dedesini tercih etti. Dedesi yolda giderken büsküvi müskivi alıyormuş bir şeyler alıyormuş. Ben biraz daha kuralcıyım. Bisküviye filan karşıyım. Karnını doyursun, öyle gitsin istiyorum. Çünkü orda da zaten çantasına yiyecek koyuyoruz. Beslenme şeyi var. Çantası var. Şimdi dedesiyle gidiyor, geliyor.”

Boşanan büyükannelerin bir kısmı büyükbabaların çok nadiren torunlarını gördüklerini ya da hiç arayıp sormadıklarını belirtmiştir. Bir kısmı ise bu konuya hiç değinmemiştir. Görüşmenin sonunda eklemek istediği bir şey olup olmadığı sorulduğunda, haftanın belli günleri Manisa Soma’ya torununa bakmaya giden Fatma şunları aktarıyor:

“Fatma: Dün ablam şunu da söyle, demişti. (İçeri gidiyor. Telefonunu getiriyor. Kendi facebook paylaşımını gösteriyor. Bana okutuyor.)

“Şehirler arası yoldayım, birbirini hiç tanımayan 3 yolcu, biri karı koca diğeri bebekli genç bir bayan, sırf bebekli anneye yardım amaçlı bebeği sarıp sarmalayan sanki kendi torunlarıymış gibi beslenmesi uykusu ve temizliği ile ilgilenen çifti kutluyorum. İnanın gıpta ile izledim, öz torunlarından kaçan insanlar varken böyle insanların da olması ÇOK GÜZEL...”

Araştırmacı: Bunu başka bir büyükanne ve büyükbaba için mi yazdınız yoksa genel olarak mı?

Fatma: Kendi dedesi için yazdım. Eşim bırakıp gitti. Haber bırakmadı. Sonra öğrendik kardeşinin yanındaymış. Torun olunca resmini yolladık. Hiç aramadı.”

Eşinden boşanmış olan Nurten “Erkek olsaydınız torununuza bakar mıydınız?” sorusu ile ilgili şu cevabı veriyor:

“Tabii ki annelik içgüdüğü tamamen farklı bir duygu. Yani yine ben olcaksam tabii ki bakardım. Yani cinsiyet o kadar önemli değil. Aynı şekilde benim de eşim bana destek olsaydı. Birlikte olsaydık o çocuğa birlikte bakabilirdim. Kesin bakardım ve bakıcıya ihtiyaç olmazdı. Bu ne demek? Hem çocuğumun maddi açıdan o para yanına kalırdı yani hem de tamamen biz bakmış olurduk.”

İzlanda’da büyük ebeveynler ve torunları ile yürütölen bir çalışmada evliliğı süren büyükbabaların yalnız yaşayan büyükbabalara nazaran torunları ile ilişki yürütme ihtimalinin daha yüksek olduğı ve kadınların aile bağlarını ve aile ilişkilerinin sürekliliğini daha çok koruduğı bulunmuştur (Sigurdardottir & Juliusdottir, 2013: 129). Boşanmalar yaşandığında büyükbabaların aileleriyle tamamen bağlarını keserken büyükannelerin hem ailenin hem de torunlarının yanında olması öğretilmiş toplumsal cinsiyet rollerinin bir parçasıdır.

7.5. Bakım Deneyimlerinin Farklılaşması

Kadınlar arasında bulunan sınıfsal farklılık yaşadıkları kadınlık deneyimlerinde farklılık yaratmaktadır (Davidoff, 1974; Bora, 2010). Bu çalışmada farklı kadınlık tanımlarına gidilmemektedir fakat büyükannelerin buldukları ekonomik ve sınıfsal koşulların bakım deneyimlerinde farklılık yarattığı aşikârdır ve bunlar üzerinde durulacaktır. Büyükannelerin ekonomik gelirlerinin, sosyal sermayelerinin, yaşadıkları çevrenin, kendi ya da çocuklarının imkânlarının farklı oluşu, bakım işinin niteliğı ve yoğunluğunda da farklılık yaratabilmektedir.

Kızları ile aynı apartmanda oturan, yaşları birbirine yakın ve dizlerinde sürekli ağrıları olan iki büyükanne sosyo-ekonomik durumlarındaki farklılık nedeniyle farklı bakım deneyimleri yaşamaktadırlar. İlkokul mezunu, kendine ait geliri olmayan,

İzmir'in sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı bir mahallesinde yaşayan 55 yaşındaki Selvi, kızının çalışıp ev almasını istediğini belirtmiştir. Görüşmenin başından beri şikâyet ettiği torununa her gün baktığını şu şekilde ifade etmektedir: "Sadece bende bu. Cumartesi anne de çalışıyor baba da çalışıyor. O zaman da bende. Pazar günü 4-5 saat gidiyor, sonra hadi bende. Annesinin elinden su içmez. Hep anneanne. İnadına, gel beni uyut. Anneanne olsun diyor."

Yine dizlerindeki ağrı yüzünden kızı ile altı üstlü oturan, lise mezunu, emekli devlet memuru 59 yaşındaki Nurten torununun daha çok eğitimi ile ilgilendiğini belirtmiştir ve torununa hafta içi bakıcı ile birlikte bakmaktadır.

"Yani süre çok geniş. Şöyle mesela kızım sekizde geliyor ama ben onu sekizde bırakıp gelmiyorum. Ben gene ona destek veriyorum. Bazı günler onda ayrılıyorum yanından. Bazı günler gelince çıkıyorum. Değişiyor yani duruma göre değişiyor. Bu hafta içi rutin ama hafta sonu da tabii annesinin işi oluyor, bilmem ne oluyor. Hafta sonu daha çok ilgileniyorum. Sırf çocukla değil, annesiyle babasıyla hepsi hemen hemen bende oluyorlar. Ya da bana bırakıyorlar. İşte işlerini hallediyorlar, o zaman da ben ilgileniyorum."

İki örnekte de büyükanne ve ebeveynler torunları dünyaya geldikten sonra aynı apartmanda yaşamaya karar vermiştir. Sosyo-ekonomik durumları, bakım deneyimlerinde olduğu gibi söylemlerinde de farklılığa neden olmaktadır. Bir gecekondu mahallesinde yaşayan Selvi torununa çoğunlukla tek başına bakmakta, ara sıra bekâr olan kızından yardım almaktadır. Nurten ise şehrin görece daha lüks bir semtinde korunaklı bir sitede oturmaktadır ve torununa bakıcı eşliğinde bakmaktadır. Dolayısıyla bakım işi iki büyükanne için farklı anlamlar taşımaktadır. Nurten, torununun hayatına renk kattığını ve kendini yaşama bağladığını belirtirken Selvi torunu ve bakım süreci ile ilgili daha iç içe geçmiş, gerilimli hislere sahiptir. Torunu için sahip olduğu olumsuz hisleri açıkça ve doğrudan ifade eden tek büyükannedir:

"Anne dedi bu çocuğu aldırıcım. Ben büyütürüm, dedim. Lafımın arkasındayım. Erkek çocuk, azgın. Ayağımın üstünde duramıyorum. Kızıma söz verdim. Büyütecem, seneye de bakarım ayaklarım tutarsa. Bi de gitsin, arkadaşı olsun. Bu evde ona bir şey değse bu evi yakarım. Çok seviyorum dedesi de çok seviyor. Ama o kadar da çok nefret ediyorum... Bunlar bazen gezmeye gidince

evde deli dana gibi dolaşıyorum. Özlüyorum. Acayip de kızıyorum acayip de seviyorum... Biraz insanın yaşı geçtiği zaman insanın çocuk bakması çok zor. Akşam kızım gelince onu parçalamak istiyorum. Al bunu götür. Ben üç çocuk büyüttüm. İki kız, bir oğlan. Ben gözümü açtım kapadım onlar büyümüş. Yaşlanınca bakamıyorum. Selvi kafayı yemiş, diyorlar. Bütün mahalleyi ayağa kaldırıyorum... Sabahın saat 7 sinde kalkarım. Saati, dakikası bir değil bunun, birtanem. Biraz daha büyütecem oğlumu.”

Nurten'in kızı, çocuğu için bir bakıcı tutabilmiştir ve Nurten genel olarak çocuğun eğitimi ile ilgilendiğini belirtmektedir. Küçük ve hareketli olan torununun fiziksel ihtiyaçlarını karşılayabilmek ya da oyun isteğini yerine getirebilmek için sürekli oturup kalkması ya da torununu kucağına alması gerektiğini belirtmiştir. Sağlık sorunları nedeniyle bunu yerine getiremediği için bir bakıcıya ihtiyaç duyulduğunu anlatmıştır. Bununla birlikte güvenli sitelerinin bahçesinde bulunan havuz ve oyun parkı da torununun günlük hareket ihtiyacını karşılayabilmektedir. Damadının da haftanın dört günü torununu özel bir kurumdaki oyun saatlerine götürdüğünü söylemektedir. Tüm bu imkânlar Nurten'in bir takım kurslara (müzik korusu, yoga... gibi) katılabilmesini ve torun bakımı ile ilgili daha olumlu hislere sahip olmasını sağlıyor.

“Nurten: Torunum hayatıma daha renk kattı. Beni yaşama daha bağladı. Ben yani kendi hayatımı yine devam ettiriyorum. Ona göre ayarlıyorum. Hiçbir şeyimden geri de kalmadı. Ha şu olabilir bi yere gittiğinde, evet ben altı buçukta evde olmalıyım. Bu bir sorumluluk mu? Evet sorumluluk.

Araştırmacı: Kısıt getiriyor yani biraz.

Nurten: Biraz, fazla bir şey değil. Çünkü ben kurslarımı, şeyimi ona göre ayarlıyorum. Ben hiçbir yaşamımdan ödün vermiyorum...”

Selvi ise çoğunlukla torunu ile akşama kadar evde oturmakta ve baş başa olmanın verdiği zorlukları yaşamaktadır. Sosyal hayatı ve aktiviteleri oldukça kısıtlanmış haldedir. Boş zamanlarında ne yaptığı sorulduğunda şunları belirtmiştir:

“Evin işi gücü. Günüm çok güzel geçiyordu. Komşuya gidiyordum. Çiğdem kırıyordum. Şimdi bana ne, diyorum. Çünkü bu çocuk taşmış. Hiçbir

şey yok. Hiç vaktim yok. Geçen ramazan gittik. Çeşme'ye. Bu çocuk denize girdi. Suda, kumda oturdum. Poyraz sen git çekmecelerden yardı kendini. (Açıp gösterdi poposundaki yarayı.) Aldık, dikiş vuruldu. Haram etti bize.”

OECD'nin²⁷, iş gücü piyasasında bir ücret karşılığında ve ücretsiz ev işlerinde çalışmadan ötürü harcanan zaman sebebi ile dinlenme ve boş zaman aktivitelerine zaman ayrılamaması şeklinde tanımlanan zaman yoksulluğu, bu durumu açıklayan bir kavramdır. Türkiye'de yoksulluk ölçümü ile ilgili yapılan bir araştırmaya göre zaman yoksulu sayılan on milyon kişi içinden bir milyonu, hane içinde bakım işi ile uğraşan, çoğunluğu yoksul hanelerde yaşayan kadınlardır (Masterson & Memiş & Zacharias, 2014: 26).

Görüşmeler sırasında ekonomik zorluklar yaşadığından yine sadece Selvi açıkça bahsetmiştir. Sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı olan bu büyükannenin bahsetmesi ekonomik durum ve sınıf meselesinin bakım deneyimlerinde bir değişken olduğunu gösterir. Yaşadığı zaman yoksulluğu, sağlık problemleri, sosyal yaşamının kısıtlılığı gibi zorluklarının yanında geçim sıkıntısını da yoğun bir şekilde hisseden Selvi torunu için yaptığı harcamaları açıkça belirtebilmektedir: “Her şeyi istiyor. Günde 4-5 milyonumu yiyor onu da yazın.”

Bir başka örnekte ise torunların annelerinin haftanın birkaç günü, yarı zamanlı çalışan, sosyo-ekonomik durumu birbirinden farklı olan iki büyükannenin bakım işini ele alış şekilleri farklıdır. İsteğe bağlı sigorta ile dışarıya el işi yaparak emekli olan 59 yaşındaki Gülbade, haftada üç gün kısmi zamanlı çalışan gelini işe gittiğinde ekonomik kaygılar ve güven problemi sebebi ile torununa baktığını belirtmiştir. Torun bakımı kapsamında yemek yedirme, uyutma, kıyafet değiştirme, gezdirme, parka götürme, oyun oynama gibi aktivitelerden bahsetmiştir. 58 yaşında, öğretim üyesi Leyla ise yine haftanın belli günlerinde kızı işe gittiğinde bakıcı işe başlayana kadar torunu ile ilgilenmekte fakat kendisini torununa bakıyor olarak görmemektedir.

Araştırmacı: Ne kadar süredir bakıyorsunuz torununuza?

Leyla: Ben doğrudan bakıcı değilim. Annesi bakıyor, ben kızıma destek oluyorum.

---

²⁷ Bkz. How's Life? 2013: Measuring Well-being
Gender differences in well-being: Can women and men have it all?

Araştırmacı: Ne sıklıkla oluyor bu?

Leyla: Ne sıklıkla oluyor? Haftada 3 ya da 4 gün. Gidiyorum. O da evde oluyor. İşte o kendi işlerini görüyor, yapılacak işleri varsa. Part-time, haftada iki gün part-time çalışıyor. Yarım gün oraya gidiyor. İşte onun dışında alışverişini yapıyor bu arada. Evle ilgili işlerini yapıyor o sırada. Annesi bakıyor. Ben doğrudan bakmıyorum. Kızıma yardımcı oluyorum.

Her iki örnekte de büyükanneler aile ve anne koruyucu büyük ebeveyn rolündedir. Büyükanneler torunlarının annelerinin işe devam edebilmesinde, günlük işlerin görülebilmesinde önemli rol oynamaktadır. Fakat Leyla çalışıyor olmasından ve bir bakıcının işe başlayacak olmasından ötürü kendisini bakım işini gerçekleştirenlerden biri olarak görmemektedir. Sosyo-ekonomik olarak dezavantajlı büyükanneler bakım işini ekonomik sebeplerden ötürü üstlenirken, sosyo-ekonomik durumu yüksek olan büyükanneler uyguladıkları bakımın işlevini çocuğun eğitimine katkı ya da büyükanne olmaktan duyulan zevk ile ilişkilendirmektedir. Torunlarıyla birlikte kaldıklarında gerçekleştirdikleri işleri -çocuklarının ebeveynlerinin işlerini görebilmesini sağlasa bile- bakım faaliyetinden, (dolayısıyla bakıcılık faaliyeti) ayrı tutmaktadırlar.

7.6. Yeniden Torun Bakımı

Büyükannelerin büyük bir kısmı sağlıkları elverdiği sürece yeni bir toruna aynı gerekçelerle bakabileceklerini belirtmişlerdir. Başka bir toruna bakmayacaklarını açıkça belirten çok az büyükanne vardır.

Torununun büyüyüp kreşe başlaması için gün saydığını söyleyen Selvi: “Bir torun daha olsa yapamam. Annesi işten çıksın baksın. Küçük kızım benim halimden anlar. Bu onu da bıktırmiş. Elim ayağım tutarken bakamıyorum. İkinciye, üçüncüye yokum.” Sosyal sorumluluk çalışmalarını ve kendine ait özel zamanlarını torunlarına bakımından dolayı azaltmak zorunda kalan Nursen: “Yok. Yok. Zaten ilk torunum olduğunda da Başak şöyle diyordu: “Ya ben senin çocuk bakamayacağını biliyorum.” diyordu ki o zaman daha sağlıklıydım. O şey bu sosyal yapımdan, toplumsal, sosyal sorumluluklarımdan pek vazgeçmek istemeyeceğimi hani kendi yaşamımın önüne geçirmek istemeyeceğimi düşündüğü için o yüzden de kendisi baktı, zaten son 3 yıla kadar. Yani hele şimdi bu sağlık durumuyla zor yani.” Bahriye de sağlık sorunlarından

ötürü bakamayacağını belirtmiştir: “Şu an o güç yok bende. Kalp rahatsızlığım var. Tıkanıyorum. 2 kere tıkanıklık ameliyatı geçirdim. Böyle bir şey olmasaydı bakardım.”

Nurhayat ise aslında yeni bir toruna bakmak istemediğini fakat diğer kızının da çocuğu olursa bakması gerekeceğinden bahsetmiştir: “Yok (Gülüyor.) Ama öbür kızın olursa mecburen ona da yapcaz, bakıcaz. Eşit olsun.”

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ataerkinin getirdiği toplumsal cinsiyet rolleri kapitalizmin ekonomik anlamda kadınlara biçtiği rollerle paralel bir şekilde hem ücretli iş yaşamında hem de hane içinde kadın emeğine ve deneyimlerine duyarsız kalan uygulamalara neden olmaktadır. Bu uygulamalar kadınların yaşamsal pratiklerini tanımamakta, onları ailenin devamlılığı ve çocuk bakımının sağlayıcısı olma kıskacında tutmaktadır. Bu bakış açısı uzun yıllardır gelir getirici iş yaşamında bulunan kadınları, konu çocuklarının bakımına geldiğinde eşit sorumluluklar alması gereken iki ebeveynden biri olarak değil ayrıksı konumda tutarak çocuk bakımının büyük oranda sorumlusu hale getirmektedir. Çocuk bakımı konusunda gelir getirici bir işe sahip olan bireyler için en temel uygulamalardan biri olan ebeveynlik izinleri, kadın ve erkeklere tanınan kreş gibi bakım sağlayan kuruluşlar için verilen hak ve imkânlar arasındaki eşitsizlik de tüm bu toplumsal cinsiyet rollerinin pekiştiricisi olmaktadır.

Çocuk bakım işi, alternatif hizmetlerin bazı ailelere güven vermemesi, pahalı olması gibi sebeplerden dolayı söz konusu ailelerin kendi içlerinde çözüm bulmak zorunda kaldıkları bir mesele haline gelmiştir. Çalışan erkeklerden çok çalışan kadınlar için iş hayatına devam edebilmenin önünde bir engel olan çocuk bakımı konusuna büyükannelerin dâhil olması yaygındır. Öyle ki 2017 yılında Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın "Büyükanne Projesi" adı altında, torununun bakımını sağlayan büyükanneler için gerçekleştirdiği bir ödeme söz konusudur. Bu proje devletin bu meselenin farkında olduğunu göstermektedir. Bir başka açıdan bakıldığında birçok yönden bakım emeğinin karşılığını vermede yetersiz olduğu kadar eşitsiz cinsiyetli iş bölümünü pekiştirmektedir. Toplumun ve sistemin kadına atfettiği bakıcı rolünü sağlamlaştırmaktadır.

Bakım emeğinin doğasında bulunan zaman, mekân ve faaliyet açısından belirsizlik bu emeği ölçülemez hale getirir dolayısıyla bu durumun hem ekonomik hem de manevi değerini anlamak çok zordur. Bu çalışmanın konusu olan büyükanneler için de aynı şey geçerlidir. Bakım gereksiniminde olanların bebek ya da çocuk olmaları ve onların rahatına çalışılmasından dolayı bakım saatleri, mekânları ve bakım için yapılan işler oldukça geniş kapsamlıdır ve neredeyse hiçbir çalışma tanımına ve sınırına uymaz. Büyükanneler her ne kadar bakım işi kapsamında belirli işleri belirli mekân, zamanlarda

gerçekleştirdiklerini belirtmeler de belirtilen kısıtların gerçeği yansıtmamaktadır. Büyükanneler torunlarının ve ailelerin ihtiyaçlarına göre bakım günlerini artırabilmekte, bakım saatlerini uzatabilmektedir. Ertesi günün, hatta bütün bir haftanın işlerini torunlarına göre ayarlamakta ve bakım işi için gerekli hazırlıkları planlamakta ve bunlara zaman ayırmaktadırlar. Bunun yanında sadece torunlarının ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik değil yeri geldiğinde ailelerin de hayatını daha kolay kılmak adına onların yaşadığı evin işlerini yapmakta, tatillerde dahi torunlarına bakmaktadır. Dolayısıyla torun bakım işinin de diğer bütün bakım işleri gibi belirli bir görev tanımı bulunmamaktadır. Ayrıca bakım mekânı olarak beyan edilen yerler ihtiyaca göre değişmekte büyükanneler hem kendi evlerinde hem torunlarının evlerinde bakım işini gerçekleştirmektedir.

Büyükanneler kendi evlerinde bakımı gerçekleştirmelerinin daha kolay olduğu gibi görüşe sahiptir. Bu şekilde ev işlerini aksatmadıklarını düşünürler ve bu onlarda bir sınırlanma hissi yaratmaz. Bu durum ilk başta bu işin daha kolay olduğu gibi bir algı yaratabilir fakat büyükannelerin kendi evlerinde torunları için yaptıkları değişiklik ve zamanlarının büyük bir bölümünü torunlarına adanmaları bu algıyı değiştirir. Büyükanneler torunlarının güvenliği ve rahatları için saatlerce hazırlık yapabilmektedir. Ebeveynler arasında boşanmaların yaşandığı ve torunların anneleri ile birlikte büyükanne ile aynı evde yaşamaları farklı bir bakım deneyimi sunar. Haftalarının her günü ve günlerinin her saatini torunları ile birlikte geçiren büyükanneler neredeyse torunlarının ebeveynlerine dönüşmüştür. Hem büyükannelerin hem de kızlarının boşanmaları bir arada yaşama ve torun bakımı sağlama konusunda belirleyicidir.

Kimi büyükanneleri torun bakımına yönelmelerinin sebebi kızlarının ya da gelinlerinin hamilelik dönemlerinde bakım gereksinimi duymasındadır. Hamilelik dönemini riskli, hastanede ve yatarak geçiren annelere büyükanneler bakmıştır. Doğum sonrasında da hem bebeklerin taşıdığı riskler yüzünden hem de doğum sonrası sürece destek amaçlı büyükanneler bakım işlerini paylaşmıştır. Özellikle anneler ücretli iş yaşamına geri döndüklerinde alınan ortak kararlarla büyükanneler torun bakımına devam etmiştir. Başka bir deyişle hamilelik sürecinde annenin ya da bebeğin hayati bir risk taşınması büyükannelerin bebek dünyaya geldikten sonra bakım işine devam etmelerine sebep olmaktadır.

Ekonomik sebepler de bakım gerekçelerinden biridir. Özellikle düşük ve orta gelirli ailelerde torun bakımının büyükanneler tarafından gerçekleştirilmesi bir hayatta kalma stratejisidir. Aileler büyük ebeveynlere yakın ya da onlarla birlikte yaşayarak çocukları büyük ebeveynlere emanet etmek hem kadınların gelir getiren bir işe sahip olmaya devam etmelerinde hem de bakım hizmetine ödeyecekleri paranın ceplerinde kalmasını sağlamaktadır. Büyükanneler görüşmelerde bu bilgileri vererek kendilerini, çocuklarının ve torunlarının ekonomik geleceği için sorulu hissettiklerini belli etmiştir. Özellikle sosyo-ekonomik açıdan dezavantajlı büyükanneler çocuklarının ekonomik açıdan rahat etmelerini ve onlara destek olmak istedikleri için torunlarına baktıklarını belirtmiştir.

Çoğu büyükannenin diğer vurguladığı bakım gerekçeleri ise iç içe geçmiş şekilde bahsettikleri sevgi, üçüncü kişilere olan güvensizlik ve torunlarına en iyi kendilerinin bakacağını düşünmeleridir. Güvensizlik problemi ekonomik kaygıların önüne geçmektedir. Ekonomik olarak bir bakıcı ya da bakım kurumuna yeterli olabilecek seviyede olan aileler dahi sevgi ve güven konusunda yaşadıkları endişe sebebiyle büyükanne emeğine başvurmaktadır. Dolayısıyla üçüncü kişiler hakkında yaşanan kaygılar aileler ve büyükanneler için ekonomik kısıtlılıktan daha önemli bir sebeptir. Torunlarına hissettikleri derin sevgiyi bakım işini gerçekleştirmek üzere ayarlanan üçüncü kişi ve kişilerin veremeyeceği düşüncesi bulunmaktadır. Üçüncü bir kişinin torunlarına samimi bir şekilde sevmeyeceği düşüncesi, bu bakıcı/kurumların torunlarına kendileri kadar özenli ve hassas davranmayacakları inancını beraberinde getirmektedir. Özellikle torunlarının psikolojisi, gelişimi ve yemek yeme alışkanlıkları konusunda gösterilen özenin bir yabancı tarafından gösterilmeyeceğini vurgulamakta bu yüzden torunlarına en iyi kendilerinin bakabileceğini vurgulamaktadır. Büyükanneler torunlarına kendileri baktıkları için, torunlarının annelerinin çalışma hayatını olumlu etkilendiğine inanmaktadır. Akılları çocuklarında kalmadığı için işe daha iyi odaklandıklarını belirtmişlerdir.

Kimi büyükanneler torunları dünyaya gelmeden torun bakmayı istemiştir. Bunda hem büyükanne olma isteği hem de kendi yaşam deneyimleri etkilidir. Büyükanneler çocuklarını yetiştirirken çektikleri sıkıntıları bugün çocuklarının yaşamaması için torun bakımı görevini almıştır. Özellikle gelir getirici bir işte çalışıp

çocuklarının yetişmesinin sorumluluğunu çoğunlukla tek başına üstlenen büyükanneler, bugün çocuklarının aynı sıkıntıyı yaşamamaları için bakım işini üstlenmiştir. Geçmişte ekonomik olarak ayakta kalma çabasıyla kendi çocuklarında ihmal ettiklerini düşündükleri bazı deneyimleri fark edip torunlarını daha iyi gözlemlemekte ve onlarla daha iyi vakit geçirme çabası içindedirler. Bunun yanında geçmişte büyük ebeveyn bakımına başvuran büyükanneler, kendi ebeveyn çocuk ilişkilerine müdahale edildiği için kendi çocukları ve torunlarının ilişkilerine mesafe koymaktadır.

Bakım deneyiminin ileri yaştaki insanlar için fiziksel, psikolojik ve sosyal hayatın kısıtlanması gibi zorlukları vardır. Bütün bu zorlukların kimi zaman birbirinden doğduğu kimi zamansa birbirini beslediği anlaşılmaktadır. Bu yanı ile zorluklar birbirinden ayrı tutulamaz hale gelmiştir. Büyükannelerin hepsi torunlarının hareketli olmalarından dolayı fiziksel açıdan zorlanmaktadır. Sürekli oyun oynamak, hareket halinde olmak ve tekrarlayan aktivitelerin yorucu olması büyükannelerin sağlıkları için sıkıntı yaratmaktadır. Fiziksel ağrılar ve yorgunluk büyükanneler için psikolojik bir gerginlik kaynağıdır. Bu gerginlikler zaman zaman agresifliği tetiklemekte ve büyükannelerin sabrını azaltabilmektedir. Yaşanan gerginlikler sonucu büyükanneler çatışmalı hisler içine girebilmekte kızgınlık sonrası pişmanlık hissiyle daha çok üzülebilmektedir. Diğer bir taraftan büyükannelerin kendilerine ait vakitlerinin olmaması, sosyal hayatlarının kesintiye uğraması ve dahası zaman zaman sağlık sorunları ile ilgili hastaneye gitmek için dahi fırsat bulamamaları, büyükannelerdeki bunalım hissini arttırmaktadır. Büyükanneler sosyal sorumluluk çalışmaları gibi kendilerince ve toplum yararına önem teşkil eden konulardan da uzaklaştıklarını belirtmektedir.

Torun bakımının büyükannelere olumlu katkısı ise genellikle torunlarına karşı hissettikleri sevgi ve karşılıklı sevgi alışverişinin yarattığı mutluluktur. Bunun yanında kimi büyükanneler torun bakımının günlerine plan ve düzen getirdiğini belirterek bu durumun kendilerini iyi hissettirdiğini belirtmektedir. Özellikle eşlerini kaybeden, yalnız yaşayan büyükanneler torun bakımının getirdiği hareketin onları hayata bağladıklarını belirtmiştir.

Bakım işine büyükannelerden başka katılan diğer aile üyeleri kadınlardır. Bunlar çoğunlukla çocukların teyzeleridir. Erkeklerin temel bakım faaliyetlerine katılımları

değişiklik göstermektedir. Özellikle babalar yoğun ve uzun çalışma saatlerinden sonra vakit bulabildiklerinde bakım işine katıldıkları anlaşılmaktadır. Bunu haricinde dedeler büyük oranda torunlarının ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak, onları okula götürmek gibi işleri üstlenmiştir. Boşanma yaşamış dedelerin torunlarının bakımına hiç dâhil olmadığı anlaşılmaktadır. Aynı şekilde bu çalışmaya dâhil olan aileler söz konusu olduğunda boşanmış babalar da çocuklarının bakımını sağlamamaktadır. Büyükanneler kadın olmanın tüm bu sorumlulukları taşımak demek olduğuna inanmaktadır.

Büyükannelerin bakım deneyimleri sosyo-ekonomik düzeylerine göre farklılık göstermektedir. Sosyo-ekonomik düzey bakım işini paylaşabilmede ya da bakım sırasında gerçekleştirilen faaliyetler üzerinde rol oynar. Buna ek olarak gerçekleştiren bakım işine yaklaşımları da farklılık gösterir. Sosyo-ekonomik düzey açısından dezavantajlı olan büyükanneler torun bakımı sırasında daha çok fiziksel ve psikolojik sıkıntı yaşamaktadır. Ayrıca yaşadıkları sıkıntıları daha fazla dile getirmektedirler. Sosyo-ekonomik açıdan avantajlı ve çalışan kimi büyükannelerin ise torunları için gerçekleştirdikleri şeyler, ebeveynlerin hayatını kolaylaştırıyor olsa bile yaptıkları şeyleri kendilerini bakım yapıyor olarak değil, yardımcı olarak tanımlamaktadır.

Büyükannelerin tekrar bir toruna bakma kararları ise sağlık durumları ile yakından ilişkilidir. Sağlık açısından sıkıntı yaşayan büyükanneler torunlarına tekrar bakmak istememektedir. Sağlıklı olduklarını düşünen büyükanneler ise torunlarına yeniden bakmaya gelecekteki sağlık durumlarına göre karar verme eğilimindedir.

Büyükannelerin torunlarına bakarak bu süreçte sarf ettikleri duygusal emek ile bakım meselesini erkeklerden daha çok üstlenme durumunda olmaları toplumsal cinsiyet rollerini pekiştirmektedir. Yaşları kaç olursa olsun kadınların erkeklerden daha yoğun olarak bakım emeğine katılmaları hem toplumsal açıdan hem de aile içinde kadına özgü görülen bakım işini tekrar ve tekrar cinsiyetli bir iş bölümüne hapsedmektedir.

Araştırma katılımcılarına kartopu yöntemi ile ulaşılmasına rağmen katılımcı çoğunluğunu anneannelerin oluşturması dikkat çekicidir ve başka bir araştırmanın sorusu olabilir. Çalışma tekrar ebeveynlerle birlikte gerçekleştirildiğinde toplumsal cinsiyet rolleri ve çocuk bakımı üzerindeki kadın emeğinin yoğunluğu hakkında daha detaylı bir bilgi verecektir. Bu çalışmada sosyoekonomik olarak her sınıftan

büyükanneye ve İzmir'e sonradan yerleşmiş büyükannelere yer verilmesine rağmen, çalışmanın Türkiye genelinde gerçekleştirilmesi verileri derinlemesine zenginleştirecektir.

KAYNAKÇA

Acar Savran, G. (2013). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin*. İstanbul: Kanat Kitap.

Arts, W & Gelissen, J. (2002). Three Worlds of Welfare Capitalism or More? *Journal of European Social Policy*. 12(2), 138-158.

Akyıldız, H. (2009). Tartışılan Boyutlarıyla Homoeconomicus. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* (2), 29-40.

Akyol Mayatürk, E. (2015). Toplumsal Yaşamda ve Çalışma Hayatında Kadın ve Anne Kimlikleri: Kuramsal Bir Bakış, Dalkılıç Sürgevil, O. (Ed). *Çalışanne* içinde (pp 1-30) İstanbul: Nobel.

Bachman, H., & Chase-Lansdale, P. (2005). Custodial Grandmothers' Physical, Mental, and Economic Well-Being: Comparisons of Primary Caregivers from Low-Income Neighborhoods. *Family Relations*, 54(4), 475-487. erişim <http://www.jstor.org/stable/40005301>

Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274. Erişim <https://dergipark.org.tr/download/article-file/497090>

Bennholdt-Thomsen, V. (2014). Neden Hala Üçüncü Dünya'da Ev Kadınları Yaratılıyor? M. Mies, V. Bennholdt-Thomsen & C. Von Werlhof (Eds.), *Son Sömürge Kadınlar* (2.baskı) içinde (pp 245-257). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bennholdt-Thomsen, V. (2014). Kadın Emeğinin Geleceği ve Kadına Yönelik Şiddet, M. Mies, V. Bennholdt-Thomsen & C.Von Werlhof (eds) *Son Sömürge Kadınlar* (2.baskı) içinde (pp 177-202). İstanbul: İletişim Yayınları.

Berber, M. & Yılmaz Eser, B. (2008). Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz, “İş, Güç” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi* 10 (2). Erişim <https://dergipark.org.tr/download/article-file/235547>

Bora, A. (2005). Kadınların Sınıfı. İstanbul: İletişim Yayınları.

Brooks, A. (2007). Feminist Standpoint Epistemology: Building Knowledge And Empowerment Through Women's Lived Experience. In Hesse-Biber, S. N., & Leavy, P. L. *Feminist Research Practice* (pp. 53-82). Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, Inc. doi: 10.4135/9781412984270

Buğra, A. (2015). Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları. S. Dedeoğlu, & A. Y. Elveren, (Eds), *2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet* içinde (pp 13-21). Ankara: İmge Kitabevi.

Buğra, A. & Keyder, Ç. (2013). Sosyal Politika Yazıları (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Cox, C. (2008). Empowerment as an Intervention with Grandparent Caregivers. *Journal of Intergenerational Relationships* (pp 465-477). New York: Routledge. doi: <https://doi.org/10.1080/15350770802466161>

Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı. (2017). *Büyük Anne Projesi Uygulama Rehberi* https://www.csgb.gov.tr/media/4814/uygulama_rehberi_final.pdf (12. 03.2018)

Davidoff, L. (1974). *Worlds Between: Historical Perspectives on Gender and Class*. New York: Routledge

Dedeoğlu, S. & Elveren, A. Y. (2012). *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (1.Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.

Dedeoğlu, S. & Şahankaya, A. (2015). Türkiye’de İş ve Aile Yaşamını Uyumlaştırma Politikaları, S. Dedeoğlu & A. Y. Elveren (eds). *2000’ler Türkiye’sinde Sosyal Politika ve Toplumsal Cinsiyet* (pp 93-122). Ankara: İmge Kitabevi.

Delphy, C. (2016). Baş Düşman. G. A. Savran & N. Tura Demiryontan (Eds). *Kadının Görünmeyen Emegi*. (1. Baskı). (pp 89-114). İstanbul: Yordam Kitap.

Ecevit, Y. (2008). İşgücüne Katılım ve İstihdam Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

Ecevit, Y. (2010). İş ve Aile Yaşamının Uzlaştırılması Bağlamında Türkiye’de Erken çocukluk Bakımı ve Eğitimi. İ İlkaracan (ed). *İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları* (pp. 87-114). İstanbul: İTÜ BMT-KAUM ve KİH-YÇ.

Ecevit, Y. (2015). Türkiye’de Çocuk Bakımı ve Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak. A. Makal, & G. Toksöz (Eds). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emegi* (1. Baskı 185-221). Ankara: İmge Kitabevi.

Erdut, T. (2011). Toplumsal Cinsiyet Bakımından Evde Çalışma. *Çalışma ve Toplum*, 2, 55-82.

Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. New Jersey: Princeton University Press.

Esping-Andersen, G. (2013). Toplumsal Riskler ve Refah Devletleri. A.Buğra & Ç. Keyder (Eds.). *Sosyal Politika Yazıları* (6. baskı. 33-54). İstanbul: İletişim Yayınları.

Ferrera, M. (2013). Sosyal Avrupa’da Güney Avrupa Refah Modeli. A. Buğra, Ç. Keyder (Eds.). *Sosyal Politika Yazıları* (6. baskı 195-230). İstanbul: İletişim Yayınları.

Folbre, N. (1991). The Unproductive Housewife: Her Evolution in Nineteenth-Century Economic Thought. *Signs*, 16(3), 463-484. erişim <http://www.jstor.org/stable/3174585>

Haavio-Mannila, E. (1983). Caregiving in the Welfare State. *Acta Sociologica*, 26(1), 61-82. erişim <http://www.jstor.org/stable/4194458>

Herlofson, K. & Hagestad, G.O. (2012). Transformations in the Role of Grandparents Across Welfare States. S. Arber & V. Timonen (Eds.). *Contemporary Grandparenting: Changing Family Relationships in Global Contexts* (27-49).

DOI:10.1332/policypress/9781847429681.003.0002

İlkkaracan, İ. (2008). Bakım Hizmetlerinin Sunumu ve İstihdam Politikalarına Yansıması. KESK Kadın Sempozyumu, 15 Mart 2008, erişim http://www.kesk.org.tr/belgeler/ipek_ilkkaracan.pps , (18.12.2017)

İlkkaracan, İ. (2010). Emek Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları. İstanbul: İTÜ Bilim, Mühendislik ve Teknolojide Kadın Araştırmaları ve Uygulama Merkezi, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği.

Kalfa, A. (2010). Refah Rejimi Bağlamında Çocuk Bakımı Hizmetleri. *Çalışma ve Toplum*, 3, 191-220.

Kandiyoti, D. (2013). Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar (4. Baskı). İstanbul: Metis Yayınları.

Karakayalı, H. (2008). Ekonomi Kuramı. Manisa: Emek Yayıncılık.

Karkıner, N. (2011). Aile ve Evlilik. Y. Ecevit & N. Karkıner (Eds.). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (1.Baskı 130-153). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Kemp, C. L. (2007). Grandparent- Grandchild Ties. Reflections on Continuity and Change Across Three Generations. *Journal of Family Issues* 28 (7) (pp. 855-881) DOI: 10.1177/0192513X07299599

Kümbetoğlu, B., User, İ. & Akpınar, A. (2015). Gıda, Tekstil ve Hizmet Sektörlerinde Kayıtdışı Çalışan Kadın İşçiler. A. Makal, & G. Toksöz, (Eds.). *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği* (pp. 255- 298) Ankara: İmge Kitabevi.

Masterson, T., Memiş, E. & Zacharias, A. (2014). Türkiye’de Yoksulluk Ölçümüne Yeni Bir Yaklaşım. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 23, 24-30.

Mehta, K. K. & Thang, L. L. (2012). Introduction: Grandparenthood in Asia. K. K. Mehta & L. L. Thang (Eds.). *Experiencing Grandparenthood An Asian Perspective* (pp. 1-19). DOI 10.1007/978-94-007-2303-0_1

Mies, M. (1988). Cinsiyete Dayalı İş Bölümlerinin Toplumsal Kökenleri. M. Mies, V. Bennholdt-Thomsen & C.Von Werlhof (Eds.). *Son Sömürge Kadınlar* 2, 101-150. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mies, M. (1996). Feminist Araştırmalar için Bir Metodolojiye Doğru. S. Çakır & N. Akgökçe (Eds.). *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (pp. 48-64). İstanbul: Sel Yayıncılık.

Millet, K. (1987). Cinsel Politika. İstanbul: Payel Yayınevi.

Milligan, C. (2003). Location or Dis-location? Towards a Conceptualization of People and Place in the Care-giving Experience. *Social&Cultural Geography* (pp. 455-470). <https://doi.org/10.1080/1464936032000137902>

Ministry of Social Affairs and Health. (2013). *Childcare and Family Policy in Finland*
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-3378-1> (10.02.2017)

Moreno, L. (2013). 'Süper Kadınlar' ve Akdeniz Refahı Modeli. A. Buğra, & Ç. Keyder, (Eds.). *Sosyal Politika Yazıları* (6, 375-397). İstanbul: İletişim Yayınları.

Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri Nitel ve Nicel Yaklaşımlar*. 9. Baskı, Ankara: Yayın Odası.

OECD, Time use for work, care and other day-to-day activities,
http://www.oecd.org/els/family/LMF2_5_Time_use_of_work_and_care.pdf
(01.10.2017)

Özbay, F. (1992). Kadının Statüsü ve Doğurganlık. N. Arat, (Ed.). *Türkiye'de Kadın Olgusu* (pp. 151-167). İstanbul: Say.

Özbudun, S., Sarı, C. & Demirel, T. (2007). Küreselleşme, Kadın ve 'Yeni' Ataerki. 1. Baskı. Ankara: Ütopya Yayınları.

Özkaplan, N. (2010). Duygusal Emek ve Kadın İş/ Erkek İş. U. Serdaroğlu (Ed.). *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet* (1. Basım, 38-48). Ankara: Efil Yayınevi.

Özkazanç, Ö. (2009). İktisat Teorisi. M. Özer & K. Yıldırım (Eds.). *İktisat Teorisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Özateş, Ö. S. (2015). Malumun İlanı Kadın Emeğinin Saklı Yüzü: Ev İçi Bakım Emeği (1. Baskı). Ankara: Notabene Yayınları.

Pekin, T. (2010). *Ekonomiye Giriş*. İzmir: Zeus.

Punch, K. F. (2014). *Sosyal Araştırmalara Giriş* (3. Baskı). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Seçer, H. Ş. (2010). Çalışan Anneler ve Çalışan Annelere Yönelik Ayrımcılık. İzmir: Altın Nokta Yayıncılık.

Serdaroğlu, U., Özkaplan, N. (2010) İktisat ve Toplumsal Cinsiyet- İktisatta Kadın Kimliği. U. Serdaroğlu (Ed.). *İktisat ve Toplumsal Cinsiyet* (1. Basım, 18-29). Ankara: Efil Yayınevi.

Sigurdardottir, S. H., Juliusdottir, S. (2013). Reciprocity in Relationships and Support Between Grandparents and Grandchildren: An Icelandic Example *Journal of Intergenerational Relationships* (pp. 118-133). University of Iceland, Reykjavik, Iceland. <https://doi.org/10.1080/15350770.2013.782743>

Smith Koslowski, A. (2009). Grandparents and the Care of Their Grandchildren j. J. Stilwell, E. Coast & E. Kneale (Eds). *Fertility, Living Arrangements, Care and Mobility* (pp. 171-190) New York: Springer. DOI: 10.1007/978-1-4020-9682-2

Stanley, L. & Wise, S. (1996). Feminist Araştırma Sürecinde Metot, Metodoloji ve Epistemoloji. S. Çakır, & N. Akgökçe (Eds.). *Kadın Araştırmalarında Yöntem* (pp. 67-98) İstanbul: Sel Yayıncılık.

Tekeli, Ş. (2015). 1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar. İstanbul: İletişim.

Triado, C., Villar, F., Celdran, M. & Sole, C. (2014). Grandparents Who Provide Auxiliary Care for Their Grandchildren: Satisfaction, Difficulties, and Impact on Their Health and Well-being. *Journal of Intergenerational Relationships*. 8 (3), 113- 127. New York : Routledge. erişim DOI: 10.1080/15350770.2010.498759

Tobio, C. (2001). Working and mothering. Women's strategies in Spain. *European Societies* (pp.339-371). Londra: Routledge. <https://doi.org/10.1080/14616690120079369>

Toffler, A. (2008). Üçüncü Dalga. İstanbul: Koridor Yayıncılık.

Toksöz G., Makal, A. (2012). Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları.

Toksöz, G. (2011). Kalkınmada Kadın Emeği. İstanbul: Varlık Yayınları.

Uğur, S. B. (2018). Torun Bakım Faaliyetinin Bakım Sağlayıcı Büyükannelerin Sağlık Durumları Üzerindeki Etkisi. *Mediterranean Journal of Humanities*, 3 (1), 399-415.
DOI: 10.13114/MJH.2018.404

Ungerson, C. (2000). The Commodification of Care: Current Policies and Future Politics. B. Hobson (Ed.). *Gender and Citizenship in Transition*, 173-200. New York: Routledge.

Walby, S. (2016). Patriyarka Kuramı. Ankara: Dipnot Yayınları.

İlgili Web Adresleri

AÇEV, Türkiyede İlgili Babalık ve Belirleyicileri, 2017

http://ilkisbabalik.acev.org/wpcontent/uploads/2017/06/ilgilibabalikyoneticiozeti.08.06.17.web_.pdf

AÇEV, “Erkeklik ve Babalık Halleri”, 2018

<https://acev.org/wpcontent/uploads/2018/01/3.ACEVBabalikArastirmasininSonuclarini-Acikladi.pdf>

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları Ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik (2013),
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/08/20130816-8.htm>

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi. erişim <http://www.keig.org/cocuk-bakimi-devlet-eliyle-kadinlara-yuklenemez/> (11.03.2018)

OECD. (2013), Gender Differences in Well-being: Can Women and Men Have it All? <https://read.oecd-ilibrary.org/economics/how-s-life-2013/gender-differences-in-well-being-can-women-and-men-have-it-all-how-life-2013-8-en#page12> erişim tarihi 12.03.2019

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2017)
<http://www.tuik.gov.tr/HbGetirHTML.do?id=27691>

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2017)
<http://www.tuik.gov.tr/PdfGetir.do?id=24643> (Erişim Tarihi: 01.10.2017)

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) (2018)
<http://tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=27859> (Erişim Tarihi: 13.02.2019)

4179 Sayılı Devlet Memurları Kanunu (1965), T.C. Resmi Gazete, 12056, 23 Temmuz 1965. <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.657.pdf>

4773 Sayılı İş Kanunu (1971), T.C. Resmi Gazete, 13943, 1 Eylül 1971.
<http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1475.pdf>

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Serap Çiğdem Şahin

Doğum Yeri-Tarihi: Ankara- 25.12.1988

Mezun Olduğu Lise: Ödemiş Lisesi, 2005, Ödemiş-İZMİR

Mezun Olduğu Üniversite: Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, 2013, Manisa

Yabancı Dil: İngilizce, Yunanca

E-Posta: serapcigdemsahin@hotmail.com